

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1964:15

Justitiedepartementet

UTLÅTANDE

AV

JURISTKOMMISSIONEN I WENNERSTRÖMAFFÄREN

Stockholm 1964

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1964

Kronologisk förteckning

1. Indexlån. Del I. Kihlström. 96 s. F1.
2. Indexlån. Del II. Kihlström. 526 s. F1.
3. Konsumtionsmönster på bostadsmarknaden. Esselte. 212 s. I.
4. Effektivare konsumentupplysning. Esselte. 111 s. H.
5. Bättre åldringsvård. Esselte. 121 s. S.
6. Alkoholreklamen. Norstedt & Söner. 278 s. F1.
7. Statens skogar och skogsindustrier. Svenska Reproduktions AB. 144 s. F1
8. Kapitalutvecklingen i det svenska lantbruket. Esselte. 88 s. Jo.
9. Arbetstidsförkortningens verkningar. Esselte. 216 s. S.
10. Företagsinteckning. Tiden-Barnängen Tryckerier AB. 149 s. Ju.
11. Älgrågan. Norstedt & Söner. 188 s. Jo.
12. Veterinärmedicinsk forskning och undervisning. Del II. Esselte. 302 s. Jo.
13. Religionsfrihet. AB Wilhelmssons Boktryckeri. XXVIII + 594 s. E.
14. Svensk namnbok 1964. AB E G Johanssons Boktryckeri. Karlshamn. 227 s. Ju.
15. Utåtande av Juristkommissionen i Wennerströmmaffären. Norstedt & Söner. 117 s. Ju.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1964:15

Justitiedepartementet

UTLÅTANDE

AV

JURISTKOMMISSIONEN I WENNERSTRÖMAFFÄREN

KUNGL. BOKTRYCKERIET P. A. NORSTEDT & SÖNER

STOCKHOLM 1964

Kommissionen har i den skrivelse, med vilken utlåtandet överlämnades till Kungl. Maj:t, hemställt att utlåtandet offentliggöres utom i de delar vilkas utlämnande skulle vara menligt för rikets säkerhet.

Chefen för justitiedepartementet har den 22 april 1964 beslutat, att utlåtandet skall offentliggöras med undantag av avd. IV kap. 1—4, avseende uppgifter av Wennerström om hans brottsliga verksamhet, och ytterligare ett fåtal meningar eller ord. Uteslutningarna har betingats av att offentliggörande ansetts menligt för rikets säkerhet.

Där uteslutningar skett framgår detta i texten.

Innehåll

Skrivelse till Konungen	7
Inledning	9
I. Vissa data rörande Wennerström.....	12
II. Säkerhetstjänstens organisation m. m.	14
1. Den civila säkerhetstjänsten.....	14
2. Den militära säkerhetstjänsten	15
3. Kontakt mellan den civila och den militära säkerhetstjänsten ..	16
4. Personalkontroll	16
III. Iakttagelser beträffande Wennerström under åren 1940—1963 och åtgärder med anledning därav	17
A. Attaché-, försvarsstabs- och flottiltjiden 1940—1945	17
1. Attachétiden 1940—1941	17
2. Wennerström ådrager sig säkerhetstjänstens uppmärksamhet	17
3. Dechiffrerade tyska telegram	19
4. Wennerström ställes under telefon- och postkontroll	20
5. Anteckningar om Wennerström hos försvarsstaben	20
6. Besök av Wennerström på ryska beskickningen	21
7. Telefon- och postkontrollen avvecklas	21
8. Kommissionens synpunkter	22
B. Flygstabstiden 1945—1948	25
9. Åtgärder för personkontroll beträffande Wennerström i april 1946	25
10. Wennerström omnämnes för försvarsstabschefen	26
11. Uppgifter av Wennerström om kontakt med underrättelse-tjänst i samband med resa till Moskva	2
12. Wennerström skriver promemorior om underrättelsetjänst..	2
13. Wennerströms kontakter med rysk flygattaché väcker upp-märksamhet	28
14. Kommissionens synpunkter	30
C. Attachétiden 1949—1957	31
15. Omständigheterna kring Wennerströms kommendering som flygattaché i Moskva	31
16. Kommissionens synpunkter	33

17. Wennerströms förflyttning till befattningen som flygattaché i Washington.....	34
18. Wennerströms kontakter med förbundet Sverige-Sovjetunionen tilldrager sig uppmärksamhet.....	34
D. FKE-tiden 1957—1961.....	36
19. Wennerströms placering vid FKE	36
20. Wennerströms arbetsuppgifter i FKE	37
21. Polisen börjar på nytt intressera sig för Wennerström	38
22. Kommissionens synpunkter	40
23. Ny föredragning för säkerhetstjänstens ledning	41
24. Amsterdam-intermezzot och åtgärder i samband därmed	41
25. Kommissionens synpunkter	42
26. Ärendet föredrages för chefen för sektion II i försvarsstaben	43
27. Föredragning för samrådsnämnden	44
28. Uppgifter om Wennerström av »icke informerad person» ..	44
29. Framställning och beslut om telefonkontroll	45
30. Kommissionens synpunkter	48
31. Fortsatta överläggningar om Wennerström mellan representanter för polisen och försvarsstaben	50
32. Ärendet anmäles för försvarsministern	51
33. Kommissionens synpunkter	53
34. Iakttagelser beträffande Wennerström under år 1960 och början av år 1961 samt åtgärder med anledning därav	55
35. Kommissionens synpunkter	57
36. Wennerström söker befattning i flygstaben.....	57
37. Kommissionens synpunkter	59
E. UD-tiden 1961—1963	60
38. Wennerström placeras i UD	60
39. Kommissionens synpunkter	63
40. Wennerströms arbetsuppgifter i UD	65
41. Vilka handlingar hade Wennerström anledning att taga befattning med för sitt uppdrag i UD?	68
42. Kommissionens synpunkter	69
43. Wennerström lånar i september 1961 handlingar i flygstaben; åtgärder i anslutning härtill	70
44. Försvarsministern lämnar utrikesministern närmare informationer om Wennerström; dennes kontakter med FOA regleras	73
45. Nytt sammanträde hos försvarsministern	74
46. Polisens syn på misstankarna mot Wennerström senhösten 1961	75

47. Wennerström flyger till Helsingfors	76
48. Försvarsstabschefen informerar sina närmaste medarbetare	76
49. Wennerström gör hos ÖB framställning om militär information	77
50. Samtal om Wennerströms uppgifter i UD	78
51. Ny framstöt av Wennerström i flygstaben	79
52. Kretsen av informerade statsråd vidgas	80
53. Ärendet omnämnes för statsministern	84
54. Instruktionen och generalordern	85
55. Utredning rörande Wennerströms ekonomi	88
56. Wennerström får nytt tjänsterum	88
57. Wennerströms kontakter med Baranovski	89
58. Radioapparaten	90
59. Ärendet anmäles för utrikesministern Torsten Nilsson	90
60. IRB-rapporten	93
61. Rapporter från FKE	94
62. Ytterligare iakttagelser beträffande Wennerström	95
63. Försvarets bok- och blankettförråd (FBF)	96
64. Misstankarna mot Wennerström i början av maj 1963	98
65. Wennerströms hemhjälp anlitas i spaningsarbetet	98
66. Anhållandet	99
67. Kommissionens synpunkter rörande UD-tiden	100
F. Synpunkter på spaningsverksamheten i Wennerströmärendet under FKE- och UD-tiden	106
IV. Uppgifter av Wennerström om hans brottsliga verksamhet	110
1. Moskvatiden 1949—1952	
2. Washingtontiden 1952—1957	
3. FKE-tiden 1957—1961	
4. UD-tiden 1961—1963	
V. Avslutande synpunkter	111
Bilagor:	
1. Vissa befattningshavare inom försvarsväsendet under tider som är av intresse för utredningen	114
2. Uppställning utvisande när vissa befattningshavare informerades om misstankarna mot Wennerström	116

1	1. Einleitung	1
2	2. Zielsetzung	2
3	3. Methodik	3
4	4. Ergebnisse	4
5	5. Diskussion	5
6	6. Zusammenfassung	6
7	7. Literaturverzeichnis	7
8	8. Anhang	8
9	9. Danksagung	9
10	10. Schlusswort	10
11	11. Bibliographie	11
12	12. Index	12
13	13. Glossar	13
14	14. Abkürzungen	14
15	15. Tabellenverzeichnis	15
16	16. Bildverzeichnis	16
17	17. Formelverzeichnis	17
18	18. Literaturverzeichnis	18
19	19. Anhang	19
20	20. Danksagung	20
21	21. Schlusswort	21
22	22. Bibliographie	22
23	23. Index	23
24	24. Glossar	24
25	25. Abkürzungen	25
26	26. Tabellenverzeichnis	26
27	27. Bildverzeichnis	27
28	28. Formelverzeichnis	28
29	29. Literaturverzeichnis	29
30	30. Anhang	30
31	31. Danksagung	31
32	32. Schlusswort	32
33	33. Bibliographie	33
34	34. Index	34
35	35. Glossar	35
36	36. Abkürzungen	36
37	37. Tabellenverzeichnis	37
38	38. Bildverzeichnis	38
39	39. Formelverzeichnis	39
40	40. Literaturverzeichnis	40
41	41. Anhang	41
42	42. Danksagung	42
43	43. Schlusswort	43
44	44. Bibliographie	44
45	45. Index	45
46	46. Glossar	46
47	47. Abkürzungen	47
48	48. Tabellenverzeichnis	48
49	49. Bildverzeichnis	49
50	50. Formelverzeichnis	50
51	51. Literaturverzeichnis	51
52	52. Anhang	52
53	53. Danksagung	53
54	54. Schlusswort	54
55	55. Bibliographie	55
56	56. Index	56
57	57. Glossar	57
58	58. Abkürzungen	58
59	59. Tabellenverzeichnis	59
60	60. Bildverzeichnis	60
61	61. Formelverzeichnis	61
62	62. Literaturverzeichnis	62
63	63. Anhang	63
64	64. Danksagung	64
65	65. Schlusswort	65
66	66. Bibliographie	66
67	67. Index	67
68	68. Glossar	68
69	69. Abkürzungen	69
70	70. Tabellenverzeichnis	70
71	71. Bildverzeichnis	71
72	72. Formelverzeichnis	72
73	73. Literaturverzeichnis	73
74	74. Anhang	74
75	75. Danksagung	75
76	76. Schlusswort	76
77	77. Bibliographie	77
78	78. Index	78
79	79. Glossar	79
80	80. Abkürzungen	80
81	81. Tabellenverzeichnis	81
82	82. Bildverzeichnis	82
83	83. Formelverzeichnis	83
84	84. Literaturverzeichnis	84
85	85. Anhang	85
86	86. Danksagung	86
87	87. Schlusswort	87
88	88. Bibliographie	88
89	89. Index	89
90	90. Glossar	90
91	91. Abkürzungen	91
92	92. Tabellenverzeichnis	92
93	93. Bildverzeichnis	93
94	94. Formelverzeichnis	94
95	95. Literaturverzeichnis	95
96	96. Anhang	96
97	97. Danksagung	97
98	98. Schlusswort	98
99	99. Bibliographie	99
100	100. Index	100

Till KONUNGEN

Juristkommissionen i Wennerströmaffären får härmed i underdånighet överlämna sitt utlåtande.

Utlåtandet innehåller uppgifter av hemlig natur. Med hänsyn till det starka allmänna intresset av upplysning i ärendet hemställer kommissionen att utlåtandet offentliggöres utom i de delar vilkas utlämnande skulle vara menligt för rikets säkerhet.

Utredningsmaterialet överlämnas tillika.

Stockholm den 20 april 1964.

Underdånigst

BENGT LÄNNERGREN

NILS BERGLUND

IVAN WALLENBERG

/ *Anders Litzén*

THE FOLKES

Justices of the Peace for the County of Middlesex
do hereby certify that the following is a true and correct copy of the

Minutes of the Meeting of the Board of Directors of the
Middlesex Waterworks Company, held at the Company's Office,
No. 1, Abchurch Lane, London, E.C. 4, on the 21st day of
April, 1904.

Witness my hand and seal this 21st day of April, 1904.

Deputy Clerk

BENGT LANKERBYN W. S. HIGGINS JOHN W. ALLEN

Deputy Clerk

Inledning

Den 19 juni 1963 beslutade åklagarmyndigheten i Stockholm anhålla översten Stig Wennerström såsom misstänkt för spioneri. Wennerström, som greps påföljande dag, erkände sedermera att han under en lång följd av år bedrivit spioneriverksamhet.

Den 28 juni 1963 förordnade Kungl. Maj:t ordföranden i arbetsdomstolen, f. d. justitierådet Gunnar Dahlman, häradshövdingen i Sunnervikens domsaga Nils Berglund och hovrättsrådet i Svea hovrätt Ivan Wallenberg att såsom undersökningskommission, så snart lämpligen kunde ske, dels utreda orsakerna till att den spioneriverksamhet, vartill Wennerström erkänt sig skyldig, kunnat fortgå under en lång följd av år, dels undersöka, huruvida vad som därvid förekommit gav anledning till särskilda åtgärder i syfte att förebygga riskerna för brottslig verksamhet av dylik art. Tillika förordnades Dahlman att vara kommissionens ordförande.

Kommissionen antog namnet 1963 års undersökningskommission men har vanligen benämnts juristkommissionen i Wennerströmaffären.

Den 22 augusti 1963 förordnade Kungl. Maj:t lagmannen i Svea hovrätt Bengt Lännergren att vara ledamot av kommissionen. Den 18 oktober 1963 beviljade Kungl. Maj:t Dahlman begärt entledigande från uppdraget i kommissionen och förordnade Lännergren att vara kommissionens ordförande.

Till sekreterare åt kommissionen förordnade Kungl. Maj:t den 28 juni 1963 revisionssekreteraren Anders Litzén. Den 30 december 1963 förordnades fiskalen i Svea hovrätt Johan Nordenfalk till biträdande sekreterare från och med den 1 januari 1964.

Efter framställning av riksdagens konstitutionsutskott anbefalldes Kungl. Maj:t den 18 oktober 1963 kommissionens ledamöter att lämna utskottet de muntliga upplysningar utskottet fann sig behöva för fullgörande av sin grundlagsenliga granskning i Wennerströmaffären.

Den 13 december 1963 utsåg Kungl. Maj:t ledamöterna av riksdagens första kammare Axel Strand, Allan Hernelius, Torsten Andersson och Georg Pettersson samt ledamöterna av riksdagens andra kammare Sven Wedén och Hilding Johansson med uppgift att såsom en parlamentarisk nämnd dels företaga en allsidig granskning av det genom kommissionens försorg samlade utredningsmaterialet, såvitt avsåg statsrådets handläggning av Wennerströmaffären, dels överväga de principiella riktlinjerna för handläggningen av säkerhetsfrågor.

Samtidigt anbefalldes Kungl. Maj:t kommissionen att hålla ifrågavarande

utredningsmaterial tillgängligt för den parlamentariska nämnden och be-
myndigade nämnden att hos kommissionen göra framställning om de kom-
pletteringar av utredningsmaterialet som nämnden kunde finna erforderliga.

Kommissionen hade sitt första sammanträde den 6 juli 1963. Omkring 100
personer har hörts av kommissionen, åtskilliga av dem vid mera än ett till-
fälle. Utsagorna har i regel upptagits fonetiskt och utskriften har i samt-
liga fall granskats av de hörda.

Hos statspolisen har kommissionen tagit del av det material rörande Wen-
nerström som framkommit vid spaningsarbetet under tiden före anhållan-
det, bl. a. utskriften av samtal som upptagits vid telefonavlyssning. Vid be-
sök i UD, där Wennerström under åren närmast före anhållandet tjänstgjor-
de som expert i nedrustningsfrågan, har kommissionen underrättat sig om
Wennerströms arbetsuppgifter där; bl. a. har kommissionen tagit del av
promemorior som Wennerström upprättat i nedrustningsfrågan. Från UD
och försvarsstaben har kommissionen inhämtat uppgifter bl. a. angående
säkerhetsföreskrifter och därmed sammanhängande förhållanden. Polisens
förhørsprotokoll vid förundersökningen rörande Wennerström har efter
hand som de färdigställts tillhandahållits kommissionen. Det sammanställ-
da förundersökningsprotokollet överlämnades till kommissionen den 23
mars 1964, varefter kompletterande protokoll inkom den 14 april.

Enligt stämningsansökan den 31 mars 1964 åtalades Wennerström vid
Stockholms rådhusrätt för grovt spioneri under åren 1949—1963. Huvud-
förhandlingen, som började den 9 april, pågår för närvarande.

På begäran av konstitutionsutskottet har kommissionen den 3 december
1963 lämnat utskottet muntliga upplysningar i ärendet.

Kommissionen har tillhandahållit den parlamentariska nämnden allt sitt
utredningsmaterial. På nämndens begäran har kommissionen den 25 mars
1964 i nämndens närvaro kompletterat det muntliga utredningsmaterialet i
hänseenden som angivits av nämnden. På föranledande av nämnden har
kommissionen vidare införskaffat vissa uppgifter från försvarsdepartemen-
tet. I övrigt har nämnden icke begärt komplettering av kommissionens ut-
redningsmaterial.

Några andra direktiv för utredningen än dem som återfinnes i Kungl.
Maj:ts ovannämnda beslut den 28 juni 1963 har kommissionen icke erhål-
lit. Enligt direktiven har kommissionen sett som sin uppgift i första hand
att så långt sig göra låter klarlägga de yttre omständigheter och händelser
som kan ha medverkat till att Wennerström kunnat fortsätta sin brottliga
verksamhet ända till avslöjandet i juni 1963. De händelser som utredningen
avser ligger delvis långt tillbaka i tiden och var på det hela taget endast i
begränsad omfattning av den art att de kom att återspeglas i skriftliga upp-
teckningar eller andra handlingar. Flera av de befattningshavare som berör-
des av händelseutvecklingen har sedermera avlidit. Hos andra har minnes-

bilderna försvunnit eller förbleknat. Det har av här antydda skäl på många punkter mött betydande svårigheter att klarlägga händelseförloppet.

Kommissionen har icke ansett sig ha befogenhet som åklagarmyndighet och ej heller äga delgiva ämbets- eller tjänsteman misstanke om ämbetsbrott. Med hänsyn härtill har kommissionen icke inriktat sig på att fastställa, huruvida enskilda ämbets- eller tjänstemän låtit fel eller försummelse komma sig till last i ett eller annat hänseende vid sin befattning med Wennerströmärendet. Bedömningen härav tillkommer icke kommissionen utan vederbörande åklagarmyndigheter. Prövningen av statsrådets befattning med ärendet ankommer på konstitutionsutskottet och riksdagen. Vid angivna förhållanden har kommissionen begränsat sig till att framlägga vad som synts vara väsentliga fakta i händelseutvecklingen och anföra synpunkter på dessa. Härav följer att när kommissionen i sin framställning gör uttalanden som kan innebära klander så har kommissionen därmed icke i något fall tagit ställning till frågan, huruvida fel eller försummelse förekommit av beskaffenhet att föranleda ansvar och vem ansvaret åvilar.

I. Vissa data rörande Wennerström

Wennerström, som är född den 22 augusti 1906, avlade officersexamen år 1929 och blev den 9 oktober samma år fänrik vid flottan. Han blev löjtnant där år 1933. Åren 1931—1932 hade han genomgått flygutbildning och år 1936 förordnades han till löjtnant vid flygvapnet. Han befordrades sedermera inom flygvapnet till kapten år 1939, major år 1944 och överstelöjtnant år 1946. Han blev överste i flygvapnet den 1 april 1951. Den 1 oktober 1961 avgick han med pension från sin militära beställning såsom officer på aktiv stat.

Beträffande hans tjänstgöringsförhållanden må här omnämnas följande.

Åren 1930—1931 genomgick han en språkkurs i ryska i Karlskrona. För vidare utbildning i ryska var han under tiden den 16 oktober 1933—den 15 april 1934 kommenderad till Riga.

Under åren 1938—1947 var han adjutant hos H. K. H. hertigen av Västerbotten.

Efter tjänstgöring i bl. a. försvarsstaben blev han i november 1940 biträdande flygattaché i Moskva och vistades som sådan i Sovjetunionen tidvis fram till mars 1941.

Efter återkomsten tjänstgjorde han på nytt i försvarsstaben till den 1 oktober 1943. Därefter var han kommenderad vid Västgöta flygflottilj i Sätene till den 15 oktober 1945. Från sistnämnda tidpunkt fram till den 27 januari 1949 var han placerad huvudsakligen i flygstaben i Stockholm. Under denna tid deltog han i arbetet i 1945 års försvarsutredning och i kommittéer för utredning om rikets militärterritoriella indelning och om kustartilleriets ställning m. m. Härjämte tjänstgjorde han från den 1 oktober 1946 såsom lärare vid flygkrigshögskolan.

Från den 27 januari 1949 till den 1 april 1952 var han flygattaché i Moskva. Under denna tid vistades han tidvis i Stockholm. Från den 1 april 1952 till den 11 juni 1957 var han flygattaché i Washington och tidvis även i Ottawa.

Efter återkomsten från Washington var han t. o. m. utgången av september 1957 placerad i flygstaben. Under tiden från den 1 oktober 1957 till pensionsavgången den 30 september 1961 var han chef för flygsektionen i försvarets kommandoexpedition (FKE).

Genom beslut den 30 juni 1961 uppdrog försvarsministern åt Wennerström att fr. o. m. den 1 oktober 1961 tills vidare biträda inom försvarsdepartementet med ärenden som departementschefen överlämnade till honom, och den 1 oktober 1961 uppdrog departementschefen åt Wennerström att

stå till utrikesministrerns förfogande för att biträda vid handläggningen av nedrustningsärenden och därmed sammanhängande frågor. Sistnämnda uppdrag hade Wennerström börjat ägna sig åt redan kort efter beslutet den 30 juni 1961. Han var sysselsatt därmed ännu vid tidpunkten för anhållandet.

II. Säkerhetstjänstens organisation m. m.

1. Den civila säkerhetstjänsten

Krigsåren

De bestämmelser som i huvudsak reglerade den civila svenska säkerhetstjänsten under andra världskriget gavs i säkerhetskungörelsen den 10 juni 1938. Kompletterande bestämmelser meddelades i en instruktion den 25 november 1938 för säkerhetschefen. Efter att ha tillämpats i vissa delar trädde bestämmelserna i kraft till fullo den 12 april 1940. Efter krigsslutet utvecklades säkerhetstjänsten successivt och säkerhetskungörelsen upphävdes med utgången av juni 1946.

Enligt säkerhetskungörelsen var säkerhetstjänstens syfte att förhindra överbringandet av krigsunderrättelser till obehöriga. Dess uppgift var därvid tvåfaldig, att vara centralorgan för allmän censur och att vara polisorgan för spaning efter misstänkta personer.

Säkerhetstjänsten handhades under kriget av en särskild polisorganisation, skild från polisverksamheten i övrigt. Denna organisation förestods och leddes närmast under Kungl. Maj:t av säkerhetschefen. Som sådan fungerade under kriget underståthållaren Eric Hallgren. Under denne lydde ett kansli omfattande tre byråer, nämligen centralbyrån (för trafikmedelskontroll), spaningsbyrån (för spaning efter landsskadliga brott och förövare av sådana brott) samt expeditionsbyrån (för ekonomiska och administrativa frågor). Chef för spaningsbyrån var under kriget nuvarande underståthållaren Georg Thulin. För spaningsverksamheten var riket indelat i sju övervakningsområden, vart och ett med en övervakningschef i spetsen. Verksamheten inom samtliga övervakningsområden utom Stockholms samordnades och leddes av chefen för spaningsbyrån. Spaningsärendena från Stockholms övervakningsområde föredrogs direkt för säkerhetschefen av övervakningschefen, som under kriget var nuvarande statsåklagaren Martin Lundqvist. Övervakningscheferna hade till sitt förfogande övervakningsavdelningar, bestående bl. a. av polismän från de kommunala kårerna och statspolisen. Avdelningen i Stockholm, den s. k. »sjätte roteln», var uppdelad på olika underavdelningar, nämligen en kansliavdelning och tre byråer, vilka handlade ärenden om spionage för respektive Sovjetunionens, Tysklands och västmakternas räkning. På varje byrå fördes för internt bruk minnesanteckningar i syfte att underlätta spaningsarbetet. På kansliavdelningen fördes ett för säkerhetstjänsten i riket centralt register rörande spaningsverksamheten. Sedan år 1943 sorterade detta register under säkerhetschefen.

Efter kriget

När säkerhetstjänsten i den form den haft under kriget bragtes att upphöra med utgången av juni 1946, gavs nya bestämmelser för fortsatt säkerhets-

tjänst i enlighet med prop. nr 284/1946. Närmare bestämmelser har fortlöpande givits i Kungl. brev till berörda befattningshavare.

Syftet med den fortsatta säkerhetstjänsten har angivits vara att hindra och uppdaga spionage och olovlig underrättelseverksamhet. Den under kriget bedrivna censurverksamheten har härvid ansetts ej längre skola bestå.

Medan säkerhetstjänsten under kriget handhades av en särskild polisorganisation, har den numera i princip uppdragits åt de ordinära polis- och åklagarmyndigheterna. Dessa har dock på grund av spaningsarbetets särskilda karaktär förutsatts skola anlita biträde av särskilt utbildad statspolispersonal, på vilken i verkligheten spaningsarbetet kommit att så gott som helt vila.

Uppgiften att samordna och leda säkerhetstjänsten har uppdragits åt statspolisintendenten. Denna befattning har från det de nya bestämmelserna började tillämpas innehafts av Thulin. Vid statspolisintendentens sida har ställts ett medborgerligt råd, statspolisintendentens s. k. samrådsnämnd, med vilken han har att rådföra sig i frågor av större vikt och i principiella frågor med betydelse utöver det enskilda fallet. Antalet ledamöter i denna nämnd var från början två men har successivt ökats till fem.

Närmast under statspolisintendenten handhaves »den särskilda polisverksamheten för hindrande och uppdagande av spioneri m. m.» av två polisintendenter, en för Stockholm och en för riket i övrigt. Dessa båda befattningar har tillkommit genom uppdelning av en befattning, som fr. o. m. 1948 innehades av intendenten Åke Hasselrot. Efter uppdelningen fortsatte Hasselrot att vara chef för spaningsverksamheten i Stockholm. Den 1 maj 1962 efterträddes han på denna post av intendenten Per-Gunnar Vinge.

(En mening utesluten.)

Ett centralt register för spaningsverksamheten i riket föres alltjämt. Detta förestås av den befattningshavare som närmast under statspolisintendenten samordnar verksamheten i riket utom Stockholm.

2. Den militära säkerhetstjänsten

Den militära säkerhetstjänsten har, fränsett vissa smärre organisatoriska förändringar, varit anordnad på ett i huvudsak likartat sätt under kriget och fram till innevarande tid.

Allmänna bestämmelser för den militära säkerhetstjänsten ges f. n. i Tjänstereglemente för krigsmakten. Kompletterande bestämmelser finnes i särskilda instruktioner. Härjämte finnes bestämmelser om personalkontroll.

Den militära säkerhetstjänstens uppgift är att inom krigsmakten skapa skydd mot spioneri, sabotage och andra sådana landsskadliga brott. För detta ändamål bedrivs såväl säkerhetsunderrättelsetjänst som säkerhets-skyddstjänst.

Den militära säkerhetstjänsten ledes under ÖB och chefen för försvars-

staben av chefen för sektion II i försvarsstaben. Inom sektionen ligger säkerhetstjänsten på inrikesavdelningen, som är indelad i detaljer. På inrikesavdelningen föres ett särskilt register över misstänkta spaningsfall.

3. Kontakt mellan den civila och den militära säkerhetstjänsten

I fråga om spaningsverksamheten äger ett nära samarbete rum mellan den civila och den militära säkerhetstjänsten. Några närmare bestämmelser om hur detta samarbete skall ske föreligger icke utom beträffande personalkontrollen. Samarbetet har utformats genom praxis. Under kriget träffades sålunda rutinmässigt säkerhetschefen och chefen för sektion II i försvarsstaben en å två gånger i veckan. Rutinmässig kontakt uppehölls även mellan kommissarierna på sjätte roteln och någon av detaljcheferna på sektion II. I övrigt togs kontakt när så erfordrades. Även numera uppehålls rutinmässig kontakt mellan detaljchefer och kommissarier. Chefen för inrikesavdelningen diskuterar ofta aktuella frågor med någon av polisintendenterna.

I fråga om utbytet av informationer kan nämnas, att från militär sida i princip allt material lämnas till polisen, medan polisen å sin sida är mera restriktiv i fråga om vad som delges den militära sidan. Detta torde sammanhänga bl. a. med att ansvaret för och ledningen av spaningsverksamheten automatiskt övergår på polisen i och med att den militära sidan rapporterar ett misstänkt fall.

4. Personalkontroll

Personalkontroll är en förebyggande åtgärd som vidtages för att ur säkerhetssynpunkt opålitliga personer icke skall vinna tillträde till eller bibehållas i befattningar där de kan åsamka landet skada.

Inom försvarsväsendet utgör personalkontrollen en gren av den militära säkerhetstjänsten.

Bestämmelser rörande personalkontroll inom försvarsväsendet har sedan år 1945 utfärdats av Kungl. Maj:t, i erforderlig mån kompletterade med olika generalorder och skrivelser från överbefälhavaren. Genom dessa bestämmelser har preciserats dels vilka personalkategorier som skall bli föremål för personalkontroll, dels när sådan skall ske och dels hur kontrollen skall gå till.

(Ca en halv sida utesluten.)

Av intresse i förevarande ärende synes vara, att bestämmelser om obligatorisk personalkontroll för officerare före befordran till viss grad, nämligen första regementsofficersgraden, icke infördes förrän år 1945, när Wennerström redan uppnått sådan grad. Kommissionen behandlar längre fram ett par tillfällen, när personalkontroll begärdes beträffande Wennerström (se kap. 5 och 9 under III).

III. Iakttagelser beträffande Wennerström under åren 1940—1963 och åtgärder med anledning därav

A. Attaché-, försvarsstabs- och flottiltiden 1940—1945

1. Attachétiden 1940—1941

När Wennerström i november 1940 kom till Moskva som attaché förekom, enligt vad han berättat vid förundersökningen, bland beskickningspersonalen där en mycket aktiv underrättelseverksamhet. Tyskland och Sovjetunionen var då ännu icke i krig med varandra och upprätthöll diplomatiska förbindelser. Den tyska underrättelsetjänsten var dock i full färd med att insamla uppgifter för ett angrepp, medan ryssarna å sin sida samlade uppgifter för motåtgärder. Mellan de då krigförande blocken pågick också en intensiv underrättelseverksamhet. De neutrala staterna, till vilka USA och Japan hörde, var likaledes mycket aktiva på underrättelsesidan för att förbereda den kommande utvecklingen. Det hela var enligt Wennerströms beskrivning »ett ganska fascinerande skådespel av underrättelsetjänst».

För att fullgöra sina tjänsteuppgifter kom Wennerström, enligt vad han uppgivit, in i den mycket aktiva underrättelseverksamhet som sålunda pågick. Han upprätthöll kontakt med både ryska tjänstemän och främmande länders beskickningspersonal. Det visade sig att kontakt med de tyska beskickningstjänstemännen för Wennerströms del gav det bästa utbytet, bl. a. beroende på hans goda kunskaper i tyska. I samarbetet med tyskarna bytte Wennerström av eget initiativ till sig informationer av värde för Sverige mot uppgifter angående förhållanden som tyskarna var intresserade av. För de uppgifter Wennerström lämnade tyskarna erhöll han, utöver utbytesinformationer, icke annan ersättning än möjlighet att utnyttja tyskarnas kanaler för att skaffa rysk valuta billigt. Enligt Wennerströms uppfattning var det utbyte av informationer han bedrev med tyskarna icke att hänföra till illegal underrättelseverksamhet, i allt fall hade han icke sådant uppsåt; gränsen mellan legal och illegal underrättelseverksamhet var dock under kriget något svävande.

2. Wennerström ådrager sig säkerhetstjänstens uppmärksamhet

Vid sin återkomst från Moskva i mars 1941 placerades Wennerström vid försvarsstabens flygoperationsavdelning. Hans uppgift var att för flygoperativa syften bearbeta inkommande underrättelsematerial med särskild inriktning på förhållandena i Norge. Formellt kvarstod han tillika i befattningen som biträdande flygattaché i Moskva.

Ganska snart efter Wennerströms hemkomst uppmärksammades att han umgicks med tyska och ryska diplomater. Detta umgänge fick efter hand sådan omfattning, att man inom såväl den civila som den militära säkerhetstjänsten började undra om Wennerström arbetade med underrättelseverksamhet för främmande makts räkning. På den militära sidan rapporterade en officer på utrikesavdelningen i försvarsstaben, troligen år 1942, att han varit bjuden på middag hos Wennerström tillsammans med en tysk militärattaché, som misstänktes vara sysselsatt inom det tyska underrättelseväsendet, och att Wennerström därvid varit mycket öppen i sina uttalanden.

Enligt vad Wennerström uppgivit vid förundersökningen hade han, utöver arbetet på flygoperationsavdelningen, vid skilda tillfällen i uppdrag att följa ryska ministern, madame Kollontay, på besök i läger för i Sverige in-tronterade ryssar. Dessa uppdrag torde han ha fått till följd av att han all-tjämt var ackrediterad som biträdande flygattaché i Moskva. Kontakten med ryska beskickningen utvecklades även genom att han, likaledes som en följd av flygattachébefattningen, stod på beskickningens inbjudningslista. Den ryss med vilken Wennerström hade det livligaste umgänget var militärattachén Nikitouchev. Wennerström har uppgivit, att denne ibland ställde frågor till honom av underrättelsekaraktär men att något illegalt utlämnande av uppgifter från Wennerströms sida icke förekom.

Även med tyska beskickningstjänstemän hade Wennerström, enligt vad han själv vidare uppgivit, livligt umgänge vid denna tid. Kort efter återkomsten till Stockholm kontaktades han av dessa, som tydligen via Berlin fått uppgift om hans samarbete med tyskarna i Moskva och som var angelägna om fortsatta kontakter. Visst utbyte av informationer, huvudsakligen om ryska förhållanden, förekom därvid, ett par gånger från Wennerströms sida med överordnades goda minne. Vid ett tillfälle, då han på eget initiativ besökt tyska legationen i underrättelsesyfte, togs han i förhör av sin chef som, ehuru med tvekan, godkände Wennerströms åtgärd. Wennerström har förnekat, att något som kan betecknas som illegal underrättelseverksamhet vid denna tid förekom från hans sida. — Enligt vad Wennerström senare erfor vidarebefordrades, har han berättat, stundom till Berlin uppgifter som han lämnat tyskarna, varvid såsom källa angavs hans namn, vilket tydligen var känt för myndigheterna i Berlin sedan Moskva-tiden. Wennerströms samarbete med tyskarna under denna tid i Stockholm liksom tidigare i Moskva ledde, enligt vad Wennerström sagt sig ha senare erfarit, till att han registrerades i den tyska Gehlenorganisationens personregister som en »värdefull kontakt», vilket dock icke innebar att han betraktades som agent.

3. Dechiffrerade tyska telegram

Den 24 januari 1943 avsände tyske militärattachén i Stockholm till arméöverkommandot i Berlin ett telegram, vars text i svensk översättning hade följande lydelse.

Militärattachén erfor i går konfidentiellt av förre svenske flygattachén i Moskva, kapten Wennerström, att nuvarande militärattachén i Moskva skulle hava rapporterat, att man i diplomatiska kretsar i Kuybischew vore av den uppfattningen, att Ryssland på grund av för små leveranser av krigsmateriel från USA och England troligen efter stabiliserandet av sina nuvarande militära framgångar skulle komma att rikta ett fredsförslag till Tyskland. Denna uppfattning lär även förekomma på ryska legationen här i Stockholm.

Den tyske flygattachén i Stockholm avsände vidare den 20 februari 1943 två telegram, vilka antagits åsyfta Wennerström såsom uppgiftslämnare. Det ena var ställt till arméöverkommandot och lydde i svensk översättning.

Underrättelseofficer vid svenska flygvapnet rapporterar om stark utbyggnad av den ryska markorganisationen utefter Murmanskbanan. Flygplatser lämpade för de tyngsta bombplanen — man räknar med ryssarnas offensivavsikter mot Finland.

Det andra telegrammet, som var ställt till luftflotta 5, operationsbas Kemi, och hänvisade till ett okänt telegram av den 5 februari 1943, hade i svensk översättning denna lydelse.

Beträffande telegrammet härifrån B. B. Nr 145/43 hemligt av den 5.2.43. Uppgifterna i detta telegram hava konfidentiellt bekräftats av en officer vid svenska försvarsstaben.

Dessa telegram uppsnappades och dechiffrerades

De överlämnades till försvarsstaben och säkerhetspolisen. Den exakta tidpunkten härför har icke kunnat utrönas. Telegrammet av den 24 januari 1943, i vilket Wennerströms namn förekommer, inkom i varje fall till polisen före den 7 juni 1943. Det har däremot icke kunnat fastställas, huruvida telegrammet var känt för polisen den 4 mars 1943 när, såsom framgår av det följande, Wennerström ställdes under telefon- och postkontroll. Hos försvarsstabens inrikesavdelning torde telegrammet ha blivit känt senast den 10 april 1943.

Antagandet att Wennerström till tyske flygattachén lämnat de uppgifter som återfinnes i de båda telegrammen av den 20 februari 1943 har vid kommissionens utredning visat sig vara oriktigt. Det har nämligen framkommit, att uppgifterna härrörde från en svensk underrättelseofficer, som hade bemyndigande att utlämna dem.

Wennerström har uppgivit, att han vid något tillfälle blivit hörd av chefen för underrättelseavdelningen i försvarsstaben, översten Carlos Adlercreutz, rörande ett telegram, i vilket Wennerströms namn förekom. Det telegram Wennerström sålunda åsyftar var, enligt vad

han vidare förklarat, icke telegrammet av den 24 januari 1943; om detta har Wennerström sagt sig sakna kännedom. Adlercreutz, som lämnade försvarsstaben redan hösten 1942, har förklarat sig icke ha något minne av att han sett Wennerströms namn i något telegram som uppsnappats från tyskarna eller att han visat Wennerström något sådant telegram.

På förfrågan från kommissionen, huruvida i de rapporter som lämnats från den svenske militärattachén i Moskva någon grund finnes för de upplysningar som enligt telegrammet den 24 januari 1943 skulle ha lämnats av Wennerström till den tyske militärattachén, har försvarsstaben meddelat följande.

Jämförelse med vid tidpunkten aktuella rapporter från militärattachén i Moskva visar icke grund för av Wennerström lämnade upplysningar, men uppgifter av liknande innehåll hade tidigare inrapporterats i mars och maj 1942. I juni 1942 avgav militärattachén i Moskva ett telegram med motstridande innehåll.

4. Wennerström ställes under telefon- och postkontroll

Sedan polisen erfarit, att Wennerström den 27 februari 1943 i uniform besökt Nikitouches bostad, beslöts den 4 mars 1943 telefon- och postkontroll beträffande Wennerström under följande motivering: »Genom övervakning av ryske militärattachén i Stockholm, Nikitouches, konstaterades, att denne hade förbindelse med Wennerström. Från försvarsstaben erhöles kännedom om att Wennerström ävenledes hade förbindelse med tyska legationen härstädes, varför Wennerström, som i sin tjänst icke har någon anledning att sammanträffa med militärattachén i fråga, kunde misstänkas bedriva spionage.»

Det må här anmärkas, att under kriget telefon- och postkontroll kunde anordnas i rent förebyggande syfte när så ansågs erforderligt och alltså icke förutsatte att ens anledning till misstanke om brott förelåg; ej heller krävdes domstols prövning. (Se härom SOU 1948: 7 s. 27 ff.)

På grundval av en promemoria, dagtecknad den 6 mars 1943, upplades hos polisen en särskild spaningsakt beträffande Wennerström. I promemorian antecknades bl. a. att Wennerström i försvarsstaben visat sig nyfiken på förhållanden som han icke hade med att göra.

5. Anteckningar om Wennerström hos försvarsstaben

I en handskreven handling, som saknar datering och namnunderskrift men som torde ha upprättats inom försvarsstaben vid någon tidpunkt nära tiden för anordnandet av telefon- och postkontrollen, upptages bl. a., att Wennerström »de senaste två månaderna intensifierat sitt umgänge med tyskar och samtidigt ökat med ryssarna», att han vid besök på utrikesavdelningen visat särskilt intresse för var ryska reserver fanns och styrkan av dessa

samt att han »för ungefär två veckor sedan» haft ett sammanträffande med en tysk militärattaché, varvid han sagt sig ha till uppgift att taga reda på tyskarnas bedömande av en invasion i Norge. Slutligen förekommer i handlingen en uppgift att Wennerström mycket ofta besökte en officer på utrikesavdelningen i försvarsstaben och av denne erhöll lappar som var »av större värde» och »tydligt även sammanställningar angående flyg».

Efter framställning från försvarsstabens expedition den 6 april 1943 företogs genom vederbörande avdelning i försvarsstaben personalkontroll beträffande Wennerström. Härvid inhämtades från säkerhetspolisen, att Wennerström förekom i 6:e rotelns register, att han hade förbindelse med Nikitouchév samt att han stod under kontroll. — Vad som var anledningen till denna begäran om personalkontroll har icke kunnat utrönas.

På sommaren 1943 upplades vid försvarsstabens inrikesavdelning ett registerkort beträffande Wennerström. Den första handling som upptogs på kortet var en promemoria, som instämplats vid avdelningen den 10 april 1943. I promemorian omnämndes Wennerströms kontakter med de tyska och ryska militärattachéerna. Av innehållet i promemorian synes framgå, att de förut omnämnda telegrammen var kända för författaren av promemorian. — Under kriget tillfördes registerkortet uppgift om endast en ytterligare handling, som registrerades den 20 juli 1943. Denna gällde en av Wennerström anordnad förevisning av en film som han fått låna av Nikitouchév.

6. Besök av Wennerström på ryska beskickningen

Den 20 september 1943 erfors genom telefonkontroll, att Wennerström ämnade påföljande dag besöka Nikitouchév på ryska beskickningen. Wennerström meddelade vid telefonsamtalet, att han skulle lämna Stockholm för att tjänstgöra i landsorten. En patrull ur säkerhetspolisen som bevakade beskickningen iakttog den 21 september vid 15-tiden, att Wennerström iförd uniform anlände till beskickningen, och rapporterade denna iakttagelse till säkerhetspolisens högkvarter med förfrågan huruvida Wennerström borde anhållas. Jourhavande övervakningschefen i Stockholm meddelade, sannolikt efter kontakt med säkerhetschefen, att något ingripande mot Wennerström icke borde ske.

7. Telefon- och postkontrollen avvecklas

Telefon- och postkontrollen beträffande Wennerström pågick till hösten 1943 och torde ha upphört i samband med hans förflyttning till Såtenäs den 1 oktober. Vad som framkom genom telefonkontrollen bekräftade, att Wennerström uppehöll livlig kontakt med rysk och tysk beskickningspersonal i

Stockholm. I övrigt synes resultatet av telefonkontrollen icke ha varit ägnat att stärka misstankarna mot Wennerström.

Från tiden för Wennerströms tjänstgöring i Såtenäs, som varade till den 15 oktober 1945, synes icke något anmärkningsvärt ha framkommit beträffande honom.

8. Kommissionens synpunkter

Vid kommissionens utredning har det icke kunnat närmare utrönas, på vad sätt det under kriget framkomna materialet rörande Wennerström då bedömdes inom den civila och den militära säkerhetstjänsten eller vilka åtgärder utöver de förut redovisade som må ha vidtagits vid den aktuella tiden. Man torde kunna utgå från att Wennerström icke blev hörd av polisen; om så skett skulle säkerligen anteckning om hans uppgifter ha funnits i polisens akt. Det har icke heller kunnat bekräftas, huruvida Wennerström, såsom han uppgivit (kap. 2 och 3), blev hörd av sina överordnade angående ett besök på tyska beskickningen och ett dechiffrerat tyskt telegram. Därest Wennerströms uppgift att han hörts om ett telegram är riktig, torde dock, såsom framgår av vad som anförs i kap. 3, förhöret icke ha gällt telegrammet av den 24 januari 1943.

Statsåklagaren Lundqvist, som under kriget var chef för Stockholms övervakningsområde, har inför kommissionen uppgivit, att han med hänsyn till innehållet i polisens handlingar tror sig med mycket stor grad av sannolikhet kunna påstå, att vad som framkommit rörande Wennerström varit föremål för säkerhetschefens direkta bedömande, varvid samråd möjligen skett med Lundqvist.

Thulin har för kommissionen förklarat, att allt material som under kriget framkommit beträffande Wennerström, utom resultatet av telefonkontrollen, härrörde från militärt håll samt att, med tanke på det nära samarbete som rådde mellan den civila och den militära säkerhetstjänsten under kriget, hela materialet med absolut säkerhet då måste ha avhandlats med militären. Vad särskilt angår de i kap. 3 omnämnda telegrammen har Thulin uttalat, att fog torde finnas för antagandet att dessa vid den aktuella tiden erhållit en godtagbar förklaring. (Se ock uttalande av Thulin i kap. 9.)

Vad Lundqvist och Thulin sålunda uppgivit grundar sig icke på direkta minnesbilder utan på deras allmänna erfarenhet av praxis inom säkerhetstjänsten under kriget. Uppgifterna kan därför icke anses utgöra säkert bevis för att någon mera ingående utredning då företogs beträffande Wennerström.

För det fall att dylik utredning icke skedde, är det naturligt att uppställa frågan, huruvida icke vad som framkommit beträffande Wennerström bort föranleda någon åtgärd, t. ex. i form av ett förhör med honom.

Vad gäller iakttagelsen av Wennerströms besök på ryska beskickningen

den 21 september 1943 må till en början framhållas, att det på intet sätt synes anmärkningsvärt att enbart detta besök, som företogs helt öppet och uppenbarligen var en avskedsvisit, icke föranledde någon polisledningens åtgärd.

I övrigt må följande synpunkter framhållas.

Vad som förelåg i fråga om Wennerström var, såvitt man vet, i första hand iakttagelserna av hans umgänge med främmande beskickningspersonal och förekomsten av hans namn i telegrammet den 24 januari 1943.

Det är vanskligt att nu i efterhand bedöma, i vilken grad Wennerströms utländska umgänge under då rådande förhållanden framstod såsom anmärkningsvärt och ägnat att väcka oro beträffande hans pålitlighet. Det kan ifrågasättas, om hans kontakter med ryssarna i och för sig var så särskilt märkliga, med hänsyn till att han tjänstgjort i Moskva som biträdande flygattaché och alltjämt formellt stod kvar i attachébefattningen, ehuru med tjänstgöring här hemma. Wennerströms umgänge med tyskarna kunde måhända te sig mera oroande. Å andra sidan kunde förklaringen helt enkelt vara, att Wennerström under attachétjänstgöringen kommit att uppskatta umgänget med utländsk beskickningspersonal över huvud taget och därför gärna ville fortsätta därmed även i Sverige.

Vid bedömningen av misstankarna mot Wennerström under denna tid tilldrager sig de förut omnämnda telegrammen ett alldeles särskilt stort intresse. Om Wennerström verkligen till tyska attachéer lämnat de uppgifter telegrammen innehöll, fanns grundad anledning att misstänka honom för olovlig underrättelseverksamhet eller i varje fall tjänstefel av allvarlig art. Hur kan det då komma sig att Wennerström icke togs i förhör rörande telegrammen? Genom utredningen har något klarläggande svar på denna fråga icke kunnat erhållas; man är hänvisad till spekulationer.

Det är tänkbart, att man på ansvarigt håll gjorde den bedömningen, att omnämmandet av Wennerström såsom uppgiftslämnare i telegrammet den 24 januari utgjorde en förfalskning. Det var vid tiden i fråga på svensk sida bekant, att den tyska underrättelsetjänsten i sina rapporter till hemlandet stundom oriktigt hänförde sig till namngivna svenska personer för att ge sken av att rapporterna hade ett säkrare underlag än som i verkligheten var fallet. Man kunde således icke utan vidare utgå från att telegrammets uppgift om Wennerström såsom uppgiftslämnare var riktig. Det fanns emellertid då anledning att söka utröna hur därmed förhöll sig genom att vid ett förhör konfrontera Wennerström med uppgifterna i telegrammet.

Om man utgår från att Wennerström lämnat de uppgifter som telegrammet innehåller, hur skulle då detta hans förfarande ha kunnat bedömas? Det kan måhända sägas, att dessa uppgifter i och för sig icke var särskilt uppseendeväckande. Spekulationer av det slag som telegrammet berör kan antagas ha legat nära till hands för initierade personer vid ifrågavarande tid. Om emellertid Wennerström till utländsk makts representant vidarebe-

fordrade officiella uppgifter som från en svensk attaché lämnats till hemlandet, måste detta ha framstått såsom synnerligen anmärkningsvärt. I detta sammanhang är dock att märka, att någon rapport med det ifrågakomna innehållet icke synes ha inkommit från vår militärattaché i Moskva vid den aktuella tiden.

En omständighet, som kunnat avhålla myndigheterna från att inskrida mot Wennerström med anledning av telegrammet, skulle kunna tänkas vara att ett återopande därav såsom bevismedel skulle ha inneburit ett av slöjande av att man på svensk sida lyckats forcera den tyska beskickningens hemliga kod, ett förhållande som vid tiden i fråga utgjorde en synnerligen kringgårdad hemlighet. Härom kan sägas, att det nu anförda förhållandet visserligen kunnat vålla betänkligheter mot att åtala Wennerström men knappast utgjort hinder för att höra honom, eftersom han genom sin tjänstgöring i försvarsstaben måste antagas ha fått kännedom om att den tyska koden forcerats. Härvidlag kan hänvisas till den tidigare återgivna uppgiften, att Wennerström erhöll »lappar» på utrikesavdelningen (se kap. 5). Därmed torde avses utskrifter av tyska telegram, som dechiffrerats. För sitt arbete på flygoperationsavdelningen torde Wennerström ha haft behov av sådana utskrifter såvitt angick hans arbetsområde.

Möjligen har arbetsbelastningen hos säkerhetspolisen medverkat till att förhör med Wennerström i anledning av telegrammet icke anställdes innan han den 1 oktober 1943 förflyttades till Sätenäs. Att hans hörande icke aktualiserades efter förflyttningen torde sammanhänga med att hans kontakter med utländsk beskickningspersonal därigenom automatiskt upphörde.

Skulle då en ingående utredning rörande Wennerström vid ifrågavarande tid ha inverkat på den kommande händelseutvecklingen vad gäller Wennerströms illegala verksamhet? Det är helt naturligt omöjligt att ge något säkert svar på den frågan. Om det förhåller sig så som Wennerström uppgivit, nämligen att hans berörda verksamhet icke tog sin början förrän åtskilliga år senare, skulle en utredning av händelserna under kriget icke ha kunnat bekräfta någon misstanke mot Wennerström för illegal underrättelseverksamhet. Måhända hade Wennerström kunnat lämna helt tillfredsställande förklaringar till det som synts misstänkt.

De under kriget gjorda iakttagelserna och uppkomna misstankarna har sedermera, när ärendet i slutet av 1950-talet åter blev aktuellt, haft en väsentlig betydelse som bakgrund vid bedömningen av Wennerström. Hade misstankarna år 1943 uttryckligen avförts, skulle de iakttagelser som föranledde dem förmodligen ha kommit ur blickpunkten.

Det framstår som en ödets ironi, att iakttagelser beträffande Wennerström under en tid, då han veterligen icke sysslade med brottslig verksamhet, i ej oväsentlig mån kom att bidra till att han framdeles blev föremål för en uppmärksamhet, som efter hand alltmer skärptes och slutligen ledde till att han avslöjades.

B. Flygstabstiden 1945—1948

Wennerström började tjänstgöra i flygstaben den 15 oktober 1945 och fick i anslutning därtill uppdrag att biträda 1945 års försvarsutredning.

9. Åtgärder för personalkontroll beträffande Wennerström i april 1946

Enligt de regler som gällde vid ifrågavarande tid synes personalkontroll ha skolat verkställas innan Wennerström placerades vid flygstaben. Så skedde icke.

I april 1946 begärde dock flygstaben personalkontroll beträffande Wennerström hos personalkontrolldetaljen i försvarsstabens. Den närmare anledningen till denna begäran har icke kunnat utrönas. Måhända hade man icke tidigare uppmärksammat, att sådan kontroll borde ha skett före Wennerströms placering i flygstaben. Någon omständighet som tyder på att man vid ifrågavarande tid haft särskild anledning till misstanke mot Wennerström har icke framkommit.

Sedan personalkontrolldetaljen hänvänt sig till polisen, meddelades — under hänvisning till telefonsamtal — den 26 april 1946 därifrån att Wennerströms akt den 23 oktober 1945 överlämnats till översten Curt Kempff, som var chef för försvarsstabens utrikesavdelning.

Chefen för personalkontrolldetaljen — som kände till vad som framkommit vid personalkontrollen beträffande Wennerström år 1943 (se kap. 5) — antecknade följande på meddelandet från polisen: »Sitter i försvarsutredningen och föreliggande uppgifter bör därför icke läggas honom till last. Intet meddelat FV.» Inför kommissionen har samme chef förklarar, att han i avsaknad av officiella uppgifter i personalkontrollärendet från polisen funnit sig icke äga till flygstaben vidarebefordra de för honom genom 1943 års personalkontroll kända äldre uppgifterna om Wennerström.

Ärendet redovisades alltså från försvarsstabens personalkontrolldetalj till flygstaben utan att statspolisintendenten — som hos polisen hade att taga ställning till huruvida några uppgifter ur Wennerströms akt skulle utlämnas i anledning av begäran om personalkontroll — haft tillfälle till någon bedömning i detta hänseende. Statspolisintendenten torde över huvud taget icke ha underrättats.

Vid kommissionens utredning har Thulin ombetts att om möjligt angiva, vilka uppgifter som med hänsyn till de år 1946 gällande bestämmelserna kunde tänkas ha utlämnats från polisens sida, därest Thulin satts i tillfälle att själv bedöma frågan.

Med anledning härav har Thulin uppgivit i huvudsak följande: Att nu besvara en sådan fråga är ytterst vanskligt. De bestämmelser som då gällde återfinnes i ett Kungl. brev den 29 juni 1945. Av däri lämnade föreskrif-

ter kunde endast en tänkas vara tillämplig i förevarande fall, nämligen att uppgift skulle lämnas »huruvida personal inom försvarsväsendet över huvud tagit befattning med s. k. illegal verksamhet». Med hänsyn till föreskriftens vaga formulering måste man för att kunna besvara den ställda frågan känna till vilken praxis som vid den aktuella tiden tillämpades, något som nu, nära tjugu år efteråt, är praktiskt taget omöjligt att utröna. Möjligen kunde polisen med anledning av framställningen om personalkontroll ha gjort en förfrågan hos militären, huruvida vad som var känt om Wennerström varit föremål för bedömande där. En dylik förfrågan måste ha haft karaktären av en ren efterkontroll och gjorts »för säkerhets skull», eftersom materialet rörande Wennerström med absolut säkerhet redan under kriget avhandlats mellan den civila och den militära säkerhetstjänsten. Om Thulin tillfrågats i personalkontrollärendet, hade svaret kanske blivit, att man hos polisen icke hade något material utöver det som redan var känt på försvarsstabens inrikesavdelning. Ett sådant besked hade lämnats i flera andra ärenden. Eller också hade svaret kanske blivit, att intet nytt framkommit och att materialet varit föremål för bedömande och kunde förklaras. Av allt att döma hade nämligen fallet Wennerström år 1946 ansetts överspelat och det var nog då icke längre något aktuellt spaningsfall.

Thulin har tillagt, att det knappast kunde anses ha ålegat försvarsstabens att återställa Wennerströms akt till polisen för att få avgjort vad som till äventyrs skulle utlämnas av uppgifter rörande Wennerström. Ärendet kunde bäst bedömas av de militära instanserna själva.

10. Wennerström omnämnes för försvarsstabschefen

Såsom angivits i närmast föregående kapitel hade chefen för försvarsstabens utrikesavdelning, översten Kempff, den 23 oktober 1945 erhållit Wennerströms akt till låns från polisen. Anledningen till lånet var att Kempff sysslade med en utredning, som gällde det förhållandet att rapporter från svenske militärattachén i Berlin genom någon läcka kommit till tyskarnas kännedom. Med hänsyn till att dylika rapporter första gången börjat läcka ut till tyskarna på senhösten 1943 kunde Kempff fastslå, att Wennerström, som sedan den 1 oktober 1943 tjänstgjort på flygförband i landsorten, icke kunde ha med läckan att skaffa.

Kempff har berättat, att vad han under sin utredning inhämtade om Wennerström gav honom den uppfattningen, att Wennerström icke borde ifrågakomma för utlandstjänst. Kempff fick det intrycket, att Wennerström var en pratmakare som uppträtt omdömeslöst. Däremot betraktade han icke Wennerström som en säkerhetsrisk. Vad Wennerström enligt telegrammet den 24 januari 1943 uppgivit ansåg Kempff vara »rent struntprat» av Wennerström för att göra sig intressant inför tyskarna. Kempff har sagt sig ha ett minne av att han vid något tillfälle, troligen i samband med en föredrag-

ning som gällde även andra saker, i förbigående framförde sin uppfattning om Wennerström till chefen för försvarsstaben, generalmajoren C. A. Ehrensvärd. Denne, som var försvarsstabschef till den 1 oktober 1947, har förklarat sig icke ha något minne av denna händelse.

Det synes kommissionen sannolikt, att Kempffs uppgift att han talat med försvarsstabschefen om Wennerström är riktig. Emellertid framgår av Kempffs berättelse, att han icke bedömde det föreliggande materialet så, att Wennerström kunde misstänkas vara illojal; hans betänkligheter mot Wennerström grundade sig på att Wennerström visat dåligt omdöme.

11. Uppgifter av Wennerström om kontakt med underrättelsetjänst i samband med resa till Moskva

I samband med den sovjetiska flygdagen den 18 augusti 1946 vistades Wennerström såsom representant för det svenska flygvapnet enligt särskild inbjudan i Sovjetunionen omkring en vecka. Bakgrunden härtill var att den ryske militärattachén i Sverige fått närvara vid en svensk flygövning och att motsvarande förmån begärts från svenskt håll. Enligt vad Wennerström uppgivit var hans besök resultatet av en framställning från flygvapenchefen till ryske militärattachén vid ett tillfälle då Wennerström var närvarande som tolk.

Wennerström har uppgivit, att det var inför denna resa till Moskva som han första gången drogs in i illegal underrättelsetjänst och att detta skedde för amerikansk räkning. Han har härom närmare uppgivit följande: Vid ett sammanträffande med amerikanske flygattachén blev Wennerström av en person i dennes sällskap, vilken tillhörde den amerikanska underrättelsetjänsten, upplyst om att amerikanarna genom att de kommit över Gehlenorganisationens personregister kände till Wennerströms tidigare kontakter med tyskarna. Han tillfrågades om han icke nu ville samarbeta med det amerikanska underrättelseväsendet mot Sovjet. Som ett led häri ombads han att under sin resa till Moskva posta ett paket i Leningrad. Han åtog sig detta uppdrag och postade under resan paketet, som han trodde innehöll radiorör eller dylikt.

12. Wennerström skriver promemorior om underrättelsetjänst

I en den 29 augusti 1946 dagtecknad promemoria, ställd till chefen för flygvapnet, utvecklade Wennerström sin syn på möjligheterna att införskaffa underrättelser från Sovjetunionen. I promemorian anfördes, att den negativa uppfattning, som man på svenskt håll hade rörande möjligheterna för en svensk försvarsattaché i Moskva att inhämta uppgifter, måste anses ogrundad. I själva verket skulle en attaché kunna göra stor nytta där under förutsättning att de organisatoriska och tekniska resurserna

bättre tillgodosågs samt anpassades efter de speciella förhållandena. Det framhölls att den förändrade situationen i Europa efter andra världskrigets slut krävde en kraftinsats från svensk militär sida för att öka förståelsen och intresset för de ryska problemen och framför allt för att skapa en effektiv underrättelsetjänst.

Yttrande över promemorian inhämtades genom försvarsstabens försorg från de dåvarande svenska försvarsattachéerna i Moskva.

Här skall vidare nämnas, att Wennerström i promemorian upplyste, att han under åren 1940 och 1941 tjänstgjort som flygattaché i Moskva, att han »sedermera å flygvapnets vägnar upprätthållit kontakt med de sovjetiska försvarsattachéerna i Stockholm» samt att han »nyligen under kortare tid vistats i Moskva efter särskilt medgivande från de ryska myndigheterna».

Wennerströms resa till Sovjet år 1946 och hans promemoria samma år blev icke kända för polisen förrän efter Wennerströms avslöjande, vilket föranlett kritik från polisens sida. Enligt kommissionens mening kan emellertid varken vad som var känt rörande omständigheterna kring resan eller innehållet i promemorian anses ha motiverat anmälan till polisen från militärt håll.

Den 20 september 1947 inkom till försvarsstabens inrikesavdelning en av Wennerström den 8 augusti 1947 dagtecknad promemoria med rubriken: »Konfidentiella uppgifter rörande militär rysk underrättelseverksamhet av legal natur i Sverige.» I promemorian anförde Wennerström inledningsvis, att han under något mer än ett år varit den officer inom flygvapnet som uppehållit kontakt med den ryske flygattachén i Stockholm. I fortsättningen redogjordes under särskilda avsnitt för militäravdelningens organisation och arbetssätt vid Sovjetunionens legation samt för den militära och den politiska verksamhetens inriktning. Härvid lämnades bl. a. en preciserad redogörelse för de svenska militära förhållanden som främst var föremål för den ryska underrättelseverksamhetens intresse.

En avskrift av sistnämnda promemoria översändes från försvarsstaben till statspolisen, troligen tämligen snart efter det den inkom till staben. Den kommer att ytterligare behandlas i det följande (se särskilt kap. 21, 22 och 30).

Wennerström har vid förundersökningen uppgivit, att han av »någon av topparna i flygledningen» fått i uppdrag att utarbeta 1947 års promemoria.

13. Wennerströms kontakter med rysk flygattaché väcker uppmärksamhet

Den 25 juni 1947 meddelades från försvarsstabens inrikesavdelning till statspolisen, att Wennerström hade mycket livlig kontakt med biträdande ryske flygattachén Rybatchenkov. Den befattningshavare som lämnade

meddelandet har för kommissionen uppgivit, att detta närmast var en rutinåtgärd för att underlätta statspolisens verksamhet.

Vid denna tid var kommandören Gustaf Tham chef för sektion II i försvarsstaben och majoren Hakon Leche chef för inrikesavdelningen.

Leche har berättat att han, med hänsyn till att Wennerström icke tillhörde underrättelsetjänsten och till att försvarsgrenarna ej borde bedriva underrättelsetjänst på egen hand, fann det anmärkningsvärt, att Wennerström hade kontakt med främmande militärattachéer. Leche anmälde därför den 23 september 1947 förhållandet för Tham. Enligt Leche meddelade Tham, att flygledningen framhållit, att det var nödvändigt för dess verksamhet att hålla direktkontakter med främmande militärattachéer och att Wennerström hade sådant uppdrag. — Leches uppgifter stöder sig på dagboksanteckningar.

Tham har inför kommissionen sagt sig icke ha något minne av Leches hänvändelse och vad som därvid enligt Leche skulle ha förekommit. Under förundersökningen i Wennerströmärendet har Tham emellertid senare uppgivit, att Leche och Tham vid flera tillfällen resonerat om Wennerström och förhållanden i anslutning till honom; och Tham erinrar sig, att han efter dylika resonemang vänt sig till flygledningen — troligen flygstabschefen, generalmajoren Gustaf Adolf Westring — för att få synpunkter på Wennerströms beteende och att man inom flygledningen »i stort sett meddelat att det skett med deras goda minne och att man har sanktionerat hans uppträdande och kontakter».

Westring är numera avliden. Vissa uppgifter i saken har emellertid lämnats av honom vid ett samtal den 11 december 1959 med dåvarande chefen för sektion II i försvarsstaben, kommandören Holger Henning. Enligt en av Henning upprättad sammanfattning av samtalet (se kap. 31) förklarade Westring, att han icke kände till att Wennerström haft något mera permanent uppdrag att hålla kontakt med den ryske flygattachén; han erinrade sig dock att Wennerström ej sällan haft tillfälliga uppdrag av sådan art beroende på mycket goda språkkunskaper.

Dåvarande flygvapenchefen, generallöjtnanten Bengt Nordenskiöld, har förklarat att han icke har något minne av att Wennerström fått i uppdrag att hålla kontakt med Rybatchenkov. Emellertid kan det enligt Nordenskiöld förhålla sig så, att Wennerströms kontakter med Rybatchenkov godtagits inom flygledningen därför att man betraktade Wennerström såsom en person som skulle kunna skaffa vissa upplysningar och därför att Wennerström kanske senare skulle bli flygattaché i Sovjetunionen.

I detta sammanhang må nämnas, att Wennerström vid flera tillfällen under åren 1946 och 1947 genom flygvapenorder var kommenderad att åtfölja attachéer vid särskilt anordnade resor och studiebesök.

Efter det att Wennerström avslöjats kom det till statspolisintendentens kännedom, att Wennerströms ryska kontakter vid ifrågavarande tid väckt

uppmärksamhet även på annat håll än inom inrikesavdelningen. Sålunda erfor statspolisintendenten i juli 1963 från en källa som han bedömer vara tillförlitlig, att en utlännings 1948 tillfrågat Nordenskiöld rörande Wennerström och uttalat en misstanke mot denne. Nordenskiöld hade därvid förklarat, att Wennerström för att få uppgifter av den ryske militärattachén måste låtsas sympatisera med Sovjetunionen och dess politik. Nordenskiöld hade tillagt: »Men vi vet allt om detta.» — Nordenskiöld har, hörd i saken, förklarat sig icke minnas att han fått någon sådan förfrågan.

14. Kommissionens synpunkter

Vid en granskning i vad mån det under flygstabstiden framkom något som kunde utgöra stöd för misstanke mot Wennerström från säkerhetssynpunkt må till en början framhållas, att de betänkligheter Kempff synes ha framfört till försvarsstabschefen (kap. 10), icke var grundade på misstanke om illojalitet från Wennerströms sida; de gällde endast att Wennerström enligt Kempffs mening uppträtt omdömeslöst vid sitt umgänge med utländsk beskickningspersonal. Vad angår de kända omständigheterna kring Wennerströms resa till Sovjetunionen, där han som representant för flygvapnet bevisade en flyguppvisning (kap. 11), så var dessa omständigheter icke ägnade att framkalla någon misstanke mot honom. De av Wennerström åren 1946 och 1947 författade promemoriorna (kap. 12) föranledde, såvitt framkommit, icke vid ifrågavarande tid någon tanke på att han ej var pålitlig.

Vad beträffar iakttagelserna av Wennerströms kontakter med Rybatchenkov (kap. 13) må framhållas följande. Av Leches uppgifter, som vinner stöd av vad Tham berättat vid förundersökningen, framgår att Leche efter sin hänvändelse till Tham i september 1947 fick det beskedet, att Wennerströms kontakter med Rybatchenkov var sanktionerade av flygledningen. Även andra förhållanden pekar i samma riktning. Sålunda hänvisade Wennerström själv i sina ovannämnda promemior den 29 augusti 1946 och den 8 augusti 1947 till att han för flygvapnets räkning uppehållit kontakter med de ryska försvarsattachéerna. Dessa promemior inlämnade han till vederbörande militära myndigheter. Av intresse är också Westrings uttalande år 1959, att Wennerström på grund av sina språkkunskaper ej sällan haft uppdrag att hålla kontakt med ryske flygattachén. Nordenskiölds uppgifter inför kommissionen motsäger icke utan torde snarare utgöra stöd för att Wennerströms kontakter med Rybatchenkov under ifrågavarande tid ägde rum i samförstånd med flygledningen.

Med hänsyn till det anförda har kommissionen kommit till den slutsatsen, att icke heller det förhållandet att Wennerström uppehöll kontakter med Rybatchenkov kunde vid en objektiv bedömning ådraga honom misstanke för illojalitet.

C. *Attachétiden 1949—1957*

15. Omständigheterna kring Wennerströms kommendering som flygattaché i Moskva

Wennerström utnämndes den 21 januari 1949 av Kungl. Maj:t till försvarsattaché och placerades genom generalorder den 27 i samma månad som flygattaché i Moskva. Utnämningen skedde på grundval av ett förslag, som var undertecknat av chefen för försvarsstabens, generalmajoren Nils Swedlund, och kontrasignerat av chefen för attachébyrån i försvarsstabens, framlidne översten G.-F. von Rosen. Samråd ägde rum med flygstaben innan förslaget inlämnades till Kungl. Maj:t.

Om vad som förekom i detta befordringsärende är följande att anteckna.

Kommendören Tham, som vid ifrågavarande tid alltjämt var chef för sektion II i försvarsstabens, har berättat: Flygstabschefen Westring framförde till Tham, att flygvapnet avsåg att föreslå Wennerström till flygattaché i Moskva, eftersom denne visat intresse och ansågs lämplig för underrättelse-tjänst samt kunde ryska. Samtidigt upplyste Westring, att Wennerström saknade förutsättningar att bli befordrad till flottiljchef. Tham framhöll å sin sida att det ryktats, att Wennerström i början av kriget umgåtts rätt mycket med tysk beskickningspersonal, och att han nu efter kriget i stället varit mycket tillsammans med amerikanare och ryssar. Detta tydde enligt Thams uppfattning på en viss tendens hos Wennerström att vända kappan efter vinden. Westring genmälde något om att detta mera var prat och att det icke kunde påverka flygvapnets ställningstagande.

I detta sammanhang må framhållas, att Tham sagt sig icke ha något minne av att ha sett telegrammet den 24 januari 1943. Vidare skall nämnas att Leche, enligt dagboksanteckning, den 26 juni 1948 överlämnat polisens akt rörande Wennerström till Tham, som behöll den i fyra dagar. Leche har uppgivit, att överlämnandet skedde på Thams begäran och att Leche icke kände till anledningen därtill. Tham har förklarat sig icke minnas att han läst polisens akt. — Det är osäkert huruvida telegrammet fanns i akten vid denna tid.

Flygvapenchefen Nordenskiöld har sagt sig icke alls känna till att Wennerström under kriget dragit på sig säkerhetstjänstens uppmärksamhet genom umgänge med tyska och ryska diplomater eller genom det förenämnda telegrammet. Han har tillagt, att om man i flygledningen fått veta vad sålunda framkommit, särskilt i fråga om telegrammet, så skulle man ha hört Wennerström i saken; man hade säkerligen icke skickat ut honom som attaché utan vidare.

Westring har, enligt Hennings uppteckning av samtalet dem emellan den 11 december 1959 (se kap. 13), förklarat att frågan om utsändande av Wennerström såsom attaché hade föregåtts av överväganden och att Swedlund

till en början ställt sig en smula tveksam. Såvitt Westring kunde erinra sig hade orsakerna därtill icke närmare preciserats. Övervägandena utmynnade dock i att man kom överens om att Wennerström var lämplig för posten.

Swedlund har uppgivit, att hans tveksamhet inför Wennerströms kommandering till Moskva icke berodde på misstro från Swedlunds sida beträffande Wennerströms pålitlighet utan på en bedömning av dennes allmänna lämplighet som officer. Det var nämligen av intresse för försvarsstaben att erhålla så högt kvalificerade officerare som möjligt för attachébefattningarna. — Av Swedlunds uppgifter i övrigt synes framgå, att han vid något tillfälle som låg i tiden före Wennerströms ifrågavarande kommandering blivit orienterad om misstankarna mot denne under kriget. Swedlund hade då fått den uppfattningen att det var »ett avslutat ärende» och att Wennerström ansågs vara »rentvådd så att säga».

I detta sammanhang må nämnas, att det i statspolisens akt finnes en den 19 januari 1951 gjord tjänsteanteckning av polisintendenten Nils Andermark, så lydande.

Överstelöjtnant H. Leche, försvarsstabens inrikesavdelning, denna dag underrättad om handlingarnas innehåll. Leche upplyste, att handlingarna innan W förordnats till militärattaché föredragits för försvarsstabschefen utan att deras innehåll ansetts böra utgöra hinder för förordnandet.

Vad som aktualiserat Andermarks hänvändelse till Leche har icke kunnat utrönas genom deras uppgifter till kommissionen. Av anteckningens formulering har Andermark velat draga den slutsatsen, att fråga var om kontroll av att ärendet icke fallit i glömska i försvarsstaben.

Leche har ställt sig frågande till den i anteckningen förekommande uppgiften, att han skulle ha upplyst Andermark om att Wennerströms ärende föredragits för försvarsstabschefen innan Wennerström förordnats till attaché. Enligt Leches uppfattning hade detta icke dryftats vid sammanträffandet. Leche hade emellertid upplyst Andermark, att uppgifterna i polisens akt rörande Wennerström tidigare var kända i försvarsstaben; Leche hade ju lämnat akten till sektionschefen i juni 1948, d. v. s. redan innan Wennerström förordnades till flygattaché i Moskva. — Leche har förklarat, att han icke före förordnandet blev underrättad om att man avsåg att placera Wennerström som flygattaché i Moskva; när utnämningen kom blev Leche förvånad med tanke på vad som hade förevarit beträffande Wennerström.

Den officer som vid tiden för Wennerströms placering som flygattaché i Moskva var chef för personalavdelningen i flygstaben har hörts i saken men icke kunnat lämna några upplysningar av intresse.

Slutligen må nämnas, att någon personalkontroll beträffande Wennerström icke skedde i detta sammanhang och enligt gällande bestämmelser icke heller var obligatorisk.

16. Kommissionens synpunkter

Det har visat sig ogörligt att efter den långa tid som förflutit klarlägga, i vad mån de under kriget uppkomna misstankarna mot Wennerström var kända för de befattningshavare i försvarsstaben och inom flygvapnet som stod bakom förslaget att placera Wennerström som flygattaché i Moskva. Att såväl Westring som Tham visste, att Wennerström under kriget hade kontakter huvudsakligen med tysk beskickningspersonal och därefter började umgås mest med personal från den ryska beskickningen, framgår av Thams uppgifter. Det torde ha varit känt även för Swedlund att Wennerström dragit uppmärksamheten på sig under kriget. Däremot var Norden-skiöld, enligt vad han bestämt försäkrat, helt ovetande därom.

Huruvida den för Wennerström till synes ojämförligt mest graverande omständigheten — förekomsten av hans namn i telegrammet den 24 januari 1943 — var känd för någon av de ovannämnda är oklart. Ingen av dem kan erinra sig ha sett telegrammet. Visserligen har det framkommit, att polisens akt rörande Wennerström var tillgänglig för Tham i slutet av juni 1948, d. v. s. ungefär ett halvt år före Wennerströms kommendering till Moskva. Men det är icke helt säkert att telegrammet fanns förvarat i akten vid denna tidpunkt. Telegrammet synes tillsammans med de båda övriga telegrammen tidvis ha förvarats i ett särskilt kuvert och det kan ej uteslutas att detta icke medföljt akten vid överlämnandet till försvarsstaben.

I den mån de tidigare misstankarna var kända för dem som tog befattning med kommenderingen fann man uppenbarligen misstankarna alltför svagt grundade för att tillmäta dem avgörande betydelse.

Personalkontroll verkställdes som nämnts icke och var enligt gällande bestämmelser ej heller obligatorisk. Ett personalkontrollförfarande vid denna tid torde icke, lika litet som år 1946 (se kap. 9), ha givit något resultat, så mycket mindre som mer än två år förflutit utan att något tillkommit som var ägnat att sätta Wennerströms pålitlighet i fråga.

Nu efteråt, när man känner till den fortsatta utvecklingen, kan det sägas att det var synnerligen olyckligt att Wennerström blev placerad i attachétjänst, eftersom detta kom att i hög grad främja hans brottsliga verksamhet. Men åtgärden att placera honom i sådan tjänst måste bedömas efter förutsättningarna vid den aktuella tiden. Kommissionen har på grundval av sin utredning i saken icke funnit anledning antaga annat än att placeringen av Wennerström skedde på grundval av objektiva överväganden och enligt vad man då ansåg vara rätt och riktigt.

17. Wennerströms förflyttning till befattningen som flygattaché i Washington

Under den tid Wennerström innehade befattningen som flygattaché i Moskva framkom såvitt kunnat utrönas icke någon omständighet som uppfattades såsom anledning till misstanke mot honom från säkerhetssynpunkt.

Genom generalorder den 10 mars 1952 upphävdes Wennerströms kommandering i Moskva och placerades han i stället i befattningen som flygattaché i Washington från och med den 1 april 1952.

Wennerströms förflyttning från attachétjänsten i Moskva direkt till motsvarande tjänst i Washington har, efter det att han avslöjats, tilldragit sig viss uppmärksamhet i den allmänna debatten. Man har undrat hur det kunde komma sig att han på detta sätt oförmedlat flyttades från det ena maktblocket till det andra.

Kommissionen vill därför redogöra något för de överväganden som, enligt vad utredningen ger vid handen, förekom inom flygledningen och försvarsstaben före förflyttningen. De befattningshavare som lämnat uppgifter här om var alla vid tiden för förflyttningen ovetande om de misstankar som framkommit mot Wennerström under kriget.

Vem som kom upp med tanken att flytta Wennerström till Washington är ovisst. Förmodligen väcktes förslaget ursprungligen i flygstaben. Till en början såg man med en viss skepsis på förslaget. Man var nämligen osäker om hur en sådan förflyttning skulle upptagas på amerikanskt håll. Om amerikanerna ogillade en förflyttning av en försvarsattaché från östblocket direkt till USA, skulle Wennerström få ett ogynnsamt utgångsläge där och hans attachéarbete försvåras. Emellertid framkom att amerikanerna, tvärt emot vad man befarat, med intresse emotsåg att Wennerström placerades som flygattaché i Washington. Denna inställning hos amerikanerna — vilken tydligen sammanhänge med Wennerströms kännedom om ryska förhållanden — gav honom goda möjligheter till en framgångsrik verksamhet som attaché. Några betänkligheter av nu antydd natur mot att flytta Wennerström direkt från Moskva till Washington förelåg därför icke.

Såvitt kommissionen kunnat finna betingades förflyttningen av Wennerström enbart av lämplighetsskäl.

18. Wennerströms kontakter med Förbundet Sverige-Sovjetunionen tilldrager sig uppmärksamhet

Bland statspolisens handlingar rörande Wennerström förekommer en den 15 september 1954 dagtecknad promemoria. Enligt denna hade en förtrolig meddelare uppgivit, att en ombudsman i Förbundet Sverige-Sovjetunionen omtalat, att han regelbundet stått i kontakt med en svensk överste vars

namn icke nämndes, att översten under sin vistelse i Stockholm visat intresse för förbundet och dess verksamhet samt för förhållandena i Sovjetunionen och att översten, sedan han erhållit kommendering till svenska ambassaden i Washington, bett ombudsmannen att icke till honom översända tidskriften »Nyheter från Sovjetunionen» eller annat upplysningsmaterial så länge översten befann sig i USA. Översten befarade nämligen att han i så fall skulle bliva föremål för »olämpligt amerikanskt intresse».

Man har hos statspolisen utgått från att den i promemorian åsyftade översten var Wennerström. Intet motsäger detta antagande.

Med hänsyn till att promemorian syntes ge vid handen, att Wennerström uppehållit förbindelse med den däri angivna organisationen, överlämnade statspolisen ett exemplar av promemorian till försvarsstaben och hemställde om dess yttrande.

I en den 27 september 1954 dagtecknad skrivelse till statspolisen meddelade dåvarande chefen för sektion II i försvarsstaben, kommandören Henning, följande.

Försvarsstaben bedömer att vad i ärendet nu förevarit låter sig förklaras av W:s tidigare militära tjänstgöring, varför några åtgärder icke synas påkallade.

Henning har anfört, att den bedömning som innefattades i skrivelsen avsåg endast de förhållanden som omnämnts i promemorian, d. v. s. Wennerströms förbindelse med Förbundet Sverige—Sovjetunionen, men däremot icke vad som tidigare förekommit i fråga om denne. Henning har härvidlag hänvisat till att avfattningen av skrivelsen knappast ger utrymme för annan tolkning.

Från polisens sida har däremot under ärendets fortsatta utveckling och under kommissionens utredning den uppfattningen framskyntat, att Hennings uttalande åsyftat allt vad som dittills förekommit i ärendet, d. v. s. även iakttagelserna rörande Wennerström under kriget.

Det är oklart huruvida Henning i samband med 1954 års hänvändelse fick kännedom om innehållet i polisens akt rörande Wennerström. Henning har förklarat, att han i varje fall icke fått akten överlämnad till sig och att någon föredragning från polisens sida troligen icke skedde inför honom förrän under hösten 1959, då polisen åter tog kontakt med honom rörande Wennerström. Mot Hennings uppgifter härutinnan står vissa uttalanden av Thulin. Enligt dennes minnesbild hade polisens akt skickats över till Henning långt före promemorian den 15 september 1954 och återkommit samtidigt med skrivelsen av den 27 september 1954. Thulin har emellertid sagt sig icke vara fullt säker på detta.

Även om Henning, innan han avlät nyssnämnda skrivelse, erhållit del av polisens akt — vilket såsom förut nämnts är ovisst — synes såväl av innehållet i skrivelsen som av dess tidsmässiga sammanhang med promemorian knappast kunna dragas annan slutsats än att den i skrivelsen angivna be-

dömningen hänförde sig endast till Wennerströms kontakter med Förbundet Sverige—Sovjetunionen. Kommissionen delar helt åsikten att dessa kontakter lät sig förklaras av Wennerströms tidigare tjänstgöring.

D. FKE-tiden 1957—1961

Under Wennerströms tjänstgöring i Washington, som upphörde den 10 juni 1957, framkom icke något anmärkningsvärt beträffande honom. Den allmänna uppfattningen synes ha varit, att han fullgjort sina uppgifter där helt tillfredsställande.

Enligt vad Wennerström själv uppgivit hade han i god tid innan han skulle sluta i Washington fått ett brev från flygstabschefen Westring. I brevet nämndes tre olika befattningar som kunde komma i fråga för Wennerström efter hemkomsten, nämligen som chef för flygsektionen i FKE, som flygattaché i London och som chef för en nyinrättad underrättelseavdelning i flygstaben. Wennerström svarade att han föredrog befattningen i FKE. För hans ställningstagande var, enligt vad han förklarar, uteslutande personliga skäl avgörande. Några synpunkter på vad som kunde vara lämpligast för hans brottsliga verksamhet inverkade alltså enligt Wennerström icke.

19. Wennerströms placering vid FKE

Genom generalorder den 26 april 1957 placerades Wennerström från och med den 1 oktober 1957 vid FKE såsom chef för dess flygsektion. Under tiden den 11 juni—den 30 september var han placerad vid flygstaben.

Placeringen vid FKE grundade sig på ett förslag som avgivits den 3 april 1957 av chefen för flygvapnet, generallöjtnanten Axel Ljungdahl, med kontrasingation av chefen för flygstaben, generalmajoren Lennart Peyron. Den sistnämnde hade blott två dagar tidigare efterträtt Westring som flygstabschef och det var under dennes tid som frågan om Wennerströms placering vid FKE hade avgjorts i flygstaben.

Personalkontroll beträffande Wennerström företogs icke och var ej heller obligatorisk enligt gällande bestämmelser.

Både Ljungdahl och Peyron har förklarar, att de icke förrän Wennerström anhållits hörde talas om att misstankar yppats mot honom.

Enligt vad som framkommit vid kommissionens utredning skedde placeringen av Wennerström vid FKE på grund av följande överväganden: Det ansågs olämpligt att placera Wennerström på flygförband med hänsyn till att han länge varit borta från dylik tjänst och hade endast fyra år kvar till pensionsåldern. För befattningen vid FKE ansågs han emellertid synnerligen lämplig. Han hade varit flygattaché både i Sovjetunionen och i USA och hade goda kontakter även med andra länder. Med hänsyn härtill och till sina

språkkunskaper hade han ovanligt goda förutsättningar att handha de förbindelser med utländska flygattachéer som ålåg chefen för flygsektionen i FKE. Från flygvapnets sida var det vidare ett intresse att chefen för flygsektionen hade förmåga att framföra flygvapnets synpunkter i försvarsdepartementet. Wennerström ansågs lämplig härför.

20. Wennerströms arbetsuppgifter i FKE

FKE lyder direkt under försvarsministern och kan sägas utgöra den militära delen av försvarsdepartementet. Chef för FKE är en officer med generalmajors eller konteramirals tjänstegrad. Expeditionen är uppdelad på tre sektioner, en för varje försvarsgren, alltså en armé-, en marin- och en flygsektion.

Statsrådet Sven Andersson tillträdde i mars 1957 posten såsom försvarsminister. Chef för FKE vid Wennerströms tillträde såsom sektionschef var sedan hösten 1950 generalmajoren Carl Årmann, och denne efterträddes den 1 oktober 1960 av konteramiralen Henning, som dittills varit chef för sektion II i försvarsstaben. Såsom den till tjänsteåren äldste sektionschefen förordnades Wennerström vid ledigheter för kommandochefen till ersättare för denne.

De ärenden som handlägges på FKE är främst s. k. kommandomål, i vilka beslut meddelas genom generalorder, och ärenden rörande utländska försvarsattachéer. Härutöver åligger det FKE att biträda försvarsministern och departementets kansliavdelning med militär sakkunskap.

På flygsektionen handlägges, närmast under chefen för FKE, de ärenden som rör flygvapnet.

Såsom exempel på kommandomål vid flygsektionen må nämnas ärenden angående kommendering och placering av flygofficerare, krigsplacering av högre chefer vid flygvapnet, utlandskommendering av flygvapenpersonal, övningsflygningar utomlands, tillstånd för utlänningar att få tillträde till flygvapnets anläggningar och tillstånd för främmande luftfartyg att inkomma på svenskt territorium.

Flygsektionens handhavande av attachéärenden innebär att sektionen är försvarets officiella sambandsorgan med de utländska flygattachéerna. Sålunda skall sektionen ombesörja deras kontakter med svenska myndigheter och lämna dem biträde i officiella ärenden och privata angelägenheter. Hit hör även planläggning och ledning av attachéernas och övriga utlänningars studiebesök vid flygvapnet. I och för kontakten med de utländska flygattachéerna har chefen för flygsektionen vissa representationsplikter.

Såsom exempel på FKE:s uppgift att biträda försvarsministern med militär sakkunskap må nämnas, att Wennerström en tid efter det att han börjat på FKE fick i uppdrag att vara föredragande för försvarsministern i robot- och kärnvapenfrågor. Bland de särskilda uppdrag Wennerström fick var

vidare att deltaga i en svensk militärdelegation som år 1958 besökte Moskva och att hösten 1959 med en annan delegation besöka en flygutställning i Farnborough.

Sammanfattningsvis kan om de arbetsuppgifter som åvilar chefen för flygsektionen sägas, att han företräder flygvapnet såväl inom departementet som inför de utländska flygattachéerna. Detta kräver att han är väl insatt i flygvapnets verksamhet och utveckling.

Den sålunda nödvändiga fortlöpande kontakten med flygvapnet erhöll Wennerström bl. a. på särskilda orienterande veckosammanträden i flygstaben. Kännedom om verksamheten på övriga sektioner inom FKE fick han vid veckosammanträden där.

Till sitt förfogande har chefen för flygsektionen en arvodesanställd officer, vilken dock endast under en del av sin arbetstid tjänstgör vid sektionen.

De handlingar och publikationer som under Wennerströms tid passerade flygsektionen var dels sådana som direkt tillhörde aktuella ärenden och dels sådana som ansågs ha betydelse för att sektionschefen på ett ändamålsenligt sätt skulle kunna företräda flygvapnet och därför delgavs honom för kännedom. Såsom exempel på hemliga handlingar som Wennerström på detta sätt kunde få befattning med har angivits

(Ca 4 rader uteslutna.)

21. Polisen börjar på nytt intressera sig för Wennerström

Någon gång troligen under år 1946 hade kommissarien Otto Danielsson hos säkerhetspolisen ett samtal angående Wennerström med förut omnämnde översten Kempff i försvarsstaben. Samtalet torde ha rört sig om de dechiffrerade tyska telegrammen från kriget, vilka Kempff i samband med utredning av ett annat ärende träffat på, och om Wennerströms kontakter under krigstiden med utländsk beskickningspersonal. Därefter synes Danielsson icke ha haft någon befattning med Wennerströms ärende förrän någon gång år 1958. Danielsson har uppgivit, att hans säkraste minnesbild av att han på nytt började intressera sig för Wennerström hänför sig till ett besök som Danielsson, troligen under senare delen av år 1958, gjorde på FKE hos överstelöjtnanten Per Elof Vingren, som blivit chef för armésektionen i FKE samtidigt som Wennerström blivit chef för flygsektionen. Vingren hade tidigare under tjänstgöring som chef för försvarsstabens inrikesavdelning fått veta, att polisen under kriget varit intresserad av Wennerström. Enligt Danielsson skulle Wennerström under Danielssons besök ha tittat in genom dörren till Vingrens rum men omedelbart vänt när han

sett att Vingren hade besök. Danielsson och Vingren skulle då ha utbytt en blick och Danielsson skulle, ehuru intet yttrades, ha fått en känsla av att Vingren var »på alerten i viss mån».

Troligen genom Vingren, som Danielsson då och då träffade, fick Danielsson i slutet av år 1958 kännedom om ett intermezzo som rörde Wennerström och som inträffat under hösten samma år. Den 10 december 1958 upprättade Danielsson en promemoria härom. Enligt promemorian hade Wennerström vid en sammankomst med officerare, som deltagit i en mottagning av en sovjetisk militärkommission, obehärskat förebrått en jämnårig officer av samma tjänstegrad för att denne gynnat ledamöter i den ryska kommissionen i fråga om platser på det flygplan de medföljt vid besöket i Sverige. Vingren synes icke ha tillmätt händelsen någon större vikt men den förefaller ha haft viss betydelse för Danielssons intresse för ärendet i fortsättningen. Danielsson synes ha tolkat Wennerströms uppträdande så, att denne känt sig pressad av ryssarna att tillhandagå dem med uppgifter och under trycket av denna press förlorat sin vanliga behärskning. En sådan tolkning av intermezzot synes ha bidragit till att Danielsson vid denna tid kom att intressera sig för ärendet angående Wennerström. I en den 12 december 1958 dagtecknad promemoria sammanställde han tillgängliga äldre uppgifter i ärendet.

I samband med att Danielsson på nytt började syssla med ärendet kom han att fästa sig vid en annan omständighet som han ansåg betydelsefull. Vid sitt studium av polisens akt i ärendet, fann han däri bl. a. Wennerströms förut omnämnda promemoria den 8 augusti 1947 angående rysk underrättelseverksamhet (se kap. 12). Innehållet i promemorian gav Danielsson den uppfattningen, att Wennerström icke kunde ha skaffat sig så ingående kännedom om rysk underrättelseverksamhet i Sverige som promemorian vittnade om utan att han lämnat informationer av något slag i utbyte. Danielsson fann att promemorian icke försetts med Thulins och Hasselrots signa. Akten hade tidigare varit utlånad till försvarsstaben och Danielsson antog, att promemorian därvid tillförts akten utan att Thulin och Hasselrot fått kännedom om dess innehåll. Med anledning därav föredrog Danielsson i början av januari 1959 ärendet för dem.

Enligt beslut vid föredragningen tog Danielsson den 14 januari kontakt med Vingren för att införskaffa vissa uppgifter. Vingren förklarade sig därvid dela Danielssons uppfattning rörande 1947 års promemoria.

Sedan framstående militära bedömare inför kommissionen givit uttryck för en annan uppfattning om promemorian, har kommissionen ansett sig böra inhämta yttrande i saken av chefen för försvarsstaben. I skrivelse den 5 mars 1964 har denne på anförda grunder uttalat, att promemorian icke på något uppseendeväckande sätt faller utanför ramen för normal militär tjänsterutin och att innehållet icke tillfört den tidens militära ledning något av exceptionellt värde och ej heller, vare sig de aktuella åren eller se-

nare, givit några indikationer på att Wennerström gått främmande makts ärende.

Wennerström har själv under förundersökningen uppgivit, att han icke hade illegala kontakter med ryssarna före år 1948.

22. Kommissionens synpunkter

Det är ej alldeles lätt att förstå varför polisen på nytt började intressera sig för Wennerström. Att det, såsom från något håll påståtts, skulle ha sin grund i tips utifrån har förnekats av polisen.

Vilken uppfattning man under kriget än kunde ha haft angående vad som då förekommit mot Wennerström (jfr härom kap. 8), hade man likväl år 1958 anledning konstatera, att femton år hade förflutit sedan något som var ägnat att göra Wennerström misstänkt för opålitlighet hade rapporterats. Under denna tid hade Wennerström mer än åtta år tjänstgjort utomlands som attaché och visat sig vara en duglig sådan. Under det att han efter hemkomsten tjänstgjort på FKE hade heller icke iakttagits något som var ägnat att göra honom misstänkt för brottslig verksamhet.

Den tolkning som Danielsson synes ha i första hand givit Wennerströms beteende vid den omnämnda sammankomsten kan knappast anses ha varit den närmast till hands liggande. En annan förklaring till Wennerströms reaktion gav Danielsson också själv i ett senare sammanhang, nämligen i en promemoria i samband med framställning om telefonkontroll beträffande Wennerström i november 1959 (se kap. 29). Det omnämndes där, att man inom den högsta militärledningen torde ha haft den inställningen, att en stram linje borde hållas gentemot de sovjetiska officerare som deltog i militärkommissionen, och att detta möjligtvis skulle kunna vara en förklaring till Wennerströms reaktion.

Hur Wennerströms promemoria den 8 augusti 1947 — som Danielsson fann vittna om en misstänkt insikt om rysk underrättelseverksamhet i Sverige — rätteligen borde tolkas i sådant hänseende torde ytterst ha varit en fråga för den militära sakkunskapen.

Även den militärt osakkunnige hade emellertid anledning uppmärksamma, att Wennerström i promemorian, som ingavs till försvarsstabens inrikesavdelning, uttryckligen angav, att han under något mer än ett år varit den officer inom flygvapnet som uppehållit kontakt med härvarande ryske flygattachén. Wennerström hade alltså icke dolt, att vad han anfört i promemorian kunde vara ett resultat av hans ryska kontakter, och man fick då också utgå från att dylika kontakter tagits av honom med överordnades sanktion. Ett sådant konstaterande gjorde för övrigt Danielsson själv sedermera i sin nyssnämnda promemoria till stöd för telefonkontroll beträffande Wennerström.

Någon annan nytillkommen omständighet som kunnat föranleda polisen att på nytt taga upp ärendet synes icke ha förelegat.

Det sagda innebär självfallet icke något klander mot polisen för dess nyvaknade intresse för Wennerström. Det är tvärtom i högsta grad berömvärdt att man ej släppte Wennerström ur sikte så länge man icke kunde vara övertygad om att misstankarna mot honom saknade fog.

23. Ny föredragning för säkerhetstjänstens ledning

Såvitt av kommissionens utredning framgår förekom efter de i kap. 21 skildrade händelserna i januari 1959 icke någon nämnvärd aktivitet i ärendet förrän i juni samma år.

Den 11 i denna månad föredrog Danielsson ärendet angående Wennerström för Thulin i närvaro av polisintendenterna Hasselrot och Andermark samt chefen för försvarsstabens inrikesavdelning, majoren Filip Grudemark. Enligt en samma dag upprättad promemoria påpekade Danielsson, att det förelåg en divergens mellan å ena sidan en anteckning av år 1943, att enligt försvarsstaben Wennerström icke hade någon anledning att å tjänstens vägnar hålla kontakt med den sovjetiske militärattachén Nikitouchev (jfr kap. 4), och å andra sidan Hennings meddelande av år 1954, »att vad som förevarit låter sig förklaras av W:s tidigare militära tjänstgöring, varför några åtgärder icke synas påkallade» (kap. 18). Vidare påvisade Danielsson enligt promemorian »det till synes oförklarliga förhållandet, att Wennerström i sin rapport av år 1947 kunnat få fram så konkreta uppgifter om vad det var sovjetspionaget då var ute efter». Det beslöts enligt promemorian, att Thulin skulle taga upp saken med Henning personligen. Någon sådan kontakt torde ha lett till att ärendet senare, den 14 oktober 1959, föredrogs för Henning (se kap. 26).

Kommissionen vill framhålla, att den förmenta divergensen mellan å ena sidan anteckningen från år 1943 och å andra sidan Hennings meddelande av år 1954 synes byggd på en missuppfattning. I den först citerade mening- en i Danielssons promemoria har bl. a. ordet »nu» bortfallit, och meddelan- det lydde i denna del rätteligen: »vad i ärendet nu förevarit». I fråga om innebörden av meddelandet må vidare hänvisas till vad kommissionen an- fört i slutet av kap. 18.

24. Amsterdam-intermezzot och åtgärder i samband därmed

Den 11 eller den 12 september 1959 kom det till polisens kännedom — enligt vad kommissionens utredning ger vid handen genom Vingren — att Wennerström den 11 september under återfärd med flygplan från ett be- sök tillsammans med representanter för försvarsdepartementet och statsut-

skottet på en flygutställning i Farnborough stigit av flygplanet i Amsterdam. Detta meddelande föranledde en husrannsakan den 12 september på Wennerströms tjänsterum i FKE. Vid undersökningen av rummet konstaterades, att Wennerström innehade en instruktionsbok i fotografering, varom polisen tidigare erhållit kännedom genom Vingren. Man fann också ett kartotek upptagande olika namn och adresser, som tydligen avsåg Wennerströms bekantskaps- och umgängeskrets. Vid undersökningen tillvaratogs genom beslag ett papper från ett skrivblock för reliefundersökning men denna ledde icke till något resultat. —

(Ca 3 rader uteslutna.)

Rörande de vidtagna åtgärderna upprättades protokoll i vederbörlig ordning.

Danielsson har uppgivit: Han hade med Vingren, som var säkerhetschef i försvarsdepartementet, överenskommit att i Wennerströms frånvaro titta på dennes rum. När Danielsson fick se kartoteket och skrivblocket, beslöt han titta litet närmare i kartoteket och taga med översta bladet på blocket för undersökning; i sådana extrema fall, »där misstankar verkligen finns, om de också kanske inte är så starka», kan man nog inte låta bli att företa dylika åtgärder.

25 Kommissionens synpunkter

Man befarade hos polisen att anledningen till att Wennerström stannade i Amsterdam var att han där skulle sammanträffa med någon uppdragsgivare. En sådan misstanke kunde ligga nära till hands om man trodde att han var spion. Han hade också föregående år, enligt vad som var känt för polisen, besökt Spanien och Öst-Berlin. Å andra sidan talade icke något i och för sig emot att hans besök i Amsterdam och de båda andra resorna var av privat, fullt legitim karaktär. — Såvitt numera är känt hade besöket i Amsterdam icke något samband med Wennerströms brottsliga verksamhet medan så däremot var fallet med resorna till Spanien och Öst-Berlin.

Beträffande åtgärden att företaga husrannsakan i Wennerströms tjänsterum vill kommissionen anföra följande.

Förutsättning för att husrannsakan skulle få ske i den föreliggande situationen får anses ha varit att Wennerström var skäligen misstänkt; se 28 kap. 1 § rättegångsbalken.

Det kan enligt kommissionens mening visserligen ifrågasättas om misstankarna mot Wennerström hade sådan styrka att de utgjorde laga grund för husrannsakan. Av Danielssons uppgifter framgår emellertid, att hans avsikt vid ifrågavarande tillfälle från början endast var att taga sig en titt på Wennerströms tjänsterum och att de åtgärder som formellt blev att be-

trakta som husrannsakan och beslag företogs utan närmare övervägande av de rättsliga förutsättningarna härför. Med hänsyn till de föreliggande omständigheterna framstår Danielssons förfarande som förklarligt.

26. Ärendet föredrages för chefen för sektion II i försvarsstaben

Den 14 oktober 1959 föredrog Danielsson, i närvaro av Thulin och Hasselrot, Wennerströmärendet för Henning, som då alltjämt var chef för sektion II i försvarsstaben. I en av Danielsson till grund för föredragningen upprätaad promemoria upptogs vad som var känt angående Wennerström från 1940-talet. Det angavs i promemorian, att det vid tiden för telefonkontrollen beträffande Wennerström år 1943 var aktuellt att höra honom men att saken aldrig sattes på sin spets. Det sades vara av intresse att veta, om Wennerströms förflyttning från Stockholm hösten 1943 var ett led i militärledningens strävan att bryta kontakten mellan Wennerström och beskickningstjänstemännen på båda sidor. Det angavs vidare, att de tidigare omnämnda tre telegrammen från 1943 — vilka felaktigt (se kap. 3) uppgavs ha forcerats först i samband med den tyska kapitulationen — givit säkerhetstjänstens intresse för Wennerström förnyad styrka men icke föranlett någon aktion mot honom. Vidare berördes Wennerströms promemoria den 8 augusti 1947. En gammal kriminalman, som tagit del av denna, sades ha betecknat den som det bästa man kunde begära av en sovjetisk avhoppare och tillika förklarat, att endast en som varit inne i spelet kunde ha fått ut så mycket av en sovjetisk underrättelseman. Slutligen berördes i promemorian meddelandet den 15 september 1954 om Wennerströms kontakter med Förbundet Sverige—Sovjetunionen.

Vid föredragningen knöts intresset till frågan, huruvida Wennerström, såsom promemorian den 8 augusti 1947 gav vid handen, haft högre chefers uppdrag att uppehålla kontakter med Sovjetunionens representanter i Stockholm och huruvida han genom dessa kontakter fått de i promemorian intagna uppgifterna om den sovjetiska underrättelsetjänstens mål i Sverige. I samband därmed lovade Henning att tala med några tidigare chefer för sektion II i försvarsstaben.

Henning har om föredragningen uppgivit, att hans intryck var att icke något anmärkningsvärt hade förekommit i ärendet sedan kriget. Han fick den uppfattningen att »ärendet togs upp för en mer eller mindre rutinmässig genomgång». Beträffande 1947 års promemoria har Henning sagt sig tro, »att vilken någorlunda initierad underrättelseofficer som helst bör ha kunnat skriva ungefär detsamma vid den tidpunkten».

27. Föredragning för samrådsnämnden

Den 23 oktober 1959 föredrogs ärendet för statspolisintendentens samrådsnämnd (jfr avd. II kap. 1). Föredragningen synes ha varit av informatorisk karaktär och företagits i enlighet med tillämpad praxis. Det upplystes, att Henning lovat inkomma med de förut omnämnda uppgifterna från tidigare chefer för sektion II i försvarsstaben, och nämnden uttryckte önskemål att få del av dessa uppgifter.

Även i fortsättningen hölls nämnden av statspolisintendenten fortlöpande underrättad om ärendet.

28. Uppgifter om Wennerström av »icke informerad person»

Danielsson har uppgivit att han, för att få en del uppgifter om Wennerström, den 25 oktober 1959 hade ett samtal med en kollega vid statspolisen, kommissarien Olof Dahlgren-Tiberg, som känt Wennerström sedan ungdomen. Enligt Danielsson hade Dahlgren-Tiberg då berättat, att en sväger till honom, kommandörkaptenen Ulf Eklind vid FKE, på sommaren 1959 »spontant» framfört till Dahlgren-Tiberg sin oro för Wennerströms pålitlighet och uttalat, att Wennerström var nyfiken och sysslade med saker som gick utöver hans sektionsarbete.

Dahlgren-Tiberg har inför kommissionen uppgivit, att han, som sedan gammalt kände till misstron mot Wennerström, vid något tillfälle gav Eklind en antydning därom och att det var först i anslutning därtill som Eklind yttrade sig om Wennerströms uppträdande. Av Eklinds uppgifter framgår också, att han var på något sätt informerad när han uttalade sig om Wennerström.

Danielssons uppfattning, att Eklind »spontant» framfört bekymmer för Wennerströms pålitlighet, har haft en viss betydelse för ärendets fortsatta handläggning. I den promemoria den 5 november 1959, som låg till grund för framställning till Stockholms rådhusrätt om telefonkontroll beträffande Wennerström, framhöll nämligen Danielsson (se kap. 29), att vad som »alldeles speciellt aktualiserat ärendet Wennerström är att en person som alls icke är informerad om misstankarna mot Wennerström spontant framfört sina bekymmer angående Wennerströms pålitlighet».

Av redogörelsen för händelseförloppet torde framgå, att Danielssons antagande att Eklind uttalade sig spontant var en missuppfattning; i själva verket var Eklind icke helt oinitierad. Om denna missuppfattning icke hade uppstått, skulle Eklinds uttalande icke kunnat i fortsättningen tillmätas det bevisvärde som det torde ha fått. Från denna synpunkt var missuppfattningen onekligen lyckosam.

29. Framställning och beslut om telefonkontroll

Den 26 oktober 1959 föredrog Danielsson ärendet angående Wennerström för stadsfiskalen Werner Ryhninger. Denne hade i egenskap av chef för den åklagarkammare hos åklagarmyndigheten i Stockholm där spionmål handlägges redan tidigare fått kännedom om ärendet. Anledningen till att ärendet nu föredrogs för honom synes ha varit att fråga uppkommit att han skulle hos rådhusrätten göra framställning om telefonkontroll beträffande Wennerström.

Såsom en förberedande åtgärd för framställning om telefonkontroll begärde man från polisens sida uppgift hos försvarsstaben om arten av Wennerströms befattning på FKE. I egenskap av chef för sektion II i försvarsstaben meddelade Henning, att Wennerströms befattning var av synnerlig vikt med hänsyn till rikets säkerhet.

För framställningen om telefonkontroll upprättade Danielsson en den 5 november 1959 dagtecknad promemoria, i det följande kallad »tk-promemorian». I denna sammanfattades vad som för polisen då var känt i ärendet och ansågs vara av väsentlig betydelse.

Inledningsvis berördes i tk-promemorian Wennerströms resor till Moskva i samband med hans kommendering dit såsom biträdande flygattaché, hans kontakter med främmande beskickningspersonal i Stockholm i början av 1940-talet och den telefonkontroll som år 1943 ägde rum beträffande honom. Vidare omnämndes i korthet resultatet av denna telefonkontroll och iakttagelser som gjorts beträffande Wennerström i anslutning därtill. Ytterligare återgavs den i det föregående (kap. 5) omnämnda icke dagtecknade promemorian som antagits härröra från försvarsstaben. Även de förut (kap. 3) berörda tre telegrammen av år 1943 återgavs. Beträffande de båda telegrammen den 20 februari 1943 framhölls, att de icke nödvändigtvis borde betraktas såsom härrörande från uppgifter av Wennerström men att de intagits då det icke var osannolikt att de kunde härröra från honom. — Det erinras om att kommissionen enligt vad förut anförts funnit, att dessa telegram icke åsyftade Wennerström (se kap. 3).

I tk-promemorian återgavs vidare Wennerströms promemoria den 8 augusti 1947 om den ryska underrättelseverksamheten i Sverige (se kap. 12). Till denna promemoria gjordes följande kommentar.

Wennerström talar om »rysk underrättelseverksamhet av *legal* natur i Sverige». Enligt undertecknads uppfattning kan uttrycket *legal* endast tolkas så, att Wennerström under sina sammanträffanden med den sovjetiske flygattachén helt öppet fått de i handlingen förekommande frågorna och att dessa av Wennerström framlagts för ledningen för flygvapnet för besvarande eller prövning. Om så ej skett har jag svårt att förstå uttrycket »legal».

Wennerström säger, att han under något mer än ett år varit den officer inom flygvapnet, som uppehållit kontakt med härvarande ryske flygattaché. Sovjetisk flygattaché var under åren 1946—1947 Piniugin, som efter Nikitouchevs hemresa

den 29/3 1945 övertog dennes befattning som militär- och flygattaché. Hur länge Wennerström tjänstgjorde vid F 7 är icke för närvarande känt för undertecknad, men då Piniugin kom till Sverige redan den 13/8 1940, kan Wennerström redan före sin kommendering till F 7 ha lärt känna Piniugin, ehuru detta icke framgår av tillgängligt material i akten. Om Wennerström före år 1946, då han enligt handlingen fick uppdraget att uppehålla kontakt med sovjetiska flygattachén icke kände Piniugin eller icke introducerats av någon annan sovjetisk beskicknings-tjänsteman för Piniugin, anser undertecknad, att de uppgifter, som förekomma under punkt 2) »Den militära verksamhetens inriktning» som enligt Wennerström skulle vara föremål för Piniugins intresse, icke skulle ha kunnat avlockas flygattachén med mindre Wennerström låtit förstå, antingen att han var befullmäktigad att lämna utbytesmaterial eller att han utan befullmäktigande vore beredd att lämna positiva svar på flygattachéns frågor. Med hänsyn till att Wennerström lämnat in sin här tidigare intagna promemoria till vederbörande militära myndighet, får man dock utgå ifrån, att kompetent myndighet granskat de i promemorian intagna uppgifterna och därigenom sanktionerat Wennerströms handlande.

I tk-promemorian omnämndes vidare den tidigare (kap. 13) återgivna iakttagelsen den 25 juni 1947 att Wennerström hade livlig kontakt med Rybatchenkov.

Dessutom återgavs tjänsteanteckningen den 19 januari 1951 att överste-löjtnanten Leche på försvarsstabens inrikesavdelning underrättats om handlingarnas innehåll och upplyst, att dessa innan Wennerström förordnats till militärattaché föredragits för försvarsstabschefen utan att deras innehåll ansetts böra utgöra hinder för förordnandet (se kap. 15).

Härjämte återgavs promemorian den 15 september 1954 om Wennerströms förbindelse med Förbundet Sverige-Sovjetunionen ävensom Hennings besked i anledning därav den 27 september 1954 (se kap. 18).

Härefter omnämndes intermezzot på hösten 1958, då Wennerström utbröt i förebråelser mot en jämnårig officer (se kap. 21). Härom anfördes.

Ärendet aktualiserades sedan i slutet av år 1958, då det kom till statspolisens kännedom, att Wennerström vid en intern sammankomst med officerare, som deltagit i mottagningen av den sovjetiska militärkommissionen hösten 1958, obehärskat brustit ut i förebråelse mot en jämgammal officer av samma tjänstegrad, därför att denne ordnat med bättre platser — troligen första klass i stället för turistklassplatser — ombord på det flygplan, som kommissionen medföljde på återresan. Wennerström hade uttryckt sin vrede över att man fjäskade för rysarna.

Med hänsyn till det intima umgänge, som Wennerström haft med sovjetiska representanter under en lång följd av år, synes ett sådant vredesutbrott svår-förklarligt. Enligt undertecknads mening borde den antagligaste förklaringen ligga däri, att Wennerström under sitt samarbete med sovjettjänstemännen råkat »i klorna» på dem och jämt och ständigt irriteras av dem. Om så verkligen är fallet, att Wennerström utan militärledningens tillstånd lämnat ut uppgifter och sovjettjänstemännen räknat ut, att han handlat på eget bevåg, kan Wennerström ha kommit i beroendeställning så att han icke kan göra sig fri. Under sådana förhållanden kan man förstå, att nerverna icke håller utan tillåter ett överslag. Jag vill här påpeka, att Wennerströms vredesutbrott av andra personer tolkats som ett bevis på den motvilja, som Wennerström känner för sovjettjänstemännen

och att hans samarbete med dem blott betingats av maximen: »Härtill är jag nödd och tvungen.»

Det är känt, att man inom högsta militärledningen torde ha hyst den inställningen, att man borde hålla en stram linje gentemot de sovjetiska officerarna, som deltog i militärkommissionen. Detta skulle möjligtvis kunna vara en förklaring till Wennerströms reaktion.

Det omnämndes vidare i tk-promemorian, att Wennerström i sin egenkap av chef för flygsektionen i FKE hade kontakt på tjänstens vägnar med sovjetbeskickningens militärrepresentanter. Det upplystes, att han den 9 februari 1959 varit inbjuden till middag hos den ryske militärattachén Iouchtchenko, men det anmärktes, att även övriga sektionschefer vid FKE varit inbjudna till den ryske militärattachén eller hans biträdande attachéer.

I fortsättningen omnämndes den alldeles speciella aktualitet ärendet fått genom att en person »som alls icke är informerad» spontant framfört sina bekymmer om Wennerströms pålitlighet (se kap. 28). I anslutning härtill anfördes.

Den som indirekt framfört sina misstankar måste anses såsom fullkomligt pålitlig och någon fiendskap mellan honom och Wennerström existerar ej, varför annan orsak än omtanken om landets säkerhet ej synes föreligga, och man måste tolka hans meddelande såsom en verklig oro för Wennerströms pålitlighet. Orsaken till misstankarna är den, att Wennerström visar oro, då någon kommer in på hans tjänsterum och att han visar otillbörlig nyfikenhet.

Härpå beskrevs Amsterdam-intermezzot (se kap. 24), vartill knöts denna kommentar.

Detta förhållande har anförts med tanke på, att det är väl känt, att fjärrdirigering av agenter synes vara en ny giv i det sovjetiska underrättelseväsendet, och det har uppgivits, att Wennerström under närmast föregående år besökt Spanien och Öst-Berlin. Misstanken att sådana utlandsresor företagas för sammanträffanden med en uppdragsgivare kan icke helt avfärdas.

I promemorian framhöll Danielsson, att som en ren teori om hur Wennerström kunde ha råkat in i sovjetiska underrättelseväsendets garn kunde framföras, att vissa läckage fanns under kriget och att såväl tyskarna som ryssarna uppenbarligen snappade upp hemliga rapporter dels från Sverige och dels inbördes från varandra, att ryssarna mycket väl efter krigsslutet kunde ha kommit över de från tyska beskickningen i Stockholm avsända telegrammen och att det syntes uppenbart att ett sådant telegram i ryssarnas hand måste ha varit ett effektivt påtryckningsmedel mot Wennerström.

Vidare återgavs Hennings i början av detta kapitel berörda meddelande angående vikten av Wennerströms befattning på FKE.

Tk-promemorian avslutades med konstaterandet, att Wennerström på grund av det anförda måste anses vara skäligen misstänkt för spioneri, alternativt olovlig underrättelseverksamhet, för sovjetrysk räkning och att det

var av synnerlig vikt för den fortsatta utredningen att åklagaren erhöll rådhusrättens tillstånd till avhörande av samtal till och från Wennerströms bostadstelefon.

Under återopande av innehållet i promemorian hemställde Ryhninger i skrivelse den 10 november 1959 till Stockholms rådhusrätts åttonde avdelning, med stöd av bestämmelserna i 27 kap. 16 § rättegångsbalken och 5 § lagen med särskilda bestämmelser om tvångsmedel i vissa brottmål, att rådhusrätten måtte meddela tillstånd till avhörande av samtal till och från Wennerströms telefon under en månad.

Genom beslut samma dag biföll rådhusrätten framställningen. Telefonkontrollen förlängdes sedermera fortlöpande av rådhusrätten och gällde alltjämt vid tidpunkten för Wennerströms anhållande.

30. Kommissionens synpunkter

I 27 kap. 16 § första och andra styckena rättegångsbalken stadgas.

Kan någon skäligen misstänkas för brott, varå icke kan följa lindrigare straff än straffarbete i två år, och finnes det vara av synnerlig vikt för utredningen, att undersökningsledaren eller åklagaren erhåller del av samtal till och från telefonapparat, som innehaves av den misstänkte eller eljest kan antagas komma att begagnas av honom, äge rätten meddela tillstånd till deras avhörande. Fråga därom må upptagas allenast på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren.

Tillstånd skall meddelas att gälla viss tid, högst en vecka, från den dag, då tillståndet delgavs telefonanstaltens föreståndare.

I den återopade lagen den 21 mars 1952 med särskilda bestämmelser om tvångsmedel i vissa brottmål, vilken äger tillämpning vid förundersökning angående bl. a. spioneri och olovlig underrättelseverksamhet, stadgas i 5 §, att tillstånd enligt 27 kap. 16 § rättegångsbalken till avhörande av telefonsamtal må meddelas ändå att å brottet kan följa lindrigare straff än straffarbete i två år (något som är fallet i fråga om både spioneri och olovlig underrättelseverksamhet) och att giltighetstiden för tillståndet må bestämmas till högst en månad (i stället för högst en vecka).

Såsom framgår av den ovan intagna 16 § måste de av rådhusrätten meddelade besluten om telefonkontroll ha inneburit icke blott att avhörande av samtal till och från Wennerströms bostadstelefon ansetts vara av synnerlig vikt för utredningen utan även att rådhusrätten funnit, att Wennerström kunde skäligen misstänkas för spioneri eller olovlig underrättelseverksamhet.

Att telefonkontrollen bedömdes vara av synnerlig vikt för utredningen förefaller helt naturligt. Såväl på hösten 1959 som praktiskt taget hela tiden därefter var det nämligen icke särskilt mycket polisen kunde göra för att föra utredningen i Wennerströmärendet framåt. Telefonkontroll kunde emellertid bliva till god hjälp, även om det knappast kunde förväntas, att vid de avlyssnade telefonsamtalen något skulle framkomma som direkt av-

slöjade Wennerström; den kunde likväl antagas ge åtskilliga upplysningar om honom av stort värde för utredningen (jfr under F nedan).

Vad härefter angår bedömandet att Wennerström var skäligen misstänkt för spioneri eller olovlig underrättelseverksamhet, vilket måste ha legat till grund för rådhusrättens beslut den 10 november 1959, så kan detta bedömande vid första påseendet förefalla stå i motsättning till de synpunkter kommissionen i det föregående anlagt på det i tk-promemorian återopade bevismaterialet mot Wennerström. I kap. 8, 14, 18, 22, 25 och 28 har kommissionen tagit upp detta material till granskning i belysning av vad som numera, genom kommissionens utredning och eljest, blivit känt rörande dess verkliga innebörd och värde. Såsom framgår av vad kommissionen i samband därmed anfört har kommissionen praktiskt taget genomgående funnit, att materialet sålunda betraktat saknar egentlig betydelse som bevis för att Wennerström var skyldig. Detta bedömande kan som sagt synas rimma illa med rådhusrättens.

Den som ser saken så bör emellertid till att börja med beakta, att en del omständigheter numera har framkommit, som icke var kända vid tiden för beslutet. Här åsyftas framför allt den något mera ingående kunskap som nu vunnits om misstankarna mot Wennerström under kriget (se kap. 8) ävensom vad numera utretts om hur militär sakkunskap bedömer innehållet i 1947 års promemoria (kap. 21) och hur det i verkligheten förhöll sig med kommandörkaptenen Eklinds egenskap av »oinitierad». Nu angivna omständigheter förringar värdet av bevismaterialet i dessa delar men kunde självfallet icke inverka på bedömandet hösten 1959, eftersom de då ej var kända.

Bortsett härifrån måste vidare beaktas, att all bevisvärdering, ej minst i ett fall som det förevarande, inrymmer ett subjektivt element. Resultatet av värderingen kan därför, beroende på vem som verkställer den, utfalla olika utan att man fördenskull kan säga, att den ena slutsatsen är riktig och den andra felaktig.

Emellertid är det enligt kommissionens mening synnerligen tveksamt, om det i tk-promemorian återopade bevismaterialet verkligen kunde — även med en för Wennerström oförmånlig tolkning av bedömningsspörsmålen — vid en objektiv prövning anses innefatta grund för skäligen misstanke mot honom. Att också rådhusrätten bedömde bevisfrågan såsom tveksam synes framgå av ett uttalande för kommissionen av rådmannen Curt Nordström, som var ordförande på den avdelning av rådhusrätten där ärendet om telefonkontroll handlades. Nordström har anfört.

För att lagstiftningen om telefonkontroll skall fylla sitt ändamål måste man vara ganska frikostig i tillämpningen och ej uppställa alltför stora fordringar för att bevilja telefonkontroll i misstänkta spionerifall. Man måste väga mot varandra å ena sidan de väsentliga allmänna intressen som står på spel och å andra sidan den enskildes krav på personlig integritet. Då fråga är om grovt spioneri måste i allmänhet anses att samhällets intresse att avslöja den spioneriverksamhet, som

misstänkes pågå, är så stort att i jämförelse härmed den enskildes intresse att icke bliva utsatt för telefonkontroll är att betrakta som ganska ringa. I fallet Wennerström fick man vid bedömningen taga särskild hänsyn till att Wennerström genom sin ställning hade möjlighet att komma över mycket hemligt material och att det därför var synnerligen allvarligt om misstankarna mot honom verkligen var grundade.

31. Fortsatta överläggningar om Wennerström mellan representanter för polisen och försvarsstaben

Enligt en av Danielsson den 19 november 1959 upprättad promemoria hölls samma dag ett sammanträde mellan Thulin, Henning och Danielsson. Henning hade enligt promemorian gjort undersökningar i egen regi utan att inhämta yttranden av andra personer. Han bedömde uppgifterna om Wennerström så, att denne varit oförsiktig, men trodde ej på överlagt handlande. I vissa fall kunde man bedöma Wennerströms uppträdande som olämpligt. Genom sin interna undersökning hade Henning icke kommit fram till den som givit Wennerström i uppdrag att under åren 1946—1947 hålla kontakt med sovjetiske flygattachén. Henning ansåg, att det med tämligen stor säkerhet varit flygvapnet och ej försvarsstaben som »satt in» Wennerström på hans kontaktagande med sovjettjänstemännen. Wennerströms promemoria den 8 augusti 1947 ansåg Henning icke belastande. Man kunde enligt Henning icke utesluta, att Wennerström haft tillgång till andra källor och att han av sovjettjänstemäns antydningar gjort mer än som verkligen framkommit av deras yttranden. Henning ansåg att man kunde bedöma rapporten som »all right». På fråga av Thulin om Henning på dåvarande utredning kunde lämna någon som helst garanti för att hela saken var klar uttalade Henning enligt promemorian, att en sådan garanti givetvis icke kunde lämnas. Efter diskussion beslöts att Henning skulle söka kontakt med förre kommendören Axel Landquist och därefter återkomma.

Henning överlämnade sedermera till polisen sammanfattningar av samtal den 24 november med kommendören Landquist, den 10 december med kommendören Tham och den 11 december med generalmajoren Westring.

Landquist, som hade varit chef för sektion II i försvarsstaben den 1 oktober 1942—den 30 september 1945, uppgav enligt Hennings sammanfattning.

1. L. kunde icke erinra sig att W. hade något särskilt uppdrag att hålla kontakt med ryske flygattachén, »vilket inte alls utesluter att han hade ett sådant uppdrag». Det kunde ha givits av någon person i flygledningen.

2. L. ansåg att om de misstankar som förelegat mot W. hade tillmätts någon större betydelse, så skulle L. säkert ha blivit underrättad härom. Han skulle i så fall troligen fortfarande ha kommit ihåg målet. Så är icke fallet varför man kan förmoda att ärendet tillmätts ganska ringa vikt.

Tham, som varit chef för sektion II under tiden den 1 januari 1947—den 30 september 1949, uppgav enligt Hennings sammanfattning.

1. T. uppgav, att han icke hade givit W. något uppdrag att hålla kontakt med ryske flygattachén, vilket icke hindrar, att W. kunde fått uppdraget av någon annan person t. ex. inom flygledningen.

2. T. erinrade sig att W. under kriget (eller i varje fall under början av kriget) umgåtts rätt flitigt med tyskarna. Senare överflyttade han sitt intresse på ryssarna och umgick ganska mycket med dem. Under T:s tid som C sekt. II (1947—1949) ansågs det därför att man borde iakttaga en viss försiktighet i uttalanden till W. Möjligen hängde detta samman med att W. vid denna tid skrev rätt flitigt i tidningar (väl närmast i Stockholms-Tidningen). Möjligen hade W. under någon tid ansetts hysa rätt radikala åsikter.

I övrigt kunde T. icke erinra sig något ofördelaktigt om W. Innan W. kommanderades som flygattaché till Moskva måste överväganden ha gjorts om hans pålitlighet. Det förhållandet, att han sedan skickades ut, visar på att han då bedömdes lämplig och pålitlig.

3. T. trodde att general Westring i något sammanhang varit inkopplad på ärendet och att han troligen kunde lämna vissa uppgifter.

Westring, som varit chef för flygstaben åren 1947—1957, uppgav enligt Hennings sammanfattning.

1. Gen. W. kände icke till att W. skulle ha haft något mera permanent uppdrag att hålla kontakt med ryske flygattachén. Dock erinrade han sig, att W. ej sällan haft tillfälliga uppdrag av sådant art beroende på mycket goda språkkunskaper.

2. Enligt gen. W. hade W. ibland visat prov på mindre gott omdöme. Han är vidare rätt fåfång, vilket bland annat visat sig i umgängeslivet. I övrigt kände gen. W. icke till något ofördelaktigt utan framhöll som sin personliga åsikt att W. — som han sedan länge väl känner — med största säkerhet varit och är fullt lojal.

Om W. vidtagit åtgärder eller fällt yttranden som förefaller »misstänkta» vore det enligt gen. W. sannolikt att de kunde föras tillbaka på antingen bristande omdöme eller möjligen en önskan att »visa sig duktig» däremot icke på avsiktlig eller ens medveten illojal verksamhet.

Frågan om utsändande av W. såsom attaché (1949) hade föregåtts av överväganden, varvid Bt (general Swedlund) enligt gen. W. till en början ställt sig en smula tveksam. Såvitt gen. W. kunde erinra sig hade orsakerna härtill icke närmare preciserats. Övervägandena utmynnade dock i att man kom överens om att W. vore lämplig för posten.

3. Om intet helt oförutsett inträffar kommer W. att avgå med pension hösten 1961.

Landquist och Westring är numera avlidna. Tham har hörts i ärendet (se härom kap. 13 och 15).

32. Ärendet anmäles för försvarsministern

Någon gång under år 1959 underrättade Thulin, i närvaro av Årmann och Henning, försvarsministern om statspolisens ärende rörande Wennerström.

I fråga om den närmare tidpunkten härför har olika uppgifter lämnats. Försvarsministern har sagt sig vara säker på att ärendet anmäldes för honom före resan till Farnborough (se kap. 24) och har uppgivit, att an-

målan kan ha skett före sommaren, i maj, men troligen ägde rum i augusti eller början av september. Som stöd för denna sin uppfattning har försvarsministern omtalat, att han mycket väl minns att han, när han såg Wennerström i Farnborough, frågade sig om misstankarna mot denne kunde vara befogade; försvarsministern måste alltså då ha varit underrättad om misstankarna. Thulin å sin sida har velat förlägga tidpunkten för underrättandet till efter den 19 november, då Thulin och Danielsson sammanträffade med Henning (se kap. 31), och Henning har sagt sig vara ganska övertygad om att underrättandet skedde på hösten 1959. Armann, som också deltog i Farnborough-resan, har förklarat att hans minnesbilder närmast tyder på att han då icke kände till något om misstankarna och att underrättandet alltså skedde efter resan.

Rörande skälen till att han fann sig böra underrätta försvarsministern om ärendet har Thulin uppgivit: Efter samtalet med Henning den 19 november — när denne på särskild fråga sade sig icke kunna gå i god för Wennerström — framstod Wennerström för Thulin som en »säkerhetsrisk». Att en sådan fanns i FKE, alltså i försvarsministerns omedelbara närhet, borde enligt Thulins mening försvarsministern underrättas om. Härtill kom att statspolisen vid en sådan kontakt kunde förväntas erhålla synpunkter och upplysningar av betydelse för bedömande av saken. Med dessa Thulins uppgifter kan jämföras uttalande av Armann, att orsaken till Thulins initiativ icke förklarats närmare än att han ansett sig böra informera försvarsministern om att säkerhetstjänsten hade vissa misstankar mot Wennerström, samt uppgifter av försvarsministern och Henning, att Thulin ville ha upplysningar rörande en sektionsschef i FKE kontakter med utländska attachéer. Armann har senare också sagt att han fick ett intryck av att polisen »hade en s. k. garderobsstädning».

När ärendet första gången anmäldes för försvarsministern, skedde icke någon fullständig föredragning utan Thulin synes ha summariskt redogjort för omständigheterna i ärendet.

En mera ingående föredragning för försvarsministern ägde rum den 4 januari 1960, då Hasselrot föredrog ärendet för honom i närvaro av Thulin. Enligt vad Hasselrot uppgivit använde han sig därvid ej av tk-promemorian eller eljest av någon föredragningspromemoria utan läste direkt från handlingarna i statspolisens akt, i vilken Hasselrot hade placerat papperslappar till sin ledning. Härigenom fick försvarsministern enligt Hasselrots mening kännedom om alla väsentliga omständigheter i saken, möjligen ännu flera än de i tk-promemorian upptagna. Beträffande frågan huruvida rådhusrätens beslut om telefonkontroll omnämndes vid föredragningen har försvarsministern uppgivit, att så icke skedde, att det ej i någon föredragning före Wennerströms anhållande direkt omtalades för försvarsministern att Wennerström var föremål för telefonavlyssning, att försvarsministern dock under våren 1961 kunde sluta sig till att så var fallet och att han först efter

anhållandet fick vetskap om att beslut om telefonavlyssning hade meddelats redan år 1959. Thulin har sagt sig vara mycket osäker om huruvida försvarsministern underrättades om nämnda beslut vare sig den 4 januari 1960 eller dessförinnan, och icke heller Hasselrot har kunnat uppgåva, huruvida frågan om telefonkontroll berördes vid sammanträdet den 4 januari 1960. Det kan här omnämnas, att Thulin och Hasselrot varit ovissa även beträffande frågan i vad mån beslutet om telefonavlyssning i fortsättningen kom att beröras inför försvarsministern; vad särskilt angår sammanträdet den 22 mars 1962 se nedan under kap. 52. — Årmann slutligen har sagt sig tro, att Thulin vid det tillfälle när försvarsministern i Årmanns närvaro underrättades »sade något om att vi får väl sätta på telefonkontroll». Att döma av senare uppgifter från Årmann är hans minnesbilder på denna punkt dunkla.

Rörande vad som eljest förekom vid de nu ifrågavarande två sammanträdena inför försvarsministern — nämligen det då denne år 1959 underrättades och det den 4 januari 1960 — må här redovisas följande. Försvarsministern beskrev Wennerström som en noggrann och ambitiös föredragande. Thulin och Hasselrot erhöi upplysningar om Wennerströms tjänsteåligganden i fråga om kontakter med utländska militärattachéer. Försvarsministern upplyste, att Wennerström innehade det tidigare (kap. 20) omnämnda uppdraget såsom särskild föredragande i robot- och kärnvapenfrågor. Det torde icke ha varit något tal om att Wennerström skulle avkopplas därifrån. På fråga av försvarsministern om anledningen till att han icke i samband med Wennerströms placering på FKE år 1957 hade blivit underrättad om misstankarna mot Wennerström upplystes, att Wennerström redan vid kommenderingen till Moskva hade prövats vid föredragning för chefen för försvarsstaben (se ovan kap. 15 angående en anteckning den 19 januari 1951 i statspolisens akt). Frågan om att Wennerström skulle skiljas från sin befattning i FKE synes ha berörts men icke mera ingående övervägts.

Försvarsministern har uppgivit, att det varken vid nu ifrågavarande tillfällen eller senare var på tal att begränsa Wennerströms tillgång till hemliga handlingar under hans återstående tid i FKE; en sådan åtgärd påkallades icke av polisen och hade för övrigt icke varit praktiskt genomförbar.

33. Kommissionens synpunkter

Tidpunkten då försvarsministern första gången underrättades om misstankarna mot Wennerström har icke kunnat med säkerhet fastställas. Thulins, Årmanns och Hennings uppgifter tyder visserligen med ganska stor bestämdhet på att underrättandet ägde rum i november eller sannolikare i december 1959. Och dessa uppgifter synes passa väl samman med vad som är upplyst rörande händelserna i övrigt under hösten 1959. Å andra sidan är dessa händelser ej helt oförenliga med försvarsministerns uttalande, att underrättandet skedde före Farnborough-resan i september och möjligen re-

dan i maj. Uppenbarligen föreligger här ett minnesfel från någondera sidan. Kommissionen kan vid angivna förhållanden ej ange tidpunkten exaktare än någon gång under år 1959, tidigast i maj men troligen i november eller december.

Vad härefter angår bedömningen av de omständigheter, som kunde tala för att misstankarna mot Wennerström var berättigade, har försvarsministern enligt vad han uppgivit fattat säkerhetstjänstens summering sålunda: De misstankar som kommit att riktas mot Wennerström fick ej uppfattas så att han bedömdes vara illojal mot den svenska krigsmakten. På grund av obetänksamhet eller dåligt omdöme i umgänget med tyska diplomater hade han fått ögonen riktade på sig. Det som framkommit under den tid han observerats hade kunnat förklaras.

Försvarsministern har vidare uppgivit, att han någon gång efter föredragningen läste 1947 års promemoria (se kap. 12) och även talade om den med officerare som var sakkunniga på området. Därvid kom han fram till att det var möjligt för en officer som var intresserad av underrättelseverksamhet att ha sådana kunskaper; en sådan officer borde, om han liksom Wennerström var »på alerten», kunna ge en sådan bild av ett främmande lands underrättelseverksamhet.

Enligt kommissionens mening var misstankarna vid 1960 års ingång desamma som då beslutet om telefonavlyssning meddelades. De synpunkter, som kommissionen framlagt i kap. 30, är därför enligt kommissionens åsikt alltjämt tillämpliga. Kommissionen finner därför, under hänvisning till sin i kap. 30 redovisade uppfattning om bevisläget, naturligt om bedömningen vid föredragningen den 4 januari 1960 gick ut på att ringa grund förelåg för misstankarna mot Wennerström.

Häremot skulle kunna invändas, att beslutet om telefonavlyssning numera hade tillkommit och var ägnat att påverka bedömandet. I fråga om den juridiska innebörden av nämnda beslut må hänvisas till vad som anförts i kap. 30. Här skall understrykas, att beslutet var grundat på samma omständigheter som förelåg till bedömande den 4 januari 1960 och att beslutet naturligtvis icke kunde medföra, att dessa omständigheter i och med själva beslutet fick en annan valör än de tidigare hade haft. Visserligen måste beslutet formellt sett betyda, att rådhusrätten hade funnit Wennerström skäligen misstänkt, och detta förhållande kunde självfallet vara ägnat att inverka på deras bedömande som ägde vetskap om beslutet. Men det synes knappast ha varit försvarligt om de i någon högre grad hade låtit sitt omdöme färgas därav; i verkligheten ankom det alltjämt på dem att självständigt och förutsättningslöst pröva i vilken mån de föreliggande indicierna i sig själva talade för att Wennerström var skyldig.

Så synes också Thulin och Hasselrot ha betraktat frågan vilken roll beslutet om telefonavlyssning borde ha vid bedömandet i samband med försvarsministerns underrättande — därest detta verkligen skedde efter beslutet — och vid föredragningen den 4 januari 1960. De torde till och med,

omedvetet eller icke, ha så konsekvent tillämpat detta betraktelsesätt, att de ej ens omnämnde rådhusrättens beslut för försvarsministern. Intet talar nämligen mot riktigheten av dennes uppgift, att han först på våren 1961 kunde sluta sig till att Wennerström stod under telefonkontroll.

Att Thulin och Hasselrot icke upplyste försvarsministern om besluten om telefonkontroll kan också ha berott på att telefonkontrollen utgjorde ett led i spaningsverksamheten för vilken åklagar- och polismyndigheterna ensamma bar ansvaret.

Enligt kommissionens mening borde försvarsministern åtminstone vid föredragningen den 4 januari ha underrättats såväl om att rådhusrättens beslut förelåg som om dess rättsliga innebörd. Även om upplysningarna där- om icke hade bort och sannolikt ej heller hade kommit att inverka på försvarsministerns bedömande, synes han likväl icke ha bort betagas varje möjlighet att taga hänsyn därtill. Hasselrot har också sagt sig numera anse, att ifrågavarande upplysningar bort lämnas vid föredragningen.

Frågan huruvida Wennerström borde skiljas från sin befattning på FKE torde, såsom framgår av redogörelsen i det föregående kapitlet, ha varit på tal vid de nu berörda sammankomsterna inför försvarsministern eller vid någon av dem. Av vad kommissionen förut uttalat rörande graden av misstankarna mot Wennerström följer, att kommissionen ej anser det ägnat att förvåna att en sådan åtgärd icke mera allvarligt övervägdes. Misstankarna vid denna tidpunkt får anses ha varit alltför vaga för att berättiga ett dylikt ingripande. Mot Wennerströms duglighet och förmåga att sköta sin tjänst synes icke ha varit något att anmärka och om misstankarna mot honom i själva verket saknade fog skulle han ha blivit helt orättvist behandlad om han hade skilts från tjänsten.

34. Iakttagelser beträffande Wennerström under år 1960 och början av år 1961 samt åtgärder med anledning därav

Sedan statspolisen genom telefonavlyssningen erfarit, att Wennerström den 16 februari 1960 skulle spela curling med ryske militärattachén på Djursholms curlingbana, anordnade polisen övervakning med bilar. Påföljande dag uppsökte Wennerström Vingren, frågade denne, om han kände till huruvida polisen övervakade sovjettjänstemännen, samt berättade att han under gårdagskvällen iakttagit två bilar av polistyp vid curlingbanan. Vingren sade sig sakna kännedom om förhållandet. De åt lunch tillsammans och Wennerström återkom då till frågan om polisövervakningen. I statspolisens akt har i samband med återgivandet av dessa händelser antecknats, att ingen av bilarna vid tillfället var närmare curlingbanan än 400 meter och att de icke kunde ses vare sig därifrån eller från Wennerströms bostad.

I februari 1960 uppmärksammades genom telefonavlyssningen, att Wennerström hade kontakter med en utlänning vid namn Prey, vilken seder-

mera spelade en viss roll, när det gällde att bedöma Wennerströms ekonomiska förhållanden; det antogs nämligen att Wennerström hade affärer med Prey, vilka skulle kunna förklara Wennerströms goda ekonomi. Å andra sidan misstänktes, att Wennerströms kontakter med Prey kunde gälla spioneri, något som Wennerström och Prey dock förnekade vid förundersökningen.

Den 9 augusti 1960 erfor statspolisen av en tillfällighet, att Wennerström sedan slutet av år 1957 eller början av år 1958 någon gång i kvartalet hade besökt försvarsstabens utrikesavdelning och där tagit del av samlade erfarenheter angående särskilt amerikansk flygbasering. Denna upplysning ledde till viss utredning från polisens sida och omnämndes sedermera i framställningar till rådhusrätten om fortsatt telefonkontroll.

Vidare fick polisen någon gång på sommaren 1960 kännedom om att Wennerström på hösten ämnade företaga en utlandsresa och besöka bl. a. Sovjetunionen. Den 31 augusti 1960 inhämtades genom telefonavlyssningen, att Wennerström vid ett telefonsamtal med Iouchtchenko frågade denne om han påföljande dag kunde komma till FKE för att träffa Wennerström, som ville tala med honom med anledning av resan.

Den 22 september avreste Wennerström till Leningrad och fortsatte därifrån med tåg till Moskva. Hans hustru reste med flyg från Stockholm till Moskva den 28 september och fortsattes därifrån till Paris och Malaga. Wennerström återvände till Sverige den 3 oktober och reste i sällskap med en av sina döttrar efter till Malaga.

I skrivelse den 21 oktober 1960 till försvarsstabens inrikesavdelning omtalade Danielsson Wennerströms resa och samtalet den 31 augusti med Iouchtchenko. I anslutning därtill gjorde Danielsson följande kommentar.

Vid begrundandet av Wennerströms resa till Moskva och anledningen därtill anser jag, att man bör taga i betraktande det förhållandet att Sovjetunionens nuvarande militärattaché, Semen Iouchtchenko, efter nära sjuårig vistelse i landet anmält sin avresa och samtidigt meddelat att efterträdare utsetts. Om de gamla misstankarna mot Wennerström är berättigade kan man, enligt min uppfattning, icke helt bortse från den tanken att Wennerströms Moskvaresa synkroniserats med attachébytet, och då det är känt, att resan är en privatresa bör man icke heller uraktlåta att begrunda det förhållandet att Wennerström ringer upp Iouchtchenko och ber honom komma ner till kommandoexpeditionen för att tala om Wennerströms resa till Moskva. Även om Wennerström i sin egenskap av tjänstgörande officer på FKE kan anses ha viss befogenhet att kalla en försvarsattaché, förefaller det mig något egendomligt att en supplikant i överstes grad ber en general infinna sig på supplikantens expedition för att tala om resan.

Att döma av de upplysningar om resan som Wennerström numera lämnat synes den icke ha haft direkt samband med attachébytet; däremot sammanträffade Wennerström både i Leningrad och i Moskva med sina kontaktmän från den ryska underrättelsetjänsten (se avd. IV kap. 3).

Under år 1960 och början av år 1961 lämnade Thulin vid flera besök hos försvarsministern informationer om ärendets fortsatta gång. Därvid begär-

de Thulin vid något tillfälle uppgift av försvarsministern om Wennerströms kontakter med den ryske militärattachén. Överläggningar i ärendet förekom också mellan försvarsministern samt Årmann och Henning.

Vid samtal mellan försvarsministern och Thulin diskuterades även vad Wennerström kunde antagas komma att sysselsätta sig med efter pensionsavgången den 1 oktober 1961. Av Wennerström själv inhämtade man att han övervägde att övergå till civil verksamhet inom ett familjeägt företag.

35. Kommissionens synpunkter

Varken de händelser, för vilka redogjorts i det föregående kapitlet, eller vad eljest under där avsedd tid iaktogs rörande Wennerström synes ha bort framstå såsom särskilt anmärkningsvärt. Visserligen kunde såväl Wennerströms förfrågningar rörande polisövervakningen vid curlingbanan som hans kontakt med Prey och hans resa till Sovjetunionen tyda på att han ägnade sig åt illegal verksamhet. Men så länge intet var bekant om bakgrunden till dessa iakttagelser kunde de — liksom vad eljest förekommit — antagas ha fullt naturliga förklaringar. Enligt kommissionens mening kan det därför knappast göras gällande, att misstankarna mot Wennerström vid slutet av den här behandlade perioden borde vid en objektiv bedömning framstå såsom mera befogade än förut.

36. Wennerström söker befattning i flygstaben

I mars 1961 sökte Wennerström en i februari samma år ledigförklarad befattning såsom chef för flygstabens expedition. Befattningen, en s. k. arvodestjänst, hade lockat åtskilliga sökande, men Wennerström var i merit-hänseende överlägsen sina medsökande. Eftersom alla till flygstaben inkommande och därifrån utgående handlingar av såväl öppen som hemlig natur passerade genom nämnda expedition, var Wennerströms ansökan ägnad att väcka oro hos dem som kände till misstankarna mot honom. Bland dessa befann sig chefen för flygstaben, generalmajoren Stig Norén, vilken kort tid dessförinnan av Henning erhållit vissa upplysningar om Wennerström, samt chefen för försvarsstabens inrikesavdelning, överstelöjtnanten Grudemark. Efter ett samtal mellan dem — varvid man utgick från att Wennerström till följd av de upplysningar som kunde väntas framkomma vid personalkontroll icke skulle kunna ifrågakomma för befattningen — hänvände sig Grudemark den 26 april till statspolisen med begäran om personalkontroll beträffande de sökande till befattningen. Redan tidigare hade emellertid statspolisen både genom Henning och vid telefonavlyssningen fått reda på att Wennerström sökt befattningen och Thulin hade, sannolikt i mitten av april, omtalat saken för försvarsministern i

närvaro av Henning. Thulin hade därvid anhållit om försvarsministerns medverkan till att Wennerström icke skulle erhålla befattningen utan i stället få en tjänst, i vilken han ej hade tillgång till hemliga försvarshandlingar. Vid samtalet var försvarsministern och Thulin ense om att det skulle vara olämpligt om Wennerström erhöi den sökta befattningen men att han borde behandlas korrekt, eftersom misstankarna mot honom kunde vara ogrundade.

I anslutning till nu nämnda diskussioner blev dåvarande chefen för flygvapnet, generallöjtnanten Torsten Rapp, informerad i ärendet.

Därefter, någon gång i maj, ägde ett sammanträde rum inför försvarsministern i närvaro av Thulin, Henning och Norén, varvid frågan om Wennerströms tjänstgöring efter pensionsavgången upptogs till överläggning. Enighet synes därvid ha förelegat om att Wennerström icke borde erhålla den befattning han sökt.

De synpunkter i övrigt som framkom vid överläggningen synes kunna sammanfattas på följande sätt. En allmän ovisshet förelåg alltjämt om huruvida misstankarna mot Wennerström var befogade. Denna ovisshet synes ha lett till att Thulin å ena sidan gärna såg att Wennerström icke erhöi någon tjänst där han ägde tillgång till hemliga försvarshandlingar men å andra sidan ej önskade att Wennerström i någon mån skulle bli lidande på att misstankar om opålitlighet, vilka måhända var oberättigade, hade framförts mot honom. Försvarsministern, som anslöt sig till dessa synpunkter, har uttalat att om man från statspolisens sida hade tryckt endast på önskemålet att Wennerström icke vidare skulle erhålla någon tjänst inom försvaret när han pensionerades, så hade försvarsministern gått med därpå, även om Wennerström därigenom kunde ha blivit orättvist behandlad. Men då Thulin även underströk att man icke fick riskera att handla så, att Wennerström oförskyllt blev lidande därpå, ansåg sig försvarsministern böra följa rådet. — Ansträngningarna inriktades på att åt Wennerström finna någon annan befattning, som han kunde tänkas föredraga framför den sökta. Man måste nämligen handla så att Wennerström ej förstod att man hyste misstankar mot honom. Försvarsministern kom själv med ett uppslag att Wennerström kunde placeras som flygattaché i Paris. Häremot kom Thulin, möjligen efter sammanträdet, med sådana invändningar, att försvarsministern och Norén därav drog slutsatsen att det var ett önskemål från statspolisens sida att även i fortsättningen ha Wennerström så placerad att han kunde övervakas. Thulin har mot denna slutsats genmält, att han möjligen förde ett dylikt resonemang för den händelse Wennerström alltjämt skulle tjänstgöra inom försvaret; i sådant fall ville nog Thulin ha Wennerström inom synhåll för statspolisen och alltså ej i Paris. Men något intresse i och för sig att Wennerström för att eventuellt kunna avslöjas skulle bibehållas i någon från säkerhetssynpunkt riskabel tjänst förelåg, enligt vad Thulin uppgivit, ingalunda från statspolisens sida.

Resultatet av överläggningen blev att Norén fick uppdrag att åt Wennerström söka finna någon tjänst, som icke i sådan grad som den sökta befattningen var riskabel från säkerhetssynpunkt. Till fullgörande av detta uppdrag vidtog Norén därpå vissa undersökningar. Innan dessa hade lett till något slutligt resultat fick han emellertid besked om att en lösning hade erbjudit sig.

37. Kommissionens synpunkter

Kommissionen vill till en början erinra om att det visserligen icke förhåller sig så, att en officer, som vid sin pensionsavgång önskar erhålla en arvodes-tjänst, utan vidare är berättigad därtill; en förutsättning härför är — förutom att en sådan tjänst finnes ledig — att han vid prövning av de sökandes meriter befinnes vara överlägsen sina medsökande. Men å andra sidan må understrykas, att om dessa villkor är uppfyllda så kan det ej anses godtagbart att han utan vidare ställes åt sidan. Det oavvisliga kravet på rätts-säkerhet för den enskilde individen leder här som alltid till att godtyckliga eller ovidkommande hänsyn icke kan tillåtas inverka.

Understundom har i den allmänna debatten gjorts gällande att, eftersom Wennerström ej ägde rätt till någon arvodestjänst och eftersom misstankar för opålitlighet förelåg mot honom, befattningen i flygstaben borde ha tillsatts med någon annan sökande utan att Wennerström fått någon annan tjänst i compensation. Såsom framgår av det nyss sagda kan kommissionen icke dela denna mening. Sätillvida är den dock riktig som kravet på skydd för samhället i vissa situationer nödvändiggör att den enskildes rätt trädtes för när. Om läget kunde bedömas vara sådant i förevarande fall, fick det därför anses vara berättigat att vid tillsättandet av den tjänst Wennerström sökt ställa honom åt sidan utan att erbjuda honom godtagbar compensation. Huruvida situationen var sådan, att den krävde och tillät ett dylikt förfarande, var — här som alltid i sådana fall — en svår avvägningsfråga, och dess rätta besvarande berodde i sista hand på bedömningen av misstankarna mot Wennerström: ju allvarigare dessa ansågs vara desto mera befogat och nödvändigt var det att låta Wennerströms intresse vika, även om han i verkligheten var oskyldig och hans rätt således kränktes.

De omständigheter som i maj 1961 förelåg mot Wennerström var praktiskt taget desamma som förut. Bedömningen därav bör därför enligt kommissionens mening bli likartad med den som redovisats i kap. 35. Visserligen hade nu det faktum tillkommit, att Wennerström hade sökt befattningen i flygstaben, något som i viss mån var ägnat att överraska, eftersom befattningen var avsedd för en major eller kapten. Men Wennerströms önskan att erhålla befattningen kunde mycket väl ha en naturlig förklaring; exempelvis kunde det tänkas att han ville stanna kvar just inom sitt gamla vapen och hade svårigheter att inom den närmaste tiden finna annan lämp-

lig tjänst. Enligt kommissionens mening kan det därför knappast anses, att Wennerströms ansökan till befattningen i flygstaben var ägnad att nämnvärt skärpa misstankarna mot honom.

Till belysning av hur misstankarna mot Wennerström vid denna tid tede sig kan nämnas, att det från spaningsledningens sida på försommaren 1961 synes ha varit avsett att låta telefonavlyssningen upphöra den 1 oktober, när Wennerström skulle sluta sin tjänst på FKE. Därmed torde också ärendet rörande Wennerström ha kommit att nedläggas.

Kommissionen finner för sin del, att det visserligen var en naturlig försiktighetsåtgärd att icke låta Wennerström erhålla den av honom sökta, från säkerhetssynpunkt känsliga befattningen men att misstankarna mot Wennerström icke var av den art, att de motiverade att han behandlades på ett sätt som kränkte hans rätt. Tillsättningsärendet handlades också i enlighet härmed: en annan sökande erhöll befattningen sedan Wennerström frivilligt återkallat sin ansökan.

E. UD-tiden 1961—1963

38. Wennerström placeras i UD

Någon gång i maj eller början av juni 1961 framförde dåvarande utrikesministern Östen Undén till försvarsministern ett önskemål att få anvisning på en språkkunnig officer, som kunde biträda i UD vid behandlingen av nedrustningsfrågor.

Rörande bakgrunden till denna begäran och om vad som förekom, när den framställdes till försvarsministern, har Undén uppgivit bl. a. följande: Vid denna tid förberedde han ett inlägg från svensk sida i nedrustningsfrågan vid Förenta Nationernas förestående generalförsamling; även eljest borde enligt Undéns mening den svenska verksamheten i denna fråga aktiveras. För sådant ändamål avsåg Undén att organisera en särskild arbetsgrupp inom UD. Inom denna kunde det vara till gagn med en militär expert, vilken kunde hjälpa till att ordna och samla det befintliga, rikhaltiga materialet och göra det mera lättfattligt för lekmannen, systematisera det, tillhandahålla väckta förslag och över huvud taget hjälpa till att få dessa frågor mera utredda. Det var icke fråga om någon bestämd punkt inom nedrustningsområdet utan det gällde vilken fråga som helst. Den militäre experten skulle inom arbetsgruppen hjälpa till med att göra de utredningar som han kunde vara kompetent att utföra. Ungefär så skisserade Undén saken för försvarsministern, när han framställde sin begäran om en militär expert. Undén framhöll såsom önskvärt att denne fick börja arbeta redan under sommaren; hur länge han skulle stanna hade Undén ingen anledning att taga ståndpunkt till.

Försvarsministern har uppgivit: Undén bad honom skaffa en språkkun-

nig officer, som kunde biträda UD med att kartlägga det något förvirrade läget i nedrustningsfrågan. Under de senaste åren hade från olika håll framlagts skilda förslag och planer på en begränsning av de militära rustningarna. För att man på svensk sida skulle kunna bilda sig en uppfattning om det fanns några realistiska möjligheter att få slut på dödläget krävdes en genomgång av alla dessa förslag och uppslag som samlats i digra promemorior, huvudsakligen offentliga handlingar. Härför behövdes bl. a. en språkkunnig officer, som kunde bedöma förslagens militära värde och konsekvenser, hålla reda på och ordna materialet, följa utvecklingen i nedrustningsfrågan samt »plocka ut det som var gemensamt» i de olika förslagen för att man skulle se, om på grundval därav ett svenskt förslag kunde framläggas. Det måste vara en officer, eftersom läget hade blivit mycket invecklat genom tillkomsten av nya vapensystem och det även eljest var fråga om bedömningar, som en civil kanske ej utan vidare kunde göra.

De nu angivna synpunkterna var till stor del kända för försvarsministern och torde därför icke ha upprepats av Undén, när denne framställde sin begäran. Försvarsministern har uppgivit, att det var Undéns önskan att snarast möjligt få hjälp med genomgången av det mycket vidlyftiga materialet; däremot sades intet om hur långvarigt uppdraget skulle vara — det var »ett tillsvidare-uppdrag».

Sedan försvarsministern med anledning av Undéns begäran hade övervägt olika namn, kom han att tänka på att Wennerström kunde vara lämplig för uppdraget i UD. Försvarsministern har uppgivit, att han framförde denna tanke till Thulin och därvid redogjorde för nedrustningsfrågan och det ifrågasatta uppdraget i enlighet med vad nyss återgivits.

Thulin har inför kommissionen i närvaro av ledamöterna i statspolisintendentens samrådsnämnd uppgivit: Vid det nyss berörda samtalet med Thulin förklarade försvarsministern, att han nu hade fått tag på någonting som han trodde vara bra. Undén hade sagt sig behöva en militär, som skulle kunna gå igenom gamla nedrustningspapper. Det skulle vara ett systematiserings- och uppsamlingsarbete »så där i största allmänhet». Samtalet slutade med ett yttrande av försvarsministern, vilket etsade sig in i Thulins minne därför att han kände stor lättnad: »Där, förstår Du, där är han ofarlig.» Detta samtal trodde sig Thulin ha omnämnt för samrådsnämnden. I varje fall sade han till nämnden, att det arbete på vilket Wennerström skulle placeras i UD ansågs vara ofarligt. Själv undersökte Thulin icke vad Wennerström skulle göra. — Thulins uppgifter om vad han trodde sig ha meddelat samrådsnämnden lämnades inför kommissionen utan erinran av nämndens ledamöter.

Vid ett senare tillfälle har Thulin inför kommissionen tillagt, att en spion naturligtvis aldrig är ofarlig var han än sättes, »så att försvarsministerns uttalande får tagas med förnuft».

Hasselrot har uppgivit, att när han — troligen genom Thulin — fick be-

sked om att Wennerström skulle få uppdraget i UD, så stod det klart för Hasselrot att beskedet innebar att »nu så är han ofarlig; i det nya uppdraget får han inga farliga saker att syssla med».

Försvarsministern, som tillfrågats med anledning av Thulins beskrivning av deras samtal, har härom uttalat: Ordet »ofarlig» ingår icke i hans vokabulär i några säkerhetsärenden. Det är klart att det är absolut omöjligt att ange att en syssla är ofarlig. Det uttrycket känner försvarsministern icke igen. Det är emellertid möjligt att Thulin fattade beskrivningen av uppdraget så, att det var ofarligt med tanke på att UD icke har svenska försvarshandlingar.

Beträffande faran för att Wennerström kunde missbruka sin ställning i UD genom att åberopa något utrikesministerns uppdrag för att därigenom lättare komma åt hemliga handlingar hos andra myndigheter har försvarsministern sagt, att denna fråga icke diskuterades. Även Thulin har uppgivit, att dylika synpunkter icke dryftades.

Sedan Thulin meddelat försvarsministern att han icke hade någon erinran mot att Wennerström placerades i UD, tog försvarsministern kontakt med Undén och föreslog Wennerström till uppdraget där. Försvarsministern har härom uppgivit: Han omtalade, att Wennerström var föremål för säkerhetstjänstens uppmärksamhet. Några särskilda detaljer angavs icke men försvarsministern framhöll bl. a., att Wennerström på grund av sina språkkunskaper hade mycket förbindelser med utlänningar under kriget och även efteråt. »Det var en liten skildring av det som var bakgrunden till att man uppmärksammade Wennerström.» Försvarsministern omtalade icke, att Wennerström sökt den förut omnämnda tjänsten i flygstaben och ej heller att Wennerström stod under telefonkontroll. Försvarsministern förklarade, att han tog ansvaret för att Wennerström placerades i UD.

Undén har för kommissionen uppgivit, att försvarsministern, när Wennerströms namn framfördes, omtalade för Undén att säkerhetstjänsten hade sin uppmärksamhet på Wennerström men icke nämnde något om formerna för övervakningen eller eljest meddelade några detaljer. Undén fick det beskedet, att säkerhetstjänsten var absolut emot att någon tjänsteman i UD invigdes. Enligt hans uppfattning tydde detta besked på att det fanns ringa grund för misstanke och han utgick från att saken snart skulle bli upplärd. Det var enligt hans mening säkerhetstjänstens sak att sätta sig in i arbetsförhållandena på UD innan ett sådant besked lämnades. Han fattade det som ett önskemål från försvarsministerns och polisens sida att Wennerström skulle placeras i UD. Han ansåg det icke vara hans sak att genom utfrågning angående grunderna för säkerhetstjänstens misstankar söka bilda sig en egen uppfattning om deras hållbarhet.

Omkring den 10 juni 1961 torde försvarsministern ha tillfrågat Wennerström, om denne var intresserad av befattningen i UD. Efter en kort betänketid accepterade Wennerström erbjudandet. Försvarsministern meddelade

honom, att han fick räkna med att redan under sommaren taga itu med de nya arbetsuppgifterna, och detta sade sig Wennerström vara beredd till. I samband härmed återkallade Wennerström sin ansökan till befattningen såsom expeditionsofficer i flygstaben.

Den 21 juni 1961 meddelade Wennerström i FKE, att han erhållit uppdraget i UD, att han från och med den 1 juli skulle tjänstgöra på halvtid där samt att han före den 1 oktober skulle hålla en föredragning i UD och därefter fortsätta sitt arbete där. Det vill emellertid synas som om Wennerström redan från den 1 juli kommit att efter hand ägna sig nästan uteslutande åt uppdraget i UD och endast i allt mera begränsad omfattning åt arbetet i FKE.

39. Kommissionens synpunkter

Av vad som anförts i slutet av kapitel 37 torde framgå, att kommissionen för sin del anser goda skäl tala för att Wennerström icke erhöll den av honom sökta befattningen och för att man därvid agerade så, att hans rätt ej kränktes. Kommissionen finner också naturligt att man för att nå dessa syften sökte finna en befattning åt Wennerström, som för honom kunde te sig mera lockande än den han sökt. Självfallet måste emellertid den tjänst som skulle erbjudas Wennerström kunna från säkerhetssynpunkt bedömas såsom mindre riskabel än den sökta; eljest skulle ju föga eller intet vara vunnet.

Befattningen som expeditionsofficer i flygstaben var otvivelaktigt mycket ömtålig från säkerhetssynpunkt. Dess innehavare skulle i tjänsten få tillfälle att utan kontroll taga del av alla handlingar som inkom till och utgick från flygstaben och ett mycket stort antal av dem innehöll sådana upplysningar rörande flygvapnet och krigsmakten i övrigt, att det var av synnerlig vikt att de hölls hemliga. Vad angår det uppdrag i UD som erbjöds Wennerström så avsåg Undén vid denna tidpunkt uppenbarligen, att den militära experten skulle genomgå det material rörande nedrustningsfrågan som samlats under årens lopp. Även om arbetet gav experten anledning att taga del av hemliga handlingar, kunde dessa knappast antagas röra det svenska försvaret eller eljest vara av den art, att ett röjande för främmande makt av deras innehåll skulle vara alltför menligt.

Enligt kommissionens åsikt måste en jämförelse mellan själva arbetsuppgifterna i de båda befattningarna utfalla så, att UD-uppdraget var från säkerhetssynpunkt avsevärt mindre farligt än den av Wennerström sökta befattningen. Denna slutsats rubbas icke av att Wennerström numera uppgivit, att han när UD-uppdraget erbjöds honom ansåg arbetsuppgifterna där vara gynnsammare för hans underrättelseverksamhet än sysslan i flygstaben. Även om detta är sant kunde de som hade att taga ställning till Wennerströms ansökan icke gärna resonera så.

En annan sak är att UD-uppdraget, alldeles bortsett från själva arbetsuppgifterna, måste antagas förläna sin innehavare en helt annan ställning utåt än befattningen som expeditionsofficer. Det låg nära till hands för omgivningen att antaga, att den som utsetts att vara utrikesministerns militära expert i nedrustningsfrågor — och som sådan kunde Wennerström med full rätt utge sig — valts med omsorg och åtnjöt ett särskilt förtroende. Uppdraget måste betraktas som en utmärkelse för den som erhöll det, och denne måste i mångas ögon stiga i socialt anseende. Allt detta kunde naturligtvis befaras underlätta för Wennerström att hos myndigheter och befattningshavare, av vänner och kolleger erhålla upplysningar och material av hemlig natur. I själva verket utnyttjade Wennerström också de nu berörda omständigheterna. Att denna aspekt på saken ej beaktades vid Wennerströms placering i UD är enligt kommissionens mening ägnat att förvåna.

Även med hänsyn tagen till det i föregående stycke anförda har UD-uppdraget bort vid objektivet bedömande klart framstå såsom från säkerhetssynpunkt mindre farligt än befattningen i flygstaben.

Följande fråga uppställer sig nu: Utgjorde placeringen i UD med hänsyn till vad som på sommaren 1961 var känt rörande Wennerström en från säkerhetssynpunkt godtagbar befattning för honom? Vid ställningstagandet till denna fråga synes man kunna utgå från att förhoppningar om att avslöja Wennerström icke dominerade och knappast ens påverkade bedömandet, när Wennerström erhöll UD-uppdraget. Detta förefaller heller icke märkligt, eftersom utsikterna att avslöja Wennerström, därest han verkligen var skyldig, vid ifrågavarande tid måste ha tett sig skäligen obetydliga; trots att Wennerström under närmare två år hade stått under observation, även innefattande telefonavlyssning, hade ju intet särskilt anmärkningsvärt kommit i dagen.

Enligt vad som inledningsvis anförts finner kommissionen naturligt, att man ville finna en annan befattning åt Wennerström än den han sökt, och kommissionen har också nyss givit uttryck åt den meningen, att uppdraget i UD måste vid ett objektivet bedömande klart framstå såsom från säkerhetssynpunkt mindre farligt än befattningen i flygstaben. Härmed är dock ej den uppställda frågan besvarad. Ty det kan göras gällande, att placeringen i UD likväl var förenad med sådana risker att den icke kunde anses godtagbar och att någon annan lösning därför bort eftersträvas. Det avgörande för frågans besvarande blir alltså vilken grad av försiktighet man med hänsyn till de föreliggande misstankarna mot Wennerström skulle iakttaga. Detta är ett avvägningsspörsmål som kommissionen icke har att taga ställning till.

40. Wennerströms arbetsuppgifter i UD

Kommissionen lämnar i detta kapitel en sammanställning av vad kommissionen funnit utredningen visa rörande beskaffenheten av Wennerströms arbetsuppgifter under UD-tiden.

Sedan det i mitten av juni 1961 blivit definitivt bestämt att Wennerström skulle ställas till utrikesministerns förfogande som militär expert i nedrustningsfrågan, besökte Wennerström utrikesministern för att få en orientering om sina arbetsuppgifter. Dessa utformades till en början ej skriftligen. Avsikten var att Wennerström i samarbete med ambassadören Alva Myrdal skulle i första hand göra en genomgång av de handlingar som alltsedan 1930-talet samlats i nedrustningsfrågan och systematisera detta material med tanke på de överväganden som regeringen kunde vilja företaga beträffande förutsedda svenska insatser i nedrustningsarbetet. Wennerström fick sålunda till en början sätta sig in i ett omfattande aktmaterial i form av officiella redogörelser m. m. samt rapporter från beskickningar och delegationer. Det ålåg honom att hopbrunga och fortsättningsvis ansvara för en serie arbetsexemplar av de centralare dokumenten i frågan. Vidare skulle han göra extrakt ur och i någon mån analysera detta material, särskilt de förslag som från stormakternas sida framlagts i FN. Han lade efter hand upp en serie pärmar enligt ett av honom utarbetat system med stor överskådlighet och god praktisk användbarhet.

Wennerström hade till den 1 oktober 1961 kvar sitt gamla tjänsterum på FKE och fick därefter ett annat tjänsterum där. Arbetsuppgifterna i UD, som redan under sommaren 1961 tog alltmer av hans tid i anspråk, utförde han dock huvudsakligen i sin bostad eller i tillfälligt upplåttna tjänsterum i UD:s lokaler. Han var blott sällan på FKE. På hösten 1962 fick han ett annat tjänsterum (se kap. 56).

Från eftersommaren 1961 verkade i UD en arbetsgrupp, bestående av utrikesministern, kabinetssekreteraren Leif Belfrage, chefen och ställföreträdande chefen för politiska avdelningen, utrikesråden Sverker Åström och Per Lind, ambassadören Myrdal och Wennerström. Under de diskussioner som fördes inom denna arbetsgrupp rörande uppslag till nedrustningsinitiativ fick Wennerström efter hand olika specialuppdrag, som gällde sammanställningar av dokument och synpunkter på vissa grupper av frågor. Arbetsgruppens diskussioner torde ha legat till grund för den plan rörande nedrustningsfrågans handläggning som utrikesministern Undén sedermera framlade i FN:s generalförsamling. Det ankom emellertid icke på Wennerström att framställa förslag eller ge råd inför politiska överväganden om Sveriges ståndpunkt till olika frågor. Såvitt utredningen ger vid handen gjorde han ej heller några försök i sådan riktning.

Under hösten 1961 kom Sverige att taga livlig del i debatten i FN:s generalförsamling rörande nedrustningsfrågan. Såsom ett led häri framlade Un-

dén den av honom utarbetade planen i ett tal i generalförsamlingen den 26 oktober 1961. I december samma år beslöts att en nedrustningskonferens skulle hållas i Genève med deltagande av 18 stater, bland dem Sverige. Konferensen började i mitten av mars 1962.

Till följd av denna utveckling övergick nedrustningsfrågan inom UD till att bli ett löpande ärende med inkommande handlingar praktiskt taget varje dag. Wennerström kopplades helt naturligt in på detta ärende och kom därför från hösten 1961 — och i än högre grad sedan Genève-konferensen börjat — att få i uppdrag att följa det aktuella material som strömmade in i ärendet samt att katalogisera och bearbeta detta. Härigenom kom Wennerström också att i betydande mån deltaga i de interna diskussioner på högre eller lägre nivå i ämnet som nedrustningsarbetet i Genève nödvändiggjorde. Han fick emellanåt också vissa speciella utredningsuppgifter och anlätades för utarbetande av föredragningspromemorior, arbetspapper m. m. En bild av hans verksamhet ger de sammanställningar och promemorior som han upprättade under sin tjänstgöring i UD och som kommissionen tagit del av. Deras ämnesområden får anses ligga helt inom ramen för den internationella nedrustningsfrågan.

På nu angivet sätt kom alltså Wennerströms konkreta arbetsuppgifter att ändras i förhållande till vad han i början av uppdraget sysslade med. Däremot förändrades icke grundkaraktären av hans uppdrag. Han var alltså militär expert i nedrustningsfrågor och hade icke något inflytande på uppläggningsen av den svenska förhandlingstaktiken eller utformningen av Sveriges allmänna politik. Han synes endast vid ett enda tillfälle ha yttrat sig i sådana frågor, nämligen någon gång i maj 1963, när man vid ett sammanträde i UD diskuterade vad som var att göra därest arbetet med ett provstoppsavtal icke skulle ge något resultat. När det för sådant fall ifrågasattes att de åtta neutrala stater som deltog i nedrustningskonferensen skulle göra en demonstrativ hänvändelse till den allmänna opinionen i världen, tog Wennerström till orda och sade sig vilja särskilt understryka behovet av en stark sådan appell. Ambassadören Myrdal, som deltog i sammanträdet, fäste sig vid detta såsom något egendomligt, eftersom Wennerström dittills icke sagt något så personligt eller politiskt betonat.

Vad beträffar Wennerströms ställning i förhållande till försvarsstaben må följande anföras.

Redan under hösten 1961 räknade man inom försvarsstaben med att nedrustningsärendena skulle få ökad betydelse och att det var av vikt att i sammanhanget införa svenska försvarssynpunkter. Man förutsåg därför ett samarbete mellan försvarsstaben och UD och ville undvika att få Wennerström som förmedlande länk när det gällde de militära analyser som gjordes inom försvarsstaben. Detta önskemål dikterades ej enbart av säkerhets-skäl utan även av att Wennerström ej ansågs kompetent att handlägga de aktuella frågorna ur rent saklig militär synpunkt. I varje fall måste ju för-

svarsstaben med sina mera allsidiga resurser anses betydligt mera kvalificerad i detta hänseende. Efter samråd mellan försvarsministern och överbefälhavaren kom man fram till en lösning, som innebar att man gick förbi Wennerström när det gällde material som försvarsstaben hade att utarbeta. Vid ett sammanträde hos försvarsministern den 8 januari 1962 beslöts att Wennerström icke skulle bli militär representant i nedrustningsdelegationen i Genève. Till sådan representant utsågs generallöjtnanten Westring.

Wennerström var således icke kontaktman mellan försvarsstaben och UD. Däremot kom han naturligen att i UD få syssla med visst material som inkom från försvarsstaben. I detta hänseende må två av Wennerströms mera speciella arbetsuppgifter omnämnas.

Den ena gällde en internationell polisstyrka i FN:s regi. Härom hade UD på hösten 1962 från försvarsstaben införskaffat en utredning, som bl. a. i en hemligstämplad del redovisade svenska erfarenheter av internationell militär tjänstgöring. Wennerström fick i uppdrag att ur dessa handlingar sammanställa en katalog av mera allmänt hållna frågor som skulle kunna användas som arbetspapper, därest en dylik polisstyrka kom under diskussion i Genève. Wennerströms första lösning av detta uppdrag befanns i behov av omarbetning men han fullföljde aldrig denna uppgift.

Den andra mera speciella utredning som Wennerström kom att syssla med gällde frågan om möjligheten av att genom budgetkontroll utröna, huruvida berörda länder vidtog utfästa nedrustningsåtgärder. För detta ändamål tillsattes våren 1963 en arbetsgrupp med representanter för UD och försvarsstaben samt militära och civila budgetexperter. Ambassadören Myrdal var ordförande och Wennerström tjänstgjorde som sekreterare. Wennerström synes icke ha kunnat tillägna sig de resonemang som fördes i denna arbetsgrupp i sådan grad att han på tillfredsställande sätt kunde lösa uppgiften att göra en sammanställning därav.

Frågan om Wennerström skulle medfölja den svenska delegationen till Genève upptogs vid flera tillfällen längre fram under hans tjänstgöring i UD av befattningshavare där som icke var informerade om misstankarna mot honom. Dessa framstötter — som icke synes ha aktualiserats av Wennerström själv — föranledde dock icke försvarsministern att ändra sin ståndpunkt att Wennerström icke fick sändas till Genève.

I juni 1962 preciserades Wennerströms arbetsuppgifter i en skriftlig instruktion. Denna tillkom emellertid ej därför att den inom UD ansågs erforderlig utan i första hand av andra skäl; se härom kap. 54.

41. Vilka handlingar hade Wennerström anledning att taga befattning med för sitt uppdrag i UD?

När det gäller frågan vilka slags handlingar Wennerström för sitt uppdrag i UD hade anledning att taga del av kan man skilja på två huvudgrupper, nämligen å ena sidan UD:s egna handlingar och å andra sidan handlingar som hans arbete föranledde honom att efterfråga eller införskaffa från andra myndigheter, främst inom försvarsväsendet.

Vad beträffar UD:s egna handlingar har kommissionen på grundval av uppgifter från tjänstemän i departementet funnit följande. Wennerström fick omedelbart tillgång till protokoll från nedrustningsförhandlingarna och till sådana från Sveriges beskickningar i främmande länder inkommande telegram och rapporter, i vilka förekom aspekter på nedrustningsfrågan eller behandlades spörsmål av direkt betydelse för förhandlingarna i Genève. Förtroligt material fick han dock ej helt automatiskt utan först efter beslut av chefen för politiska avdelningens tredje byrå (FN-byrån). Självfallet träffades dock dessa avgöranden i huvudsak på schablonmässig grund och blott i vissa känsliga gränsfall förekom ett verkligt övervägande, huruvida Wennerström behövde ett visst dokument eller ej. Allteftersom det inom departementet blev bekant, att Wennerström sysslade med nedrustningsfrågan, fick han även från andra byråer, framför allt inom politiska avdelningen, del av handlingar och rapporter som ansågs ha samband med denna fråga. Sålunda fick han helt rutinmässigt del av de flesta utrikespolitiska översikterna och uppgifterna om vapenutvecklingen. De sistnämnda uppgifterna ansågs vara till ledning för att bedöma styrkeförhållandet mellan öst- och västmakterna. Bl. a. torde ambassadrappporter om

ha delgivits Wennerström. Vidare erhöll han till UD inkommande månads- och halvårsrapporter från försvarsstabens underrättelseavdelning, innefattande sammanställningar av den rapportering som skett från de svenska försvarsattachéerna i utlandet.

Wennerström synes ibland också ha vänt sig till UD:s arkiv eller till någon tjänsteman i UD för att få tillgång till handlingar som han icke fått delgivningsvägen. Såvitt utredningen ger vid handen har det därvid gällt nedrustningsdokument, som Wennerström rimligen kan ha behövt för sitt arbete.

Huruvida och i vad mån Wennerström hade anledning att för sitt uppdrag i UD införskaffa handlingar från olika myndigheter inom försvarsväsendet blev ofta föremål för diskussion med anledning av de åtgärder härutinnan från Wennerströms sida, som tid efter annan kunde konstateras och som närmare beröres i det följande.

Vid kommissionens samtal med befattningshavare i UD har bl. a. följande synpunkter framförts på denna fråga. För att kunna diskutera ned-

rustningsfrågan måste man ha kännedom om stormakternas krigspotential, vad det finns att nedrusta hos de olika staterna, den internationella vapentekniska utvecklingen etc. Men när det gäller enskilda vapentyper räcker det med en allmän bild av vapnens karaktär och verkningsförmåga. Kunskaper om tekniska detaljer behövs icke. Härav följer att Wennerström kunde ha anledning att i försvarsstaben eller på annat militärt håll, exempelvis hos FOA, efterfråga underrättelser om andra länders styrkeförhållanden och speciellt om vapenutvecklingen i olika länder. Däremot kunde han svårligen behöva taga befattning med handlingar rörande det svenska försvaret. Sådana frågor hade aldrig berörts med honom. Den militäre representanten i nedrustningsdelegationen i Genève hade att följa, hur olika förslag i nedrustningsfrågan återverkade på svenska förhållanden, men det var en klar boskillnad mellan hans uppdrag och Wennerströms.

Å andra sidan har, bl. a. från militärt håll, andra synpunkter framförts. Sålunda har framhållits, att Sverige inköpte åtskillig militär materiel från utlandet och att Wennerström därför kunde skaffa sig kännedom om andra länders krigsmateriel genom att studera svenska beskrivningar och instruktioner. För personer, som icke var informerade om misstankarna mot Wennerström eller som icke kände till gränsdragningen mellan hans uppgifter och den militäre representantens i Genève-delegationen, låg det också nära till hands att anse Wennerström i behov av sådan information som kunde sätta honom i stånd att bedöma inverkan på svenska militära förhållanden av de förslag som framlades i Genève.

42. Kommissionens synpunkter

Vad som anförts i de två närmast föregående kapitlen torde visa, att det icke ställde sig lätt för en utomstående att vid varje tidpunkt bedöma vad Wennerström egentligen hade att syssla med i UD och vilka informationer han verkligen behövde för sin tjänst där. Utredningen visar också, att polisen under nästan hela den tid Wennerström var i UD hade svårigheter i detta hänseende och icke lyckades få full klarhet häri, vare sig genom förfrågningar hos försvarsministern eller eljest.

Att det ställde sig svårt att få ett mera exakt svar på den förstberörda frågan, alltså vad Wennerström sysslade med, torde framför allt ha berott på att icke någon av dem som närmast arbetade tillsammans med Wennerström var informerad om misstankarna mot honom och därför knappast kunde mera ingående tillfrågas i saken. Först i december 1962, vid föredragning för utrikesministern Torsten Nilsson (se kap. 59), synes polisen ha erhållit något utförligare upplysningar om Wennerströms göromål och om vilka slags handlingar som mer eller mindre automatiskt delgavs honom i UD.

Vad angår det spørsmål som särskilt var av intresse — nämligen om Wen-

nerström i och för uppdraget i UD hade anledning att i ett givet fall taga del av viss handling rörande det svenska försvaret — synes det ligga nära nog i sakens natur, att ett helt entydigt svar härpå i regel knappast gick att lämna. Visserligen kunde med någon rätt sägas, att uppdraget icke gav honom direkt anledning att syssla med rent svenska försvarsförhållanden. Men å andra sidan förhöll det sig onekligen så, att det för den som skulle ägna sig åt nedrustningsfrågan låg nära till hands eller rentav var nödvändigt att skaffa sig kännedom om det aktuella rustningsläget hos stormakterna; »spegelbilden av nedrustningen är de militära rustningarna», såsom saken uttryckts inför kommissionen. Studium av den svenska vapenutvecklingen var onekligen ägnat att ge inblick i stormakternas rustningar. Därför kunde med visst fog göras gällande, att det var till gagn för Wennerströms uppdrag i UD att han höll sig underrättad om utvecklingen av svenska vapen. När han sålunda i ett visst fall efterfrågade en hemlig svensk försvarshandling kunde detta, även om han icke syntes behöva handlingen för något uppdrag som han just sysslade med i UD, motiveras med att han önskade följa utvecklingen av moderna vapen för att till gagn för tjänsten hålla sig allmänt orienterad; han var ju ansedd som en ambitiös föredragande.

Själva karaktären av UD-uppdraget kan alltså sägas ha föranlett svårigheter vid bedömandet av det intresse för svenska försvarshandlingar som under UD-tiden iaktogs hos Wennerström. Det bör tilläggas, att det trots allt icke synes ha varit vid särskilt många tillfällen som dessa svårigheter på allvar aktualiserades genom konkreta åtgärder från Wennerströms sida. Framför allt torde detta ha skett, när Wennerström begärde att få inhämta informationer på FOA i oktober 1961 (kap. 44), när han lånade eller efterfrågade handlingar på flygstaben i september 1961 och i mars 1962 samt på försvarsstaben i februari 1963 (kap. 43, 51 och 60) ävensom i samband med hans framställning hos ÖB i januari 1962 (kap. 49).

43. Wennerström lånar i september 1961 handlingar i flygstaben; åtgärder i anslutning härtill

Den 12 september 1961 inträffade en händelse som framkallade nya misstankar mot Wennerström. Genom telefonkontrollen erfors att han vid ett telefonsamtal från sin bostad till expeditionen vid flygstabens planeringsavdelning begärde att få låna två hemliga handlingar, nämligen

Den ena handlingen hämtade han samma dag personligen på flygstaben och den andra skickades till honom med bud följande dag. — Enligt Wennerströms uppgifter vid förundersökningen utlämnade han den sistnämnda handlingen men ej den förstnämnda.

Med anledning av de observerade lånen av handlingar intensifierade polisen övervakningen av Wennerström för att om möjligt få reda på vilka kontakter han tog. Därvid fäste sig polisen vid att den sovjetiske militärattachén Nikolskij den 14 september gav lunch för Wennerström med anledning av att denne skulle lämna sin befattning vid FKE.

Vidare iaktogs den 18 september vid 13-tiden Wennerströms bil parkerad inom ett område där man sedan några år tillbaka funnit spår som tytt på att s. k. spionbrevlådor anordnats.

Sedan polisen underrättat försvarsstabens inrikesavdelning om att Wennerström utfått de förut omnämnda två handlingarna, skaffade inrikesavdelningen från försvarsstabens sektion IV in andra exemplar av dessa för studium. I samband därmed orienterades chefen för nämnda sektion, översten Bror von Vegesack, om att Wennerström bedömdes såsom en säkerhetsrisk. Därefter hölls den 26 september hos polisen ett sammanträde med representanter för försvarsstabens, varvid lånet av handlingarna dryftades.

Den 28 september anmäldes för försvarsministern i närvaro av Thulin, Hasselrot och Henning, att Wennerström utfått de båda omnämnda handlingarna, och man diskuterade vilket intresse han kunde ha av dem. Försvarsministern och Henning förklarade, att Wennerström varken på grund av sitt uppdrag i UD eller eljest kunde ha anledning att befatta sig med handlingarna.

Till följd av denna bedömning hölls åtskilliga sammanträden mellan representanter för polisen och försvarsmakten samt vidtogs flera åtgärder i syfte att kontrollera Wennerström och hindra honom från att i fortsättningen få ut hemliga försvarshandlingar.

Sålunda tog polisen kontakt med flygstabschefen Norén. Denne gjorde vissa undersökningar inom flygstaben för att utröna i vilken utsträckning Wennerström haft handlingar till låns därifrån. Då lånekvittot förstörts när lånad handling återlämnats, kunde emellertid någon fullständig kartläggning icke ske utan hjälp av personal som hade aktuella minnesbilder av utlåningstillfällena. I samråd med polisen tog Norén därför kontakt med registratören på planeringsavdelningen, fröken Ann-Margret Stenberij, vilken — enligt beslut i vanlig ordning av avdelningschefen — utlämnat förutnämnda två handlingar. Med hennes hjälp konstaterades, att Wennerström under åren 1960—1961 lånat även två hemliga handlingar angående

Fröken Stenberij fick i uppdrag att rapportera till Norén eller statspolisen därest Wennerström i fortsättningen försökte få ut några handlingar. Vidare gav Norén order till expeditionsofficerarna på operations- och under rättelseavdelningarna i flygstaben att rapportera till honom varje gång en hemlig handling begärdes av någon utomstående myndighet som ej stod på utsändningslista. Efter ytterligare konferenser med statspolisen hördes

även expeditionsofficeren på operationsavdelningen, majoren Nils Wemming, i mitten av oktober av polisen. Han fick kännedom om ärendet och instruerades för fortsatt övervakning.

Telefonkontrollen på Wennerströms bostadstelefon, som man räknat med att slopa i och med att Wennerström avgick med pension den 1 oktober, förlängdes på nytt. Sedan Wennerström för sitt arbete åt UD fått ett tjänsterum på FKE, beviljades den 13 oktober telefonkontroll även på tjänstetelefonen där.

Hos polisen fick Wennerström ärendet vid ungefär denna tid prioritetsrätt och en förste kriminalassistent avdelades att så gott som uteslutande ägna sig åt detta ärende, ett arrangemang som gällde ända till Wennerströms avslöjande.

Omkring månadsskiftet september—oktober 1961 lämnades uppgift om misstankarna mot Wennerström till de då tillträdande cheferna för försvarsstaben, generalmajoren Carl Eric Almgren, och för sektion II i försvarsstaben, översten Bo Westin, ävensom till chefen för armésektionen i FKE, överstelöjtnanten Ingemar Bondeson, som tillträtt denna befattning i november 1960.

Bondeson, som var säkerhetschef i försvarsdepartementet, fick i samband med informationen i uppdrag att i görligaste mån följa Wennerströms verksamhet. Han skulle övervaka Wennerströms rum och anmäla till Henning och statspolisen alla iakttagelser av intresse. Han fick ej vidtaga några åtgärder som kunde väcka Wennerströms misstänksamhet.

I mitten av oktober underrättades vidare kaptenen Lars Rudberg vid försvarsstabens underrättelseavdelning om den senaste utvecklingen. Han hade redan i samband med en iakttagelse i augusti 1960 (se kap. 34 tredje stycket) fått orientering om fallet och anmodades nu att meddela polisen för den händelse Wennerström begärde att utfå hemliga handlingar.

von Vegesack gav inom sin sektion i försvarsstaben order att inga handlingar fick lämnas ut till utomstående utan hans vetskap.

Eftersom Wennerström från och med den 1 oktober 1961 icke längre hade någon befattning som borde föranleda direkt kontakt mellan honom och flygstaben, vidtog Norén under hösten och vintern ytterligare åtgärder för att avskära Wennerströms möjligheter att skaffa sig informationer från flygvapnet. Sålunda ströks Wennerströms namn från listan på dem som skulle kallas till flygstabens sedvanliga fredagsgenomgångar. Vidare gjordes en påstötning hos försvarets bok- och blankettförråd om att ändringstryck till hemliga publikationer ej skulle utsändas till pensionerade officerare. Flygförvaltningens tekniska månadsorienteringar, som Wennerström efterfrågat på FKE, tillställdes fr. o. m. december 1961 ej längre FKE. Samtliga dessa åtgärder synes ha vidtagits till följd av iakttagelser som inrapporterats av Bondeson.

Med anledning av meddelanden från Bondeson, att Wennerström vid be-

sök hos sin efterträdare på FKE, majoren Rolf Westerberg, försökt skaffa sig uppgifter som han ansågs icke behörig att få del av, blev Westerberg någon av de första dagarna i januari 1962 av Henning underrättad om miss-tankarna. Westerberg fick direktiv att iakttaga försiktighet vid samtal med Wennerström och att hjälpa till med övervakningen av honom.

Även chefen för flygvapnet, generallöjtnanten Lage Thunberg, orienterades i ärendet.

44. Försvarsministern lämnar utrikesministern närmare informationer om Wennerström; dennes kontakter med FOA regleras

Den 10 oktober 1961 uppsökte Wennerström försvarsministern och föreslog, att en generalorder skulle utfärdas som berättigade Wennerström att för uppdraget i UD taga del av material på försvarets forskningsanstalt (FOA). Han sade sig ha talat med utrikesministern, som ej haft något att erinra mot ett sådant arrangemang.

Efter ett samtal med Thulin uppsökte försvarsministern samma dag utrikesministern Undén för att höra efter om denne möjligen givit Wennerström nya och vidgade direktiv. I samband därmed lämnade försvarsministern vid ett enligt hans uppgift omkring timplångt samtal en närmare redogörelse för vad han visste om Wennerström. Av redogörelsen framgick, att Wennerström på sista tiden visat ett misstänkt intresse för hemliga handlingar, vilka icke gärna kunde falla inom området för hans verksamhet i UD. Undén bekräftade, sedan han hört försvarsministerns redogörelse, att ifrågasatt handlingar icke kunde vara av intresse för Wennerströms uppdrag i UD, enär Wennerström i detta uppdrag icke hade anledning att taga del av hemliga svenska försvarsförhållanden. Enligt Undén var hans tanke, när han hörde försvarsministerns redogörelse för vad man iakttagit om Wennerströms intresse för hemliga handlingar, att »det var ju skönt att han är så övervakad att de kommer fram med sådant här». Undén fann däri en bekräftelse på att säkerhetstjänsten hade Wennerström under kontroll. — Vad beträffar Wennerströms ifrågasatta studier vid FOA uppgav Undén, att han icke givit Wennerström något direkt sådant uppdrag. Saken hade troligen varit på tal mellan dem, och Wennerström kunde möjligen ha fattat det som sin uppgift att hos FOA följa upp den senaste vapentekniska utvecklingen.

Av generaldirektören Martin Fehrm vid FOA inhämtade polisen, att Wennerström omkring en månad tidigare till Fehrm framfört önskemål om att få följa utvecklingen där.

I anslutning till de nu återgivna händelserna hade försvarsministern ett samtal med Fehrm och upplyste denne, att Wennerström bedömdes som en säkerhetsrisk, samt framhöll, att man skulle vara utomordentligt försiktig med honom. Det bestämdes, att försvarsministern icke skulle lämna Wen-

nerström tillstånd att tjänstgöra vid FOA och att Wennerström, om han begärde att utfå några handlingar därifrån, skulle hänvisas till Fehrm. Här-om underrättades Wennerström av försvarsministern. Fehrm framförde till de avdelningschefer vid FOA som närmast kunde tänkas bli berörda, att Wennerström sysslade i UD med nedrustningsfrågor och att eventuella framställningar från hans sida att utbekomma handlingar eller få upplysningar skulle hänskjutas till Fehrm.

45. Nytt sammanträde hos försvarsministern

Den 31 oktober 1961 hade försvarsministern, Thulin, Hasselrot och Henning en genomgång av några omständigheter i ärendet. Om vad som därvid förekom framgår av utredningen, särskilt Hasselrots minnesanteckningar, följande.

Vid sammanträdet berördes vad som framkommit angående Wennerströms intresse för FKE:s evakueringsplaner. Enligt en rapport från Bondeson hade nämligen kaptenen Sven Björck, som sommaren 1961 vikarierat för Bondeson, omtalat att Wennerström vid ett tillfälle uppsökt Björck och begärt upplysning om planerna för evakuering av FKE i händelse av krig. Björck, som av Vingrens uppträdande några år tidigare fått den uppfattningen att denne icke helt litade på Wennerström, hade emellertid undvikit att tillhandahålla Wennerström evakueringsplanen genom att säga att han icke hade nyckel till det kassaskåp där handlingarna förvarades. Såväl försvarsministern som Henning fann dock detta Wennerströms intresse fullt naturligt, då han hade haft del i och ansvar för evakueringen. — Enligt vad som framkommit vid förundersökningen avsåg Wennerströms begäran i själva verket krigsplanläggningen för riksstyrelsen.

Försvarsministern underrättades också om en förfrågan från Wennerströms sida den 22 augusti 1961 hos försvarets teletekniska laboratorium om handlingar rörande jämförelser mellan två robotsystem, vilken förfrågan hade kommit till polisens kännedom genom telefonkontrollen. Henning framhöll, att Wennerström faktiskt hade haft försvarsministerns uppdrag att följa utvecklingen på robotområdet. Försvarsministern bekräftade detta men anmärkte, att Wennerström knappast haft anledning att vid den angivna tidpunkten forska i saken; Wennerström hade icke haft någon föredragning rörande robotfrågor sedan vintern 1960—1961.

Vidare behandlades Wennerströms närvaro vid en filmförevisning den 18 oktober 1961 hos Förbundet Sverige-Sovjetunionen. Henning upplyste, att han själv och flera andra svenska officerare också varit närvarande vid förevisningen.

Ytterligare berördes vad som förekommit vid en mottagning hos amerikanske marinattachén Lauff i mitten av september 1961. Vid denna mottagning hade Fehrm haft ett samtal med

(Ca tre rader uteslutna.)

Polisen misstänkte

att Wennerström åhört

samtalet mellan Fehrm och och fört detta vidare till ryssarna. Dessa spekulationer föranledde icke någon kommentar vid sammanträdet hos försvarsministern.

Wennerströms förbindelser med förut omnämnde Prey avhandlades.

Försvarsministern omnämnde, att Wennerström besökt honom med önskemål att genom generalorder få rätt att studera verksamheten vid FOA men att Wennerström icke fått tillstånd härtill utan hänvisats att om han behövde uppgifter från FOA vända sig till generaldirektören personligen.

Vid sammanträdet uppkom frågan huruvida det varit i vällovligt syfte som Wennerström velat underrätta sig om den senaste utvecklingen inom robotområdet. Försvarsministern framhöll, att hans uppdrag till Wennerström att följa och redovisa utvecklingen inom området otvivelaktigt kunnat från Wennerströms sida åberopas såsom stöd härför. Beträffande Wennerströms uppdrag i UD nämnde försvarsministern, att nedrustningsfrågan fördelats på en politisk del som handlades av ambassadören Myrdal och en teknisk del som handlades av Wennerström. Dennes uppdrag skulle bl. a. avse en avvägning av olika vapens och vapensystems användning för defensivt eller offensivt ändamål. Försvarsministern uttalade att, även om han ej tidigare bedömt saken så, det likväl kunde tänkas att Wennerström ansett sig böra följa upp även det allra nyaste på området för att icke behöva stå svarslös vid en föredragning. Försvarsministern erinrade i sammanhanget om Wennerströms utpräglade vilja och förmåga att lämna fullständiga och korrekta föredragningar. På en fråga av Hasselrot, om Wennerströms intresse för framtidsprojektet »37:an» också kunde tolkas så, svarade försvarsministern med en gest som Hasselrot uppfattade så, att man icke kunde utesluta detta.

46. Polisens syn på misstankarna mot Wennerström senhösten 1961

Vad som förekom vid sammanträdet hos försvarsministern den 31 oktober 1961 synes ha varit ägnat att något stilla polisens oro för ärendet.

Den 15 november rapporterades till polisen, att Wennerström vid besök hos sin efterträdare på FKE hört sig för om gällande plan för flygvapnets beredskap. Detta torde dock icke ha ansetts särskilt anmärkningsvärt, eftersom försvarets beredskap vid ifrågavarande tid förstärkts med hänsyn till det utrikespolitiska läget och Wennerström såsom gammal yrkesman kunde ha anledning att vara intresserad härav.

Polisens syn på misstankarna mot Wennerström vid ifrågavarande tid

belyses av en inom statspolisen den 17 november 1961 upprättad promemoria, som bl. a. innehöll följande.

Vid sammanträde den 16 november 1961 angående Wennerström och förnyandet av telefonkontroll för nästa period beslöts, att rätten skulle erhålla en fullt klar bild av ärendets situation. Sålunda skulle först framhållas omständigheterna kring Wennerströms intresse av att få ut handlingar från olika expeditioner, vilket han såsom utomstående ansetts icke kunna vara i behov av för sin tjänst. Å andra sidan skulle framhållas, att en naturlig förklaring kunde ligga i att han för att vara säker på att kunna fylla kraven uppifrån av rent personlig ambition höll sig å jour med ifrågavarande handlingars innehåll. — — — Om misstankarna sålunda kan verka att ha uttunnats, så kvarstår dock de gamla skälen och ingenting har ju framkommit som visat att misstankarna måste anses oberättigade. Därtill kommer att Wennerström vid två tillfällen då han utfått handlingar, omedelbart därpå haft sammanträffande med Prey. Denna förbindelse är ju synnerligen oklar. — — — På grund av ärendets synnerligen allvarliga karaktär kommer Wennerström fortfarande att stå under observation.

47. Wennerström flyger till Helsingfors

Genom telefonkontroll den 26 november 1961 erfors att Wennerström samma dag ämnade resa med flyg till Helsingfors. Vid övervakning konstaterades att Wennerströms hustru körde honom till Bromma flygplats, varifrån han medföljde planet klockan 15.15. Genom telefonkontroll framkom att Wennerström dagen därpå återkom till Stockholm med flyg.

Wennerströms besök i Helsingfors rapporterades för försvarsministern av Thulin, som ansåg resan svårförklarlig. — I själva verket gällde resan ett Wennerströms sammanträffande med hans ryske uppdragsgivare för nya direktiv (se avd. IV kap. 4).

48. Försvarsstabschefen informerar sina närmaste medarbetare

I början av december 1961 fick chefen för operationsledning II i försvarsstaben, översten Åke Mangård, i uppdrag av försvarsstabschefen Almgren att analysera Undén-planens konsekvenser från svensk försvarssynpunkt. I samband därmed hade Mangård kontakt med Wennerström. Det framgick att denne icke ägnat uppmärksamhet åt den fråga som Mangårds uppdrag avsåg. I detta sammanhang förekom också överläggningar mellan Almgren och Mangård i närvaro av Wennerström. Almgren, som ju kände till misstankarna mot Wennerström, fann att vad som avhandlades vid dessa samtal var av den beskaffenhet att, om misstankarna var riktiga, Wennerström icke borde få del därav. Almgren fann det därför nödvändigt att underrätta såväl Mangård som sina övriga närmaste medhjälpare inom försvarsstaben om misstankarna mot Wennerström. Troligen omkring årskiftet 1961—1962 höll Almgren ett informationssammanträde i saken. Till detta hade kallats chefen för sektion I i försvarsstaben, översten Fredrik

Löwenhielm, chefen för sektion II, översten Westin, samt cheferna för operationsledningarna I, II och III, kommendören Bengt Lundvall, Mangård och översten Claes Skoglund. Den sistnämnde hade just fått i uppdrag att inom försvarsstaben sammanhålla ärenden rörande nedrustningsproblemen. Vid sammanträdet lämnades information om misstankarna mot Wennerström utan att det närmare angavs vilket material som låg till grund för dessa misstankar. Syftet med orienteringen var att de närvarande skulle inom sina verksamhetsområden tillse, att hemliga handlingar icke utlämnades till Wennerström utan att chefen för sektion II hade givit sitt tillstånd. De direktiv i fråga om utlämning av handlingar som de närvarande skulle meddela skulle ha allmän innebörd och icke ange Wennerström som misstänkt.

Någon gång under första kvartalet 1962 lät Almgren underrätta chefen för arméstaben, generalmajoren Arne Mohlin, och chefen för marinstabens konteramiralen Oscar Krokstedt, om misstankarna. Den senare hade redan tidigare i egenskap av chef för sektion II i försvarsstaben fått kännedom om ärendet. Mohlin underrättade i sin tur sina tre sektionschefer. Syftet med informationerna var även i dessa fall att Wennerström skulle hindras att utfå hemliga handlingar utan närmare kontroll.

När Westring i mitten av april 1962 första gången återkom från Genèvekonferensen, lät Almgren Mangård möta honom på flygplatsen och orientera honom om att Wennerström bedömdes som en säkerhetsrisk och att försiktighet måste iakttagas vid samtal med Wennerström. Denne hade nämligen uttryckt speciellt intresse för Westrings återkomst. Han hade också redan när Almgren den 8 mars skulle ge Westring instruktioner inför konferensen infunnit sig utan att vara kallad, något som föranlett Almgren att lämna Westring endast allmänt hållna direktiv, vilka kompletterats vid ett senare tillfälle.

Samtliga nu berörda informationer på den militära sidan skedde utan föregående samråd med polisen. Denna underrättades emellertid sedermera om vilka som informerats i ärendet och en tjänsteanteckning härom skedde i polisens akt den 12 april 1962.

49. Wennerström gör hos ÖB framställning om militär information

Den 4 januari 1962 besökte Wennerström överbefälhavaren, general Rapp, för att orientera denne om sina uppgifter i UD. Wennerström uppgav, att han för sitt arbete måste ha aktuella informationer inom ett mycket brett intresseområde, bl. a. angående Sveriges krigsplanläggning och olika materialfrågor, samt att han också måste ha direkt kontakt med försvarsstabens underrättelseavdelning för att få de senaste utlandsrapporterna. Rapp, som tidigare var informerad om misstankarna mot Wennerström, förklarade att denne ej utan vidare kunde få önskade informationer. Enligt Rapps me-

ning var den riktiga tjänstevägen att UD vände sig till försvarsdepartementet, som i sin tur kunde beordra honom att lämna ut handlingar. Rapp ville sålunda ej lämna ut något förrän han fått order därom och fått se en instruktion från UD som närmare utvisade Wennerströms arbetsuppgifter där. Wennerström sade då att han skulle återkomma med en instruktion i februari.

Rapp orienterade senare försvarsministern, Thulin, Almgren och Westin om vad som förekommit vid Wennerströms besök.

Den vidare utvecklingen av frågan om militär information till Wennerström behandlas i kap. 54.

50. Samtal om Wennerströms uppgifter i UD

Man fann det inom polisen anmärkningsvärt, att Wennerström trots att han lämnat FKE fortsatte sitt livliga umgänge med främmande diplomater och militärattachéer. Vid ett samtal den 6 februari 1962 med Bondeson på FKE uppgav Wennerström, att han fått utrikesministerns uppdrag att med utnyttjande av sina förbindelser med de ryska militärattachéerna söka utröna den ryska inställningen till vissa nedrustningsproblem. Med anledning därav begärde Thulin vid sammanträde med försvarsministern den 15 februari, varvid även Henning var närvarande, hjälp av försvarsministern för att få klarlagt, huruvida Wennerström verkligen fått ett sådant uppdrag. Thulin framhöll, att övervakningen försvårades om Wennerström kunde åberopa ett direkt uppdrag att hålla dessa kontakter och att ett sådant uppdrag, om det lämnats, borde återkallas. Försvarsministern frågade samma dag utrikesministern hur det förhöll sig och fick till svar, att Wennerström icke fått något uttryckligt uppdrag men att saken hade varit på tal och att Wennerström möjligen kunnat få den uppfattningen att han borde samtala med de ryska militärattachéerna i angivet syfte.

Under vintern 1961—1962 förekom även i övrigt förfrågningar av Thulin hos försvarsministern angående Wennerströms arbetsuppgifter. I något sådant sammanhang ifrågasatte försvarsministern om icke någon högre tjänsteman inom UD borde informeras om Wennerström och tillfrågas om hans arbetsuppgifter, men Thulin avrådde alltjämt. Genom försiktiga frågor till Belfrage, Åström och Lind försökte försvarsministern likväl få reda på vad Wennerström sysslade med men lyckades ej få klart besked. Han frågade även vid flera tillfällen utrikesministern, som svarade att karaktären av Wennerströms arbetsuppgifter icke ändrats.

51. Ny framstöt av Wennerström i flygstaben

Den 10 mars 1962 sammanträffade Wennerström på ett party hos Canadas militärattaché med översten Wilhelm Wagner, som var inspektör för luftbevakningen, tillika chef för sektion I i flygstaben. Vid samtal dem emellan omnämnde Wennerström sitt uppdrag i UD och antydde, att han skulle komma att resa till Genève såsom expert i den svenska nedrustningsdelegationen. Det kom då på tal att Wennerström, som sade sig redan inneha marinstabschefens promemoria angående kunde ha intresse också av motsvarande promemoria för flygvapnet. Det överenskoms att Wennerström skulle besöka Wagner för att få del av de handlingar han kunde behöva.

Den 13 mars uppsökte Wennerström Wagner på dennes tjänsterum i flygstaben och fick då av honom den omnämnda promemorian angående ävensom en handling betecknad

Dessa båda handlingar

var kvalificerat hemliga. Wennerström, som mottog handlingarna av Wagner för att få dem utkvitterade hos registratören, fröken Stenberij, stoppade handlingarna i sin portfölj och lämnade denna i expeditionen för att få kvittenser utskrivna medan han åt lunch. Fröken Stenberij, som informerats om misstankarna mot Wennerström i samband med händelserna i september 1961 (se kap. 43), satte sig omgående i kontakt med både polisen och flygstabschefen Norén. Efter samråd med polisen meddelade Norén Wennerström vid dennes återkomst från lunchen, att handlingarna med hänsyn till hemlighetsgraden ej fick medföras men att Wennerström skulle få läsa dem på flygstaben. I den uppkomna situationen ansåg man sig icke kunna helt förvägra Wennerström att taga del av handlingarna. Man kunde nämligen befara, att han i så fall skulle förstå att han var misstänkt. Å andra sidan ville man undvika risken att han fotograferade eller utlämnade handlingarna. Norén förebar vid beskedet, att han ansåg Wennerströms förvaringsmöjligheter på tjänsterummet icke vara betryggande. Wennerström studerade handlingarna på flygstaben under omkring en timmes tid och sade sig därefter ämna återkomma vid senare tillfälle för att ytterligare läsa dem.

Samma dag kallade Norén till sig Wagner och efterhörde anledningen till att denne utlämnat handlingar till Wennerström. Wagner framhöll, att han ansett att Wennerström såsom nedrustningsexpert borde ha klart för sig vilka verkningar olika nedrustningsförslag kunde få på svenska försvarsförhållanden och att Wennerström därför borde vara underrättad om det senaste utredningsarbetet inom flygvapnet. Norén meddelade Wagner att en viss försiktighet måste iakttagas när det gällde Wennerström.

Påföljande dag omtalade Norén för Rapp och Thunberg gårdagens händelser. Rapp — som ju tidigare meddelat Wennerström att denne, om han i fortsättningen önskade få ut hemliga handlingar från försvaret, skulle förete en instruktion som visade vilka arbetsuppgifter han hade (se kap. 49) — blev mycket upprörd över vad som förekommit och förbjöd Norén att i fortsättningen låta Wennerström få del av handlingarna.

Den 19 mars återkom Wennerström till flygstaben och ville ånyo studera de förut omnämnda båda handlingarna. Han fick då av Norén, som förebar ett svepskäl, besked att handlingarna icke vidare kunde ställas till hans förfogande. Norén tillade att Wennerström väl fick skaffa sig en instruktion. Wennerström var införstådd härmed och omtalade att även Rapp tidigare sagt något i den riktningen.

Vid bedömandet av dessa händelser misstänkte polisen, att Wennerström, som den 14 mars hade Nikolskij på lunch i sin bostad, hade haft för avsikt att då tillhandahålla de handlingar han hoppats få av Wagner.

52. Kretsen av informerade statsråd vidgas

I mars 1962 blev ytterligare två statsråd, nämligen inrikesministern Rune Johansson och justitieministern Herman Kling, informerade om Wennerströmärendet; såsom framgår av det förut anförda hade dittills inga andra regeringsledamöter än statsråden Andersson och Undén underrättats därom. Rörande omständigheterna i samband med informationerna till förstnämnda två statsråd framgår av utredningen i huvudsak följande.

Den 8 mars tog Danielsson, möjligen till följd av ett samtal mellan honom och Ryhninger, med Hasselrot upp frågan om ett sammanträde inför försvarsministern med representanter för åklagarmyndigheten, militären och polisen. Hasselrot förde den 12 mars förslaget vidare till Thulin. Ungefär samtidigt föredrog Ryhninger ärendet för statsåklagaren Lundqvist i syfte att få till stånd ett samtal på regeringsplanet om bl. a. Wennerströms arbetsuppgifter i UD.

Den 15 mars uppsökte Thulin och Hasselrot försvarsministern. De redogjorde därvid för de i det föregående kapitlet skildrade händelserna den 13 mars på flygstaben, vilka gjorde försvarsministern och Henning, som också var närvarande, betänksamma. Thulin föreslog »stor föredragning» i närvaro av försvars- och inrikesministrarna samt eventuellt även utrikesministern och riksåklagaren. Försvarsministern ställde sig positiv till förslaget och synes ha nämnt, att också statsministern borde närvara.

På begäran av Thulin meddelade härefter statssekreteraren i inrikesdepartementet Carl Persson inrikesministern, att det ansetts önskvärt att denne deltog i en beredning inom försvarsdepartementet i ett säkerhetsärende angående en hög militär befattningshavare. Inrikesministern angav den 22

mars såsom en lämplig dag. Persson underrättade Thulin om detta, varpå denne synes ha kallat Lundqvist och Ryhninger till sammanträdet.

Den 19 mars föredrog Ryhninger, efter framställning av Lundqvist och i dennes närvaro, ärendet för riksåklagaren Emanuel Walberg, som därvid fick kännedom om det till den 22 mars utsatta sammanträdet hos försvarsministern. Sedan Walberg ringt upp denne blev det bestämt att även Walberg skulle närvara vid sammanträdet.

Av det sagda torde framgå, att sammankomsten den 22 mars icke i första hand föranleddes av händelserna den 13 mars; initiativ till sammankomsten hade ju redan dessförinnan tagits från såväl åklagar- som polissidan. Anledningen synes i stället ha varit att man var oviss om hur fallet nu borde bedömas. Inför kommissionen har Walberg, Lundqvist, Ryhninger, Hasselrot och Danielsson härvidlag särskilt pekat på att man ej ansåg sig vara på det klara med huru långt Wennerströms uppdrag egentligen sträckte sig och därför hade svårt att bedöma, huruvida det intresse för hemliga försvarshandlingar som iakttagits hos Wennerström även sedan han slutat tjänstgöra på FKE lät sig förklaras av hans uppdrag; sådana frågor hoppades man få besvarade vid sammanträdet. Thulin har sagt sig vilja minnas, att initiativet till sammankomsten den 22 mars särskilt föranleddes av att rådmannen Nordström, vilken inom rådhusrätten meddelat så gott som alla besluten om telefonavlyssning, framhållit att det var osäkert om framställningar härom skulle kunna bifallas i fortsättningen. Hasselrot och Westin har uttalat sig i samma riktning som Thulin.

Angående anledningen till att inrikesministern kallades till sammanträdet har denne själv uppgivit: Han antog att Thulin önskade få honom informerad om ärendet. Efter sammanträdet drog han den slutsatsen, att det möjligen fanns en viss spänning mellan militären, polisen och åklagarsidan och att Thulin därför ville ha honom med som ett stöd.

I sammanträdet den 22 mars deltog försvarsministern, inrikesministern, Walberg, Lundqvist, Ryhninger, Thulin och Hasselrot ävensom Henning och Westin. Ryhninger föredrog ärendet och sedan vidtog diskussion. Hasselrot förde minnesanteckningar och enligt dessa förekom i huvudsak följande vid diskussionen.

Försvarsministern uttalade »klart och otvetydigt, att Wennerström absolut icke i och för något sitt uppdrag haft anledning» att efterfråga handlingar rörande flygplan 37; detsamma gällde enligt försvarsministerns mening en annan handling som Wennerström visat intresse för. — Enligt vad kommissionen funnit är här fråga om de handlingar, som Wennerström lånade i september 1961, se kap. 43.

Beträffande Wennerströms uppdrag i UD framhöll försvarsministern: Någon närmare precisering därav hade aldrig skett. Det syftade egentligen till ett sammanställande av allt det material i nedrustningsfrågan som suc-

cessivt inkommit till UD på olika språk, ett ganska mödosamt arbete som Wennerström hade utfört mycket skickligt. Utrikesministern hade av allt att döma icke givit Wennerström uppdrag att hos de ryska försvarsattachéerna efterforska ryska synpunkter i nedrustningsfrågor men enligt utrikesministern hade denna sak likväl varit på tal med Wennerström. Man fick därför räkna med att Wennerström ansåg sig ha fått eller kunna hävda att han fått ett dylikt uppdrag.

På fråga av Ryhninger förklarade försvarsministern, att han hyste misstankar mot Wennerström, och han besvarade jakande en av Walberg framställd fråga, huruvida vad som under senare tid inträffat hade skärpt misstankarna. Walberg menade, att vid sådant förhållande förundersökningen och även telefonkontrollen måste fortsätta. — Både Ryhninger, under föredragningen, och Walberg framhöll det motsägelsefulla i att en person, som av rådhusrätten bedömts skäligen misstänkt för spioneri, försatts i eller kommit att utöva sådan förtroendeställning som Wennerström. Diskussion förekom rörande möjligheten att bryta Wennerströms uppdrag i UD. Försvarsministern framhöll därvid, att detta nog gick för sig men att det var svårare att i så fall kompensera Wennerström för den arvodesbefattning vid flygstaben, vartill han varit självskriven när han avgick med pension den 1 oktober 1961.

Westin — som på frågan om Wennerström var misstänkt hade svarat: »ja, absolut» — lämnade uppgifter om sina iakttagelser rörande Wennerström, bl. a. under deras gemensamma tjänstgöring i Washington åren 1952 och 1953.

Avslutningsvis gjorde Thulin den allmänna reflexionen, bekräftad av försvarsministern, att Wennerström trots allt kunde vara oskyldig och att vad som förekommit mot honom praktiskt taget alltigenom kunde ha en naturlig förklaring. Efter invändning av Ryhninger, som anförde exempel, modifierade försvarsministern sitt uttalande därhän, att mycket kunde förklaras men icke allt.

På frågor av Ryhninger meddelade försvarsministern, att Wennerström i dagens läge icke kunde åberopa något annat uppdrag än utrikesministerns för att efterfråga hemliga militära handlingar, samt sade sig dela rådhusrättens och åklagarmyndighetens mening att Wennerström var skäligen misstänkt för spioneri.

Till den nu återgivna redogörelsen för Hasselrots minnesanteckningar från sammanträdet må här fogas vissa ytterligare uppgifter som några av deltagarna lämnat kommissionen.

Försvarsministern har anført, att frågan om telefonavlyssningen ej omnämndes i själva föredragningen men att under diskussionen från åklagar sidan uttrycktes något slags missnöje med att telefonavlyssning pågått länge och intet gjorts för att avlägsna Wennerström från den befattning där han placerats.

Inrikesministern har berättat: Han kan icke minnas, huruvida frågan om telefonavlyssning uttryckligen var på tal vid själva föredragningen. Av vad som förekom vid sammanträdet kunde han dock sluta sig till att Wennerström stod under telefonkontroll. Inrikesministern har intet minne av att tidpunkten för telefonkontrollens insättande eller de juridiska förutsättningarna för beslut därom angavs. I efterhand har han insett, att lagens krav på skälig misstanke för beslut om telefonavlyssning utgjorde bakgrunden till Ryhningers fråga till försvarsministern, om det ändå icke var så, att försvarsministern ansåg Wennerström skäligen misstänkt, en fråga som besvarades jakande.

Ryhninger har uppgivit: Efter föredragningens slut läste han från en lapp, som han alltjämt har i behåll, vissa uttalanden. Av dessa framgick tidpunkten för rådhusrättens första beslut om telefonavlyssning, vidare att domstolen då och enligt de följande besluten om telefonkontroll förklarar Wennerström skäligen misstänkt för spioneri samt slutligen att avsikten med föredragningen varit att ge en information angående fallet och om möjligt åvägabringa en bedömning av säkerhetsrisken ävensom omfattningen av Wennerströms tjänsteuppdrag och vilka befogenheter de inrymde. — Ryhninger har vidare som ett exempel på vad han ansåg icke kunde förklaras angivit vad som hade framkommit om Wennerströms livsföring och ekonomiska förhållanden (jfr kap. 55).

Hasselrot har inför kommissionen sagt sig vilja tro, att föredragningen gick ut på »att få belägg för vilka misstankar man utifrån dessa försvars-sakkunnigas ståndpunkt kunde anses berättigad att hysa på grundval av det redovisade materialet» för att man sedan på åklagar- och polishåll skulle kunna bedöma om telefonkontrollen borde fortsätta; enligt Hasselrots förmodan förekom efter själva föredragningen ett resonemang angående telefonkontrollen. — Thulin har instämt häri.

Alla de närvarande var ense om att det material som förelåg icke kunde anses tillräckligt för ett ingripande mot Wennerström i form av anhållande eller jämförligt tvångsmedel.

Vid ett samtal omedelbart efter sammanträdet den 22 mars enades Walberg, Lundqvist och Ryhninger om att jämväl justitieministern såsom högste chef för åklagarmyndigheten borde informeras i saken. Walberg ringde upp denne — som den 16—23 mars deltagit i Nordiska rådets session i Helsingfors — och det bestämdes att Walberg och Ryhninger skulle komma upp till justitieministern den 27 mars. Så skedde, och Ryhninger föredrog därvid ärendet lika utförligt som tidigare inför försvars- och inrikesministrarna. Enligt vad justitieministern uppgivit för kommissionen hade han en känsla av att skälet till föredragningen för honom var att det kanske var olika uppfattningar om ärendet på åklagar- och polissidan. Justitieministern har sagt sig icke kunna med säkerhet angiva, huruvida vid detta tillfälle eller först vid nästa föredragning för honom (se kap. 64)

omtalades att Wennerström stod under telefonkontroll. Det torde emellertid enligt justitieministerns mening ha varit vid det första tillfället som omnämmandet skedde, och justitieministern uttryckte någon förvåning över att telefonkontroll hade medgivits. Man var nog ganska ense om att det fanns en del egendomligheter i saken men att de kunde ha sin naturliga förklaring. Efter föredragningen yttrade justitieministern att det nog var bäst att även statsministern blev informerad; justitieministern skulle återkomma härom.

Att han ansåg att statsministern borde underrättas berodde, har justitieministern uttalat, måhända huvudsakligen på det egendomliga i situationen — att han över huvud taget blivit orienterad om ett ärende av denna art — och att han därför kanske ville avlasta sig en del av bördan av vad som anförtrotts honom.

53. Ärendet omnämnes för statsministern

Sedan statsministern den 5 april 1962 hade återvänt från en resa till Israel och Italien, frågade justitieministern, enligt vad han meddelat kommissionen, statsministern om denne önskade en föredragning av ett ärende angående en överste, som tjänstgjorde i UD och mot vilken riktats vaga misstankar att han kunde utgöra en säkerhetsrisk. Tid för sådan föredragning bestämdes till den 9 april, varom Walberg och Ryhninger underrättades. Justitieministern meddelade även försvarsministern, att avsikten var att ärendet skulle föredragas för statsministern. På grund av att Ryhninger var sjuk den 9 april uppsköts föredragningen till den 13 april. Då underrättades emellertid Walberg genom justitieministern om att statsministern hade fått förhinder och att den tilltänkta föredragningen måste inställas. Anledningen till hindret var enligt statsministern åtskilliga engagemang som drog ut på tiden längre än beräknat.

Därefter synes försök icke ha gjorts från något håll att få till stånd en föredragning av ärendet för statsministern eller att eljest informera denne. Justitieministern, som var bortrest över påsken och återkom till Stockholm den 24 april, reste den 27 april till Amerika och återkom den 10 maj. Om anledningen till att frågan därefter ej återupptogs av honom har justitieministern uppgivit, att han funnit det hela så vagt att han icke lagt det särskilt på minnet. Härtill kom enligt justitieministern, att på grund av statsministerns ohälsa under våren 1962 föredragningar för honom i speciella frågor inskränktes till ett minimum.

Statsministern har uppgivit, att han brukar föra minnesanteckningar om viktiga saker och att han för den 13 april antecknat alla de engagemang som upptagit hans tid men icke detta ärende samt att han därav har dragit den slutsatsen, att han icke hade den uppfattningen då, att detta var en viktig fråga som ovillkorligen krävde handläggning.

Försvarsministern synes ej ha underrättats om att ärendet icke, såsom avsetts, blev föredraget för statsministern.

54. Instruktionen och generalordern

Vad ånyo angår den i kap. 49 berörda, av Wennerström väckta frågan om militär information till honom för UD-uppdraget så hade Wennerström den 21 mars 1962 uppsökt Henning och förelagt honom ett förslag till generalorder, enligt vilket för hans uppdrag »erforderliga militära informationer främst avseende den senaste internationella utvecklingen inom strategi, vapentechnik och organisation» skulle ställas till Wennerströms förfogande »enligt ÖB:s närmare bestämmande».

Vid besöket uttalade Wennerström vissa önskemål rörande militär information. Sålunda ville han från försvarsstabens sektion II få kännedom — främst genom militärattachérapporter — om nya vapensystem utomlands, deras organisation och taktiska användning. Från försvarsstabens i övrigt önskade Wennerström få del av bl. a. strategiska studier av det framtida krigets karaktär och utveckling på längre sikt, studier av kommande vapensystem, särskilt på robot- och flygplanområdena, samt uppbyggnaden av det svenska luftförsvarssystemet. De sistnämnda uppgifterna kunde, menade Wennerström, underlätta bedömningen av utvecklingen utomlands.

Thulin och Ryhninger underrättades samma dag om Wennerströms önskemål.

Vid överläggningar på militärt håll uppkom vid denna tid tanken att man skulle utnyttja en generalorder — vilken enligt sin lydelse gav Wennerström rätt till sådan information som bedömdes erforderlig för hans uppdrag — till att kanalisera all information till Wennerström genom en enda befattningshavare. ÖB skulle genom särskilda order utse denne befattningshavare, chefen för sektion II i försvarsstabens. Genom ett sådant arrangemang skulle man kunna avskärma Wennerström från olämplig militär information och dessutom skulle man hänvisa honom till en enda legal väg för informationer och därigenom kunna kontrollera om han försökte få upplysningar på andra vägar än den anvisade.

Den 11 april överlade Henning med Hasselrot om ett förslag till generalorder av nu nämnd innebörd. Hasselrot ifrågasatte om det var nödvändigt för UD-uppdraget att Wennerström fick kännedom om svensk militär utveckling. Henning svarade att så var fallet i viss utsträckning. Hasselrot frågade vidare om man på nytt övervägt att häva Wennerströms uppdrag, exempelvis genom att låta detta övergå till Westring. Henning svarade, att han själv fäst stora förhoppningar vid en sådan lösning men att det visat sig att Westring ej ville åtaga sig fortsatta uppgifter i nedrustningsfrågan.

Sedan Henning sökt samråd med Rapp angående den planerade generalordern, meddelade Rapp, att han ansåg sig icke kunna lösa sin uppgift enligt generalordern utan tillgång till en instruktion för Wennerström.

Den 14 maj överlämnade Wennerström till Rapp ett förslag till instruktion. När Rapp påpekade att Wennerström lovat inkomma med denna instruktion före februari månads utgång (se kap. 49), svarade Wenner-

ström att han under mellantiden icke behövt låna några hemliga försvarshandlingar. Rapp, som visste att Wennerström i mitten av mars i flygstaben tagit del av kvalificerat hemliga handlingar (se kap. 51), blev överraskad av svaret men trodde, att Wennerström ville undvika ovet för att han utan instruktion sökt låna handlingar.

Mot Wennerströms instruktionsförslag hade Rapp erinringar.

Efter överläggningar mellan företrädare för UD och försvarsstaben utarbetades, huvudsakligen genom försvarsstabens försorg, ett nytt förslag till instruktion med mindre omfattande innehåll än Wennerströms.

Härunder uppstod svårigheter, beroende på att tjänstemännen i UD, vilka icke kände till misstankarna mot Wennerström, saknade förståelse för behovet av instruktion för hans arbete. Från försvarsstabens sida framhölls då, att man av formella skäl måste ha en dylik instruktion för att kunna veta, inom vilken ram Wennerströms önskemål om militär information borde tillgodoses. Vid ett sammanträde på UD mellan Åström, Wachtmeister, förste sekreteraren Per-Urban Hjärne, Almgren och Westin fastställdes instruktion för Wennerström enligt följande den 15 juni 1962 dagtecknade promemoria angående Wennerströms tjänstgöring i UD.

1. Överste Wennerström, Flygvapnets Reserv, har genom Kungl. brev den 30 juni 1961, kompletterat med departementschefsskrivelse inom försvarsdepartementet samma dag, ställts till chefens för försvarsdepartementet förfogande för att biträda med ärenden, som denne till honom överlämnar.

Chefen för försvarsdepartementet uppdrog den 4 oktober 1961 år Wennerström att stå till utrikesministerns förfogande för att biträda vid handläggningen av nedrustningsärenden och därmed sammanhängande frågor.

2. På basis av vunna erfarenheter bör i nedrustningsspörsmålen nuvarande läge följande ankomma på Wennerström, nämligen

att inom utrikesdepartementet biträda vid handläggningen av nedrustningsärenden;

att kontinuerligt följa och studera den internationella utvecklingen inom nedrustningens område;

att hålla de informationer, som har betydelse för det aktuella nedrustningsläget, överskådligt samlade och bearbetade;

att följa den internationella militära och militärtekniska utvecklingen i den mån den kan ha betydelse för olika nedrustningsförslag. Härvid bör främst NATO- och Warszawapakts-staternas militära resurser ägnas uppmärksamhet, bl. a. i vad avser styrke- och beredskapsförhållanden, baser, allmän inriktning vid avvägning av stridskrafterna, kärnvapenresurser, robot- och antirobotvapen samt rymdforskning.

3. Ett tjänsterum med kassaskåp har inom försvarsdepartementet ställts till Wennerströms förfogande. Det åligger honom att på betryggande sätt förvara i tjänsten bekomna handlingar av sådan natur, att de icke får komma till obehörigs kännedom.

Promemorian översändes från UD till FKE med skrivelse den 18 juni, vari anhölls att erforderlig generalorder måtte utfärdas i syfte att möjliggöra för Wennerström att få tillgång till de handlingar som kunde bedömas erforderliga för fullgörandet av hans åligganden enligt promemorian.

Den 27 juni utfärdades en till ÖB ställd generalorder, som under rubriken »Delgivning av informationer» hade detta innehåll.

Överste Wennerström FV res, som ställts till ministerns för utrikes ärendena förfogande för att biträda med handläggning av nedrustningsfrågan, må enligt överbefälhavarens närmare bestämmande genom försvarsstaben erhålla för uppdraget erforderliga informationer.

Ordern är undertecknad av försvarsministern med kontrasignation av Henning. Den tillställdes enligt avsändningslista förutom ÖB jämväl UD, försvarsdepartementet, försvarsstaben, arméstaben, marininstaben, flygstaben och FOA.

I försvarsstabsorder den 5 juli föreskrevs att Wennerström skulle meddelas erforderliga informationer av chefen för sektion II.

Flera orsaker har angivits till att det tog så lång tid innan Wennerströms rätt till militär information blev formellt reglerad. Man kom först relativt sent till klarhet om hur man skulle hantera frågan. Vidare gjorde Wennerström under ärendets beredning upprepade försök att motverka den begränsning av hans arbetsområde som försvarsstaben eftersträvade. Härtill kom att avsaknaden av information inom UD rörande misstankarna mot Wennerström försvårade samarbetet och nödvändiggjorde åtskilliga överläggningar mellan försvarsstaben, FKE och UD både om behovet av en instruktion och om dennas avfattning.

Undén har på fråga varför ärendet om instruktionen icke föredrogs för honom förklarar, att detta icke bör ha tett sig särskilt betydelsefullt för den som ej kände till bakgrunden. Han har vidare uttryckt den uppfattningen, att instruktionen ger intryck av att mera storpolitiska uppgifter ålagts Wennerström än som i själva verket var fallet.

Vad gäller delgivningen av generalordern är att märka, att avsändningslistan för denna — till skillnad från det förslag som Wennerström underställde Henning den 21 mars 1962 — icke upptog de militära förvaltningarna. Till följd härav blev generalordern icke delgiven försvarets civilförvaltning och det därunder lydande försvarets bok- och blankettförråd, som enligt den numera verkställda förundersökningen framstår såsom en av Wennerströms viktigaste källor när det gällde hans spioneriverksamhet under UD-tiden. Henning har förklarar, att — såvitt han mindes — ordern delgavs endast myndigheter där information angående misstankarna mot Wennerström tidigare lämnats någon person i chefsställning och där man således kunde beräknas uppfatta den verkliga avsikten med ordern.

Försvarsministern har uppgivit, att delgivningsfrågan säkerligen övervägdes men att han själv icke var insatt i de motiv som blev avgörande för avsändningslistans omfattning.

55. Utredning rörande Wennerströms ekonomi

I en den 4 juli 1962 dagtecknad, hos polisen upprättad promemoria sammanställdes ett antal uppgifter som införskaffats om Wennerströms och hans hustrus ekonomiska förhållanden.

Undersökningar i sådant hänseende hade polisen börjat göra på hösten 1959. Intresset knöt sig främst till att fru Wennerström år 1957 köpt en villa i Djursholm för 200 000 kronor och att familjen förde ett dyrbarare liv än makarnas kontrollerbara inkomster kunde medge. Man visste emellertid hos polisen, att fru Wennerströms föräldrar var förmögna, och man räknade med möjligheten att de lämnade familjen Wennerström ekonomisk hjälp. Från militärt håll fick polisen också den uppgiften, att Wennerström under sin tid som flygattaché i Moskva och Washington utan tvivel kunnat spara en hel del pengar.

Något längre fram i tiden, när Wennerströms kontakter med Prey uppmärksammats (se kap. 34), tillkom ytterligare en möjlig förklaring till Wennerströms goda ekonomi. Man visste att Prey sysslade med vapenaffärer och man antog att Wennerström kunde lämna honom tips för dessa mot betalning. Man införskaffade närmare upplysningar om Prey men lyckades icke få klarhet i vad Wennerströms förbindelse med denne innebar.

Även i fortsättningen blev frågan om Wennerströms ekonomi föremål för undersökningar och diskussioner, bl. a. på våren 1961, när Wennerström sökt befattningen i flygstaben. Man var då intresserad av att få klarlagt, huruvida ekonomiska motiv medverkade till att Wennerström sökte denna tjänst, som egentligen icke motsvarade hans militära grad.

Enligt den sammanställning, som gjordes i juli 1962 och som grundades på en mycket försiktig beräkning, överskred makarna Wennerström sina inkomster år 1960 med cirka 17 000 kronor och år 1961 med cirka 6 000 kronor.

Undersökningarna rörande Wennerströms ekonomi var tidsödande och besvärliga. Det var mycket svårt att skapa sig en klar och entydig bild av förhållandena. Bedömningen förenklades icke av att Wennerström liksom familjen i övrigt i vardagslag föreföll leva ganska sparsamt.

56. Wennerström får nytt tjänsterum

Som redan nämnts (se kap. 40) utförde Wennerström till en början sitt arbete i nedrustningsfrågan delvis i bostaden och delvis i skilda, tillfälligt upplåtna tjänsterum i UD. Endast mycket sällan använde han sitt tjänsterum på FKE. Den telefonavlyssning, som anordnats där och som regelbundet förlängdes, hade därför föga mening.

Från polisens sida sökte man få till stånd en från övervakningssynpunkt rationell lösning av Wennerströms rumsfråga, nämligen så att Wennerström

blev hänvisad till ett enda tjänsterum. Denna fråga togs upp under ett samtal i ärendet den 9 januari 1962 mellan försvarsministern, Thulin och Henning. Resultatet blev, enligt vad Hasselrot antecknat, att försvarsministern skulle ordna så att Wennerström fick »behålla endast rummet i UD» och avstå från rummet på FKE.

I UD var man emellertid trångbodd och först omkring den 1 september 1962 åstadkoms en lösning av rumsfrågan genom att Wennerström fick ett tjänsterum i försvarsdepartementets utredningslokaler i Fredsgatan 10. I samband därmed fick han avstå från rummet på FKE och telefonkontrollen där upphörde.

Den 5 oktober beviljade rådhusrätten telefonkontroll på det nya tjänsterummet. Tillståndet härtill förlängdes efter hand och gällde ännu vid tiden för Wennerströms anhållande.

(Ca fyra rader uteslutna.)

I mitten av april 1963 anskaffade Wennerström till rummet i Fredsgatan 10 ett plåtskåp. Wennerström begärde att skåpet skulle ha ett djup som översteg standardmåttet. Denna omständighet föranledde överläggningar mellan Vinge och Westin. Polisen var mycket intresserad av att undersöka vad som fanns i skåpet men såg icke någon laglig möjlighet härtill. — Efter Wennerströms avslöjande har det visat sig, att det särskilda djupet på skåpet betingades av att Wennerström där förvarade den fotolåda som han använde i sin brottsliga verksamhet.

57. Wennerströms kontakter med Baranovski

Av Wennerströms egna uppgifter efter avslöjandet framgår, att Nikolskij på sommaren 1962 avlöstes såsom kontaktman för Wennerström vid dennes spioneriverksamhet och ersattes av förste sekreteraren Baranovski, som tjänstgjorde på Sovjetambassadens handelsavdelning och officiellt sysslade med nedrustningsfrågor.

I augusti 1962 uppmärksammade polisen att Wennerström sammanträffade med Baranovski

Polisen iakttog också att Baranovski åtskilliga gånger sammanträffade med Wennerström på parties, filmförevisningar etc.

Saken dryftades bl. a. vid ett sammanträde hos försvarsministern den 24 oktober i närvaro av Henning, Westin, Thulin och Vinge, vilken sistnämnde den 1 maj 1962 efterträtt Hasselrot såsom intendent vid den särskilda

polisverksamheten. Sammanträdet synes ha haft ett allmänt orienterande syfte.

Den 10 januari 1963 erfors genom telefonkontroll, att Baranovski telefonerade till Wennerström på dennes tjänsterum och omtalade, att han fått sig tillsänd en speciell bok från Moskva beträffande nedrustningsfrågan. Det överenskomms, att Baranovski den 14 januari skulle besöka Wennerström på dennes tjänsterum i Fredsgatan 10 för att överlämna boken. Förklaringen till Baranovskis kontakt med Wennerström kunde visserligen anses plausibel men polisen fann samtalet krystat och beslöt därför att söka anordna särskild övervakning vid besöket. Tanken fick emellertid på grund av tekniska svårigheter övergivnas (jfr kap. 56).

58. Radioapparaten

Den 12 september 1962 framkom genom telefonkontrollen, att Wennerström innehade en radiomottagare av typ Hallicrafter SX, som är speciellt lämpad för kortvågsmottagning och för mottagning av telegrafi. Att Wennerström, som icke var radioamatör, skaffat sig en sådan tekniskt avancerad och ganska dyrbar apparat väckte uppmärksamhet hos polisen, som under hösten intensifierade sin övervakning av Wennerström.

Den 11 december avlyssnades ett telefonsamtal mellan Wennerströms yngsta dotter och en väninna till henne. Dottern sade vid samtalet, att fadern hade »världens underligaste radio», som det inte gick att få in något annat på bara för att han skulle »få upp Ryssland eller vad det var». Hon tillade att, om man bara kom i närheten av radion, ropade fadern nej.

Under våren 1963 rådgjorde spaningsledningen med fackmän på radioområdet angående Wennerströms radioapparat, och efter ingående undersökningar uppsattes i början av maj hos en granne till Wennerström en kontrollapparat för att utröna om radiosändning, närmast s. k. snabbsändning, skedde från Wennerströms villa. Någon sändning kunde dock icke konstateras; sådan förekom icke heller, enligt vad Wennerström under förundersökningen uppgivit.

59. Ärendet anmäles för utrikesministern Torsten Nilsson

Den 20 september 1962 tillträdde Torsten Nilsson posten som utrikesminister. Kort dessförinnan fick han en förtrolig orientering om Wennerström av försvarsministern och upplystes om att Wennerström var föremål för statspolisens uppmärksamhet. Vid samtalet berördes bl. a., att Wennerström visat ett intresse för militära förhållanden, som måhända icke var betingat av hans arbetsuppgifter i UD, och att hans förbindelser med ryska militärattachéer hade väckt uppmärksamhet. Att Wennerström stod under

telefonkontroll nämndes sannolikt icke. Försvarsministern bad utrikesministern att icke informera sina blivande medarbetare om ärendet.

En fullständig redogörelse i saken fick utrikesministern, på begäran av honom och försvarsministern, vid en föredragning den 6 december 1962.

Utrikesministern har tillfrågats om anledningen till att denna föredragning icke begärdes tidigare. Han har hänvisat till att han under veckorna närmast efter sitt tillträde av utrikesministerposten hade att sätta sig in i de nya arbetsuppgifterna. Han skulle taga emot alla härvarande beskickningschefer. Vidare måste han förbereda sitt framträdande vid FN, dit han reste den 18 oktober. Med undantag av en vecka, när han i anledning av Cuba-krisen vistades i Stockholm, uppehöll han sig i New York till den 25 eller den 26 november. Det utrikespolitiska läget var allvarligt och framstod, med hänsyn till att de misstankar som försvarsministern framfört beträffande Wennerström var mycket vaga, såsom ojämförligt viktigare än fallet Wennerström vid denna tid.

I sammanträdet den 6 december deltog utrikesministern, försvarsministern, Belfrage, Henning, Thulin och Vinge, den sistnämnde som föredragande. Till ledning vid föredragningen hade inom statspolisen upprättats en den 5 december dagtecknad sammanställning av vad som dittills förekommit i saken.

Enligt minnesanteckningar av Vinge genomgicks sammanställningen i allt väsentligt. Detta synes ha inneburit en föredragning av de relevanta omständigheterna i ärendet.

Av minnesanteckningarna framgår, att utrikesministern, sedan Wennerströms förhållanden redovisats fram till tiden för hans engagemang i UD, uttalade att enligt hans mening dittills icke förekommit något som direkt styrkte någon mera bestämd misstanke mot Wennerström.

I samband med redogörelsen för Wennerströms förhållanden under UD-tiden framhöll försvarsministern enligt minnesanteckningarna, att Wennerström i allt fall genom det intresse han visat för Lansen-planet (A 32) gått utöver sitt uppdrag i nedrustningsfrågan, något som gjort försvarsministern betänksam.

Vid diskussionen efter föredragningen fick utrikesministern besked om att Wennerström stod under telefonkontroll. Utrikesministern har sagt att han efteråt gjorde den reflexionen, att han »fann det anmärkningsvärt, att man på så vaga grunder kunde råka ut för telefonavlyssning i det här landet».

Thulin uttalade, att de egendomligheter som under de gångna åren iakttagits beträffande Wennerström kunde ha fullt naturliga förklaringar men att denne måste betraktas som en säkerhetsrisk.

Utrikesministerns slutsats var, enligt vad han uppgivit, att fallet var svårbedömt och att det egentligen knappast fanns »några konkreta ting att ta på, som inte kunde anses ha ett naturligt underlag».

Enligt Vinges minnesanteckningar upplyste försvarsministern, att han vid det samtal med Undén som föregick Wennerströms placering i UD hade fått den uppfattningen att Wennerström där icke skulle komma i beröring med hemliga handlingar. Beträffande tjänstgöringen hade man räknat med att denna skulle vara under något år, varunder Wennerström skulle gå igenom en »trave» gamla handlingar av allmänt intresse i nedrustningsfrågan. I anslutning härtill ifrågasattes vid diskussionen, om Wennerström verkligen inom UD hade haft tillgång till hemliga handlingar. Belfrage yttrade, att han för sin del icke kunde vara säker på att så ej varit fallet.

Enligt vad Belfrage uppgivit för kommissionen framhöll han i detta sammanhang, att uppdraget naturligtvis förutsatte att Wennerström fick del av UD:s handlingar som rörde nedrustningen och nedrustningsförhandlingarna. Även om den övervägande delen av dessa handlingar torde vara tämligen ofarlig, kunde det icke uteslutas att Wennerström fick del av även ganska känsliga UD-dokument i den mån dessa berörde nedrustningsområdet.

Slutligen diskuterades frågan huruvida man kunde finna något acceptabelt sätt att skilja Wennerström från hans uppdrag, eventuellt genom att skaffa honom någon syssla inom industrien. I detta sammanhang synes följande synpunkter ha framhållits. Wennerström hade gjort ett uppskattat arbete i UD. Han var språkkunnig och hade genom sitt tekniska kunnande varit en tillgång vid arbetet med nedrustningsfrågan. Medan nedrustningsförhandlingarna ännu pågick skulle ett avbrytande av Wennerströms uppdrag väcka uppseende. Var han oskyldig skulle ett avskedande innebära en kränkning av hans integritet, i varje fall om man icke skaffade honom någon likvärdig anställning. Det var emellertid ytterst svårt att finna någon sådan anställning som kunde vara lockande för Wennerström. Om å andra sidan Wennerström var skyldig till spioneri, skulle han i händelse han skildes från UD-uppdraget säkerligen förstå att man hade misstankar mot honom. Han skulle bli varnad och möjligheterna att längre fram avslöja honom skulle avsevärt minskas. Resultatet av diskussionen i denna del synes ha blivit att frågan skulle ytterligare övervägas.

Vinge har inför kommissionen uppgivit, att sammanträdet närmast hade informativt syfte och att polisens värderingar därför kanske icke påpekades »fullt så tydligt som man nu efteråt skulle ha önskat».

Sedan utrikesministern efter sammanträdet överlagt med Belfrage, fick denne i uppdrag att informera utrikesrådet Åström rörande Wennerström. Detta skedde samma dag. Belfrage bad därvid Åström — som hade större möjligheter än Belfrage att följa Wennerströms arbete — att i den mån så kunde ske utan att det väckte uppseende tillse, att Wennerström ej fick del av särskilt ömtåliga handlingar och upplysningar. Belfrage bad också Åström att icke för någon yppa misstankarna mot Wennerström.

Atgårderna att informera Åström vidtogs trots Thulins avrådan från att flera skulle invigas i misstankarna.

Utrikesministern har som motivering till att detta Thulins råd ej följdes angivit, att han och Belfrage ansåg möjligheterna att iakttaga Wennerström vara mycket små om icke Åström informerades. Men utrikesministern ville icke gå så långt som till att underrätta ytterligare någon person, exempelvis ambassadören Myrdal, ehuru han ansåg det önskvärt.

I fortsättningen höll Belfrage kontakt med Thulin om fallet Wennerström och underrättade fortlöpande utrikesministern när något anmärkningsvärt förekom.

60. IRB-rapporten

Den 23 februari 1963 gjorde Wennerström, enligt vad som framkom genom telefonkontrollen, en förfrågan hos registratören i försvarsdepartementet angående en den 6 juli 1962 dagtecknad rapport från inspektören för rikets befästningar (IRB-rapporten). Denna avsåg en redogörelse för

Rapporten fanns emellertid ej i departementet.

Genom telefonkontroll inhämtades vidare, att Wennerström den 26 februari ringde till tjänstförrättande chefen för sektion II i försvarsstaben, majoren Carl Fredrik Schnell, och bad att få låna rapporten. Wennerström hänvisade till en månadsöversikt, troligen för januari 1963, från försvarsstabens underrättelseavdelning, där rapporten omnämndes, och sade sig förmoda att i rapporten kunde finnas saker som var av mycket stort värde för hans arbete i UD med nedrustningsfrågan. Schnell, som i Washington tjänstgjort under Wennerström, kände icke till misstankarna mot denne. Att han kommit att tjänstgöra som chef för sektion II — och alltså var den som Wennerström vid behov av militär information hade att vända sig till — berodde på att Westin var bortrest och hans ersättare, Grudemark, tillfälligt sjuk. Schnell lovade på Wennerströms begäran att sända rapporten till en namngiven sekreterare i UD som enligt Wennerström brukade taga emot hemliga handlingar.

I rapporten, som Schnell hade tagit del av, fanns vissa uppgifter om skydd av ballistiska robotar som Schnell ansåg kunde vara av intresse för nedrustningsfrågan. I enlighet med Wennerströms önskemål översände Schnell rapporten.

När polisen underrättat försvarsstabens inrikesavdelning om telefonsamtalet och man där närmare undersökt vad den efterfrågade rapporten innehöll, blev man inom staben mycket oroad och ansåg det nödvändigt att till snart sagt varje pris återfå rapporten. Efter samråd mellan Vinge, Grudemark och majoren Lars-Erik Sjöström på inrikesavdelningen blev Schnell

uppläst om misstankarna mot Wennerström och anmodad att — trots risken att denne skulle förstå att han var misstänkt — uppsöka honom och hämta tillbaka rapporten under förevändning att den omgående behövdes för ett brådskande arbete inom försvarsstaben. Schnell återhämtade också rapporten den 2 mars.

För att utröna om Wennerström i samband med lånet eller återhämtandet av rapporten träffade någon rysk kontaktman anordnade polisen under några dagar en intensiv övervakning av honom. Någon sådan kontakt iaktogs dock ej.

Wennerström, som enligt vad han under förundersökningen uppgivit icke hann fotografera rapporten, försökte i slutet av april på nytt få låna denna, bl. a. genom hänvändelse till Westins sekreterare, men detta omintetgjordes genom undanflykter av Schnell och Westin, vilken då åter var i tjänst.

Beräffande polisens syn på denna händelse må hänvisas till en av Vingedens 2 mars gjord minnesanteckning, enligt vilken han samma dag informerat Thulin om händelsen och framfört sina bekymmer. Thulins allmänna uppfattning och inställning var att Wennerströms beteende kunde förklaras. Thulin sade sig emellertid vilja acceptera Vinges förslag att tiden nu började verka för ett förhör med Wennerström. Anteckningen avslutas med följande ord.

Innan vi skildes så uttalade jag till Thulin att om man tänkte sig en medellinje och han (Thulin) tyckte vissa omständigheter gjorde att han låg något under medellinjen så låg jag motsvarande över densamma — till Wennerströms nackdel.

61. Rapporter från FKE

Som tidigare nämnts hade på FKE Bondeson och Westerberg orienterats om misstankarna mot Wennerström och fått uppdrag att till Henning och polisen rapportera iakttagelser rörande Wennerström. I enlighet härmed lämnade Bondeson och Westerberg åtskilliga rapporter.

Sälunda anmäldes, att Wennerström vid flera tillfällen frågat Westerberg rörande förändringar i beredskapsgraden vid flygvapnet (se även kap. 46) och huruvida någon ny teknisk månadsorientering från flygförvaltningen kommit FKE till del (jfr kap. 43). Vid ett tillfälle rapporterades att Wennerström iakttagits inneha viss hemlig handling rörande marinen.

Under våren 1963, bl. a. vid ett besök den 25 mars, ställde Wennerström till Westerberg en serie ganska kvalificerade frågor, huvudsakligen rörande förändringar inom det svenska flygvapnet på senare tid, såsom eskaderindelningen, de blivande robotdivisionernas förläggning, flygplantyper på de olika förbanden etc. Westerberg svarade undvikande och lämnade endast öppna uppgifter.

I samband med att Bondeson omkring den 1 april 1963 avlöstes som chef för armésektionen, tillika säkerhetschef i försvarsdepartementet, informerades hans efterträdare, majoren Sven Björck, i ärendet och övertog uppdraget att biträda med övervakningen av Wennerström.

62. Ytterligare iakttagelser beträffande Wennerström

Den 13 oktober 1962 avlyssnades ett telefonsamtal mellan Wennerström och en befattningshavare på UD:s politiska avdelnings andra byrå. Wennerström frågade, om de rapporter som han fick därifrån skulle efter genomläsningen återlämnas eller hur han eljest skulle göra med dem. Han fick till svar att rapporterna skulle förstöras, vilket Wennerström själv kunde göra. Wennerström uttalade under samtalet en önskan att få komma upp till andra byrån och titta om det var något papper som icke skickades till honom. — Den befattningshavare med vilken Wennerström hade detta samtal har vid förundersökningen förklarat, att samtalet tydligen avsåg kopior av rapporter från beskickningarna. Dylika kopior, vilka tillställdes de tjänstemän som ansågs böra taga del av hithörande rapporter, skulle enligt tilllämpad praxis förstöras efter genomläsandet.

Den 11 mars 1963 höll polisintendenten Nils Andermark en föreläsning på försvarshögskolan angående främmande underrättelseverksamhet och svensk säkerhetstjänst. Han lade därvid märke till att bland åhörarna fanns en person som han icke förut kände. Under en paus i föreläsningen, när Andermark samtalade med skolchefen, kom den för Andermark okände åhöraren fram och deltog i samtalet. Av vad som därvid förekom förstod Andermark att det var Wennerström. Denne, som tidigare under dagen hållit en föreläsning om nedrustningsfrågan på försvarshögskolan, hade tydligen stannat kvar över lunch för att åhöra Andermarks föreläsning. Vinge, som gjorde en anteckning om händelsen, fann Wennerströms förfarande något anmärkningsvärt.

Den 19 april 1963 överlämnade Westin till polisen sammanlagt 26 handlingar angående Wennerström. En del av dessa handlingar härrörde från Washington, där Westin hämtat dem i samband med en tjänsteresa, och en del hade funnits i ett skåp i chefens för sektion II tjänsterum, när Westin tillträdde denna befattning den 1 oktober 1961. Dessa handlingar hade Westin långt före den 19 april omnämnt för polisen men de hade icke tillmätts något speciellt värde. Bland handlingarna fanns uppgifter från år 1948 om att Wennerström misstänktes vara för öppen hjärtig i samtal med medlemmar av utländska beskickningar i Stockholm.

Den 29 april fick Vinge av Westin en redogörelse för iakttagelser rörande Wennerström under dennes tjänstgöring i Washington, bl. a. att Wennerström efter stora ansträngningar lyckats få göra ett besök på en amerikansk bas för strategiskt bombflyg.

63. Försvarets bok- och blankettförråd (FBF)

I maj 1963 verkställde polisen viss utredning på FBF. Det hade nämligen visat sig att Wennerström lånade hemliga publikationer därifrån.

Rörande FBF och bakgrunden till utredningen må följande nämnas.

Före den 1 juli 1961 fanns tre centrala försvarsgrensbokförråd, arméns och marinens, som båda var direkt underställda FKE, samt flygvapnets, som lydde under flygstabens expedition. De hade till uppgift att distribuera militära publikationer till militära myndigheter, förband och utbildningsanstalter, däremot som regel icke att låna ut publikationer till enskilda befattningshavare. Enligt praxis fick dock personal vid FKE tillfälligt låna böcker vid armé- och marinbokförråden.

Fr. o. m. den 1 juli 1961 sammanslogs de tre försvarsgrensbokförråden till ett gemensamt centralt bok- och blankettförråd för försvaret med samma uppgifter som de tidigare delförråden. Det lydde under den i ärendet aktuella tiden under försvarets civilförvaltning; sedan den 1 juli 1963 lyder det under försvarets intendenturverk.

Redan i december 1961 framkom genom telefonkontrollen, att Wennerström hade kontakt med FBF och, möjligen sedan sin tid vid FKE, hade vissa publikationer utkvitterade från förrådet.

Den 1 februari 1962 iaktogs på Wennerströms tjänsterum i FKE ett från FBF, troligen genom icke rekommenderad försändelse, utsänt tilläggsstryck till en hemlig handling som Wennerström hade utkvitterad från flygbokförrådet. Sedan Bondeson i en promemoria den 5 februari anmält förhållandet till polisen samt upptagit frågan, hur utsändningen av hemliga böcker m. m. skedde från FBF, och spörsmålet, varför Wennerström fortfarande tilldelades böcker, vidarebefordrade Danielsson den 12 februari Bondesons promemoria till försvarsstabens inrikesavdelning och meddelade samtidigt de i december 1961 gjorda iakttagelserna rörande Wennerströms kontakt med FBF.

Troligen med anledning av vad Danielsson sålunda meddelat fick majoren Otto Axelson vid inrikesavdelningen i uppdrag att besöka FBF för att bl. a. undersöka, huruvida enskilda befattningshavare kunde låna publikationer där. Axelson informerades ej om Wennerströmärendet. Vid besöket som ägde rum den 20 mars 1962 uppgav chefen för FBF, att enskilda befattningshavare i regel hänvisades att insända beställning genom respektive försvarsgren. Blott i enstaka fall hade det förekommit lån till enskild befattningshavare. Det enda fall förrådschefen erinrade sig gällde en militär ledamot i en statlig utredning. Någon kvarliggande förteckning över lån fanns icke.

Resultatet av Axelsons besök rapporterades till chefen för inrikesavdelningen, Grudemark, men synes icke ha vidarebefordrats till polisen. Grude-

mark tog för givet att den åsyftade utredningsledamoten icke kunde vara Wennerström.

Vid ett telefonsamtal, som avlyssnades den 22 maj 1962, underrättade chefen för FBF Wennerström att han forskat i en dem emellan tidigare avhandlad fråga rörande en marin robot och att FBF hade en beskrivning på viss angiven robot med styrutrustning. Wennerström sade att det var den han avsett.

Polisen underrättade den 24 maj Grudemark om telefonsamtalet, men någon åtgärd företogs icke. Den nämnda roboten synes ha varit av ringa hemlighetsgrad.

Härefter ådagalade telefonkontrollen, att Wennerström var i kontakt med FBF den 25 juli och den 26 oktober 1962 samt den 19 februari, den 23 februari och den 5 april 1963.

Efter överläggningar mellan polisen och inrikesavdelningen under april 1963 och ett sammanträde mellan Ryhninger och polisen den 3 maj företog kommissarien Bror Lindén den 8 maj i sällskap med kaptenen Lennart Wahlström vid inrikesavdelningen ett besök på FBF för att söka utröna vilka publikationer Wennerström kunde ha lånat där. Lindén och, såvitt han kunde bedöma, även Wahlström blev bekymrade när de såg hur rik flora av känsliga publikationer som faktiskt fanns där och hur bristfällig kontrollen var. Tidigare synes man åtminstone hos polisen ha föreställt sig att i förrådet icke fanns några publikationer av större hemlighetsgrad. Vid besöket vågade man icke nämna Wennerströms namn. I en personlig kvittensliggare anträffades ett lån av två hemliga handlingar till denne år 1955. Av undersökningen framgick, att det skulle vara förenat med mycket omfattande arbete att fastställa vilka handlingar Wennerström lånat. Registerkorten till samtliga hemliga handlingar måste nämligen genomsökas.

Vid ett nytt besök som Lindén och Wahlström gjorde vid FBF den 6 juni 1963 avsåg de att nämna Wennerströms namn, men redan innan detta skett förklarade förrådschefen att han förstod att det var Wennerström som åsyftades. Enligt Lindéns rapport över besöket uppgav förrådschefen vidare: Wennerström hade kommit att intaga en särställning bland de personer och myndigheter som vände sig till FBF för att få låna publikationer. Wennerström hade emellertid vid ett besök på FBF omkring den 1 maj 1963 återlämnat allt han haft till låns. I samband därmed hade han fått tillbaka lånekvittona. Han hade under en period av något mer än ett år lånat publikationer vid troligen fem tillfällen. I avsaknad av kvitton eller andra anteckningar kunde förrådschefen blott erinra sig två hemliga handlingar som Wennerström lånat, nämligen ett marint reglemente och en robotpublikation. — Besöket avslutades med att förrådschefen fick i uppdrag att omedelbart rapportera till försvarsstabens inrikesavdelning om Wennerström lånade ytterligare någon handling.

Den lämnade redogörelsen ger enligt kommissionens mening vid handen, att de kontakter mellan Wennerström och FBF som avslöjats genom telefonkontrollen icke blev föremål för någon verklig undersökning förrän långt fram på våren 1963 och att en orsak därtill var, att samarbetet mellan den civila och den militära säkerhetstjänsten fungerat mindre tillfredsställande.

Efter Wennerströms avslöjande anträffade man i hans bostad dubblettkvitton på publikationer, som han lånat på FBF, och dessa utvisade, att han i betydligt större omfattning än man dessförinnan haft klart för sig lånat på FBF. Som framgår av Wennerströms erkännande har FBF under UD-tiden varit den viktigaste militära källan för hans illegala underrättelseverksamhet (se avd. IV kap. 4).

64. Misstankarna mot Wennerström i början av maj 1963

När Walberg och Thulin en dag i början av maj av en tillfällighet träffades, uppgav Thulin på Walbergs fråga att undersökningarna i Wennerströmsärendet fortgick. Thulin tillade: »Jag tror trots allt innerst inne att han är oskyldig». Detta samtal aktualiserade ärendet för Walberg och han satte sig i förbindelse med Ryhninger och frågade hur läget var i Wennerströmsaffären. Ryhninger svarade, att han just hade tänkt taga kontakt med Walberg, och det bestämdes att Ryhninger skulle komma måndagen den 13 maj. Ryhninger föredrog då ärendet och Walberg fann att det icke tillkommit mycket nytt. Ryhninger nämnde att spaningsledningen övervägde att taga kontakt med familjen Wennerströms hemhjälp. Walberg ansåg, att justitieministern borde informeras om det uppkomna läget, och efter ett telefonsamtal fick han och Ryhninger samma dag företräde för justitieministern. Ryhninger lämnade uppgifter om det aktuella utredningsläget och man var överens om att avvakta vad de tilltänkta spaningsåtgärderna kunde ge. Syftet med föredragningen var enligt uppgift icke att man ansåg sig behöva justitieministerns stöd för åtgärderna utan att han borde hållas å jour med ärendet.

Thulin har uppgivit, att han vid denna tidpunkt alltjämt ansåg misstankarna mot Wennerström mycket osäkra men att å andra sidan ärendet löpt så länge och blivit känt i en så pass vid krets att det var nödvändigt att taga stora risker för att bringa ärendet till ett slut.

65. Wennerströms hemhjälp anlitas i spaningsarbetet

Redan i februari 1962 hade man inom spaningsledningen diskuterat att taga kontakt med familjen Wennerströms hemhjälp, fru Carin Rosén, för att i undersökningarna komma Wennerström närmare in på livet. Det ansågs emellertid då alltför riskabelt med hänsyn till faran för att hon skulle, medvetet eller omedvetet, avslöja sitt uppdrag för Wennerström.

På våren 1963 ansåg man sig emellertid vara i en sådan situation att den nämnda risken måste tagas; det fick bära eller brista. Efter ett samtal mellan representanter för försvarsstaben och fru Roséns make, en pensionerad underofficer, tog polisen den 16 maj kontakt med fru Rosén. Det visade sig i själva verket att hon var en utomordentligt god kontakt. Hon föreföll icke alltför överraskad över misstankarna mot Wennerström. Under sin anställning, som hon haft sedan år 1957, hade hon iakttagit åtskilliga egendomliga företeelser. Sålunda omtalade hon att Wennerström hade en stor fotoutrustning, bl. a. ett stort stativ med två lampor för dokumentfotografering, att han hade en underlig radioapparat inbyggd i en bokhylla, att han brände pappersremsor i en panna i den öppna spisen och spolade ned de brända pappersresterna i toaletten samt att han hade låtit bygga ett slags kassavalv nere i källaren. Hon nämnde också att hon hört makarna Wennerström diskutera planer på att flytta till Schweiz, där de skulle byta namn. När polisen fick dessa uppgifter, förstod man att ett ingripande mot Wennerström måste företagas. Vad det gällde att taga ställning till var den lämpliga tidpunkten härför.

Fru Rosén lämnade den 4 juni ytterligare uppgifter till polisen: Wennerström tycktes ha sex kameror jämte annan fotoutrustning. Två av kamerorna hade hon sett honom bära på sig. En av dem hade han den 31 maj med sig till arbetet. Den dagen lyssnade han med hörmikrofoner på morsesändning i radiatorummet. — Även i fortsättningen lämnade fru Rosén åtskilliga uppgifter om Wennerström till polisen.

66. Anhållandet

Den 12 juni 1963 föredrog Ryhninger ärendet för justitieministern i närvaro av Walberg. Det ansågs klart att Wennerström i dåvarande läge kunde anhållas men att man borde vänta något för att slå till vid det lämpligaste tillfället. Ett ingripande bedömdes dock vara nära förestående. Härom underrättade justitieministern samma dag försvars- och utrikesministrarna. Statsministern befann sig vid denna tidpunkt i Italien och inrikesministern var bortrest.

Ryhninger, som var orolig att Wennerström skulle märka den ganska intensiva övervakning som nu pågick, förutsåg risken för en situation där ett mycket hastigt ingripande måste ske under måhända ogynnsamma förhållanden. I samråd med statspolisen gjorde han därför upp en »katastrofplan» för alla de åtgärder som erfordrades.

Den 19 juni på eftermiddagen meddelade fru Rosén i telefon till polisen, att hon bland kutterspånen kring ett expansionskärl på vinden i Wennerströms villa funnit ett flertal paket av omkring en decimeters längd, inslagna i grått papper och tillslutna med taperremsor. På anmodan medtog hon två av paketen och överlämnade dem till polisen. Det ena paketet öppnades och be-

fanns innehålla två kassetter med film. Vid framkallningsförsök visade det sig att filmen icke påverkades av vanliga framkallningsvätskor. Ryhninger förklarade samma kväll Wennerström anhållen.

Den 20 juni på morgonen greps Wennerström på Riksbron i Stockholm.

67. Kommissionens synpunkter rörande UD-tiden

Till en början må behandlas spørsmålet, huruvida vad som förekom under Wennerströms tjänstgöringstid i UD kan anses ha varit ägnat att stärka misstankarna mot honom. Så synes — även innan polisen tog kontakt med Wennerströms hemhjälp — otvivelaktigt ha varit fallet. Härvidlag må särskilt erinras om Wennerströms åtgärd i september 1961 att låna två handlingar i flygstaben (kap. 43), det intresse han visade för FOA (kap. 44), hans resa till Helsingfors i november 1961 (kap. 47), hans i mars 1962 ådagalagda intresse för handlingar i flygstaben (kap. 51), hans innehav av radioapparaten (kap. 58) och hans i februari 1963 dokumenterade intresse för IRB-rapporten (kap. 60). Alla dessa omständigheter kunde visserligen ha naturliga förklaringar. Wennerströms intresse för ifrågavarande hemliga handlingar och för FOA kunde bero enbart på att han ville hålla sig väl informerad rörande militära angelägenheter, som hade åtminstone viss anknytning till hans uppdrag i UD. Helsingforsresan och innehavet av radioapparaten kunde också vara helt legitima. Likväl gav enligt kommissionens mening här ifrågavarande omständigheter, både var för sig och självfallet än mer allteftersom flera tillkom, anledning att bedöma situationen alltmera pessimistiskt.

Säkerligen ändrades också inställningen hos de initierade. Försvarsministern har sagt, att händelserna i september 1961 för honom betecknade en vändpunkt. Iakttagelserna därefter kan icke ha verkat lugnande.

Att mera koncist angiva med vilken styrka de gjorda iakttagelserna vid olika tidpunkter talade för att misstankarna mot Wennerström var befogade låter sig numera knappast göra. Härför torde krävas en ouppnåelig förmåga att helt frigöra sig från den nu vunna kunskapen om Wennerströms skuld och om de skilda iakttagelsernas verkliga innebörd. Allt detta var nämligen höljt i dunkel för dem som då hade att taga ståndpunkt, och den som nu vill se saken med deras ögon har därför att helt oberoende av vad som numera är känt pröva bevisläget vid varje tidpunkt. Om uppgiften att bedöma i vad mån de gjorda iakttagelserna verkligen var graverande för Wennerström ställde sig utomordentligt vanskelig då, så är det som nämnts nu i efterhand knappast möjligt att rätt avgöra hur situationen framstod eller borde framstå. Det är med hänsyn härtill tydligt, att synnerlig försiktighet måste iakttagas vid bedömandet av bevisläget under ifrågavarande tidsperiod.

Det är också angeläget understryka, att den metod, som kommissionen använt i den föregående redogörelsen för omständigheterna i saken, lätteligen kan ge läsaren det intrycket att Wennerström bort långt före anhållandet tydligt framstå såsom skyldig. Uppräkningen av en rad fakta, av vilka enligt vad man numera vet många var av graverande art, är otvivelaktigt ägnad att föranleda en sådan uppfattning. Denna torde dock i själva verket vara felaktig, något som får anses framgå redan därav att alla de som under år 1962 hade att taga ställning till fallet Wennerström synes ha varit ytterst ovissa om hur det borde bedömas; åtskilliga lutade säkert ofta åt den uppfattningen att han var oskyldig — jämför Thulins yttrande till Walberg så sent som i maj 1963 (kap. 64). Populärt uttryckt förhöll det sig väl mestadels så på initierat håll, att man knappast kunde tänka sig, att Wennerström verkligen var spion, men å andra sidan inte riktigt visste vad man skulle tro.

Vad härefter beträffar de åtgärder, som under UD-tiden vidtogs i syfte att hindra Wennerström från att få tillgång till hemliga handlingar och uppgifter, kan numera konstateras att dessa åtgärder icke blev effektiva.

Det ligger nära nog i sakens natur att det icke var möjligt att så länge Wennerström tjänstgjorde i UD hålla honom borta från allt material av hemlig beskaffenhet. Hans tjänsteuppgifter i UD torde nämligen oundgängligen ha medfört, att han där fick del av sådant material. Måhända hade dock Wennerströms möjligheter att inom UD taga del av hemligt material kunnat, utan att det väckt uppseende, i någon mån begränsas, därest redan från början av hans tjänstgöring där någon utöver utrikesministern hade invigts i misstankarna. Vid en jämförelse med den ganska talrika kretsen av personer, som på den militära sidan efter hand informerades om misstankarna (se bilaga 2), förefaller det knappast följdriktigt att Wennerströms närmaste omgivning i UD hölls helt ovetande om dem; de skäl som talade mot att kretsen av informerade vidgades kan icke ha ansetts så mycket mera vägande när det gällde UD än i fråga om de militära myndigheterna att icke åtminstone någon i UD hade kunnat informeras. Sedan utrikesministern Nilsson blivit närmare insatt i saken, tillsåg han också att Bel-frage och Åström informerades. Sannolikt medförde denna åtgärd dock ej, att Wennerströms tillgång till hemligt material inom UD nämnvärt inskränktes. Över huvud taget synes det mindre sannolikt, att det varit möjligt att i någon mera väsentlig utsträckning nå ett sådant resultat på denna väg, alltså genom att vidga kretsen av informerade, utan att Wennerström insett vad som var i görningen.

Däremot förefaller det som om en dylik åtgärd kunde ha varit till gagn från andra synpunkter. Det borde ha framstått såsom värdefullt att inom UD fanns någon informerad kontaktman, som var väl insatt i Wennerströms aktuella arbetsuppgifter och kunde till polisen och de militära myndighe-

terna lämna erforderliga upplysningar, exempelvis om vad Wennerström hade att närmare syssla med vid skilda tidpunkter samt vilka handlingar och uppgifter han kunde anses behöva. Vidare skulle en sådan kontaktman ha kunnat underlätta och påskynda handläggningen på våren 1962 av ärendet rörande instruktion för Wennerström, vilket nu drog ut på tiden, säkerligen delvis till följd av att ej någon av dem inom UD som sysslade med det ärendet visste vad det verkligen var fråga om. Ytterligare hade kontaktmannen kunnat åtaga sig att, i likhet med de informerade på FKE, till polisen rapportera misstänkta iakttagelser rörande Wennerström, upplysningar om hans närmaste planer i och utom tjänsten m. m.; härigenom skulle viss ytterligare möjlighet — utöver telefonavlyssningen och övriga av polisen begagnade metoder — ha vunnits att få vetskap om förhållanden av vikt. Att en sådan åtgärd icke vidtogs berodde tydligen på att Thulin avrådde. De synpunkter som låg till grund för hans inställning redovisas nedan under F. Även om de måste anses synnerligen vägande, anser kommissionen likväl för sin del, att starkare skäl talade för en något mindre återhållsamhet än den som tillämpades, när det gällde att inom UD lämna informationer rörande fallet Wennerström.

Vad angår de åtgärder, som vidtogs i syfte att hindra Wennerström från att utanför UD få tillgång till hemliga försvarshandlingar, så blev de icke helt effektiva. Av vad Wennerström numera erkänt (se avd. IV kap. 4) framgår, att Wennerström vid några tillfällen under UD-tiden lyckades hos olika militära myndigheter — även bortsett från FBF, vartill framställningen strax återkommer — få låna hemliga handlingar, avsedda att användas i hans brottsliga verksamhet. I det stora hela synes dock, bortsett från FBF, Wennerströms möjligheter att utbekomma hemligt material ha varit starkt beskurna. Härtill bidrog otvivelaktigt, att ett ganska stort antal informerade befattningshavare var på sin vakt.

I detta sammanhang må också beröras den på sommaren 1962 tillkomna generalordern (se kap. 54). Avsikten med denna synes något oklar. Det vill förefalla som om tanken var i första hand att tvinga Wennerström att när han ville ha tillgång till hemligt material städse vända sig till chefen för sektion II i försvarsstaben. Om han trots allt sökte gå en annan väg, skulle han få svårt att lämna nöjaktig förklaring därtill. För att ej väcka misstänksamhet hos Wennerström fick ordern ett tämligen vidsträckt innehåll. I gengäld utsändes den endast till militära myndigheter, inom vilka det fanns redan informerade befattningshavare; någon missuppfattning rörande orderns verkliga innebörd skulle därför icke behöva uppkomma.

Ett förhållande som icke synes ha beaktats var att den i samband med generalordern utfärdade instruktionen för Wennerström kunde befaras komma att av denne åberopas fristående från generalordern och därigenom föranleda den som icke kände till ordern att lämna ut handlingar till honom. Häremot kan dock invändas, att ett sådant förfarande från Wenner-

ströms sida skulle ha inneburit ett så uppenbart åsidosättande av generalordern att Wennerström icke gärna kunde taga en sådan risk.

Med hänsyn till att ordern enligt det nyss anförda synes ha haft ett tämligen begränsat syfte framstår det som mindre anmärkningsvärt, att utfärdandet av ordern dröjde ganska länge. Det sagda förklarar också varför generalordern ej sändes till försvarets civilförvaltning och således icke heller kom det därunder sorterande FBF tillhanda. Huruvida detta förhållande hade någon inverkan på händelseförloppet i fortsättningen är omöjligt att avgöra. Det förefaller alls ej uteslutet, att ordern till följd av de allmänt formulerade ordalagen (»erhålla för uppdraget erforderliga informationer») icke skulle på FBF ha ansetts utgöra hinder för att Wennerström, såsom skedde, fick låna publikationer där.

Oavsett huru därmed må förhålla sig visar utredningen, att FBF i ej otydlig omfattning blev en upplysningskälla för Wennerström i hans brottsliga verksamhet under UD-tiden. Kommissionen har i kap. 63 redogjort för omständigheterna i samband med att effektiva åtgärder först på ett mycket sent stadium vidtogs i syfte att hindra Wennerström från att begagna FBF som upplysningskälla. Här må blott tilläggas dels att försvarsministern, enligt vad han på förfrågan meddelat kommissionen, under hela UD-tiden ej fick rapport om att Wennerström besökte FBF och dels att Westin för kommissionen framhållit, att det enligt hans mening — som kommissionen anser sig kunna dela — knappast var det förhållandet att Wennerström tjänstgjorde just i UD, som gav honom möjlighet att anlita FBF; snart sagt vilken befattning som helst, med motsvarighet till hans grad, som efter pensioneringen hade givits Wennerström i försvaret skulle nog för honom ha kunnat utgöra en inkörsport till FBF.

Kommissionen vill till sist något ingå på de synpunkter som kunde anläggas på frågan huruvida Wennerström, med hänsyn till vad som under UD-tiden efter hand blev känt rörande honom, bort få behålla uppdraget i UD.

Såsom utgångspunkt kan begagnas den mening som ibland framförts, nämligen att, eftersom misstanke, om än löslig, förelåg mot Wennerström, han över huvud taget icke borde inneha någon från säkerhetssynpunkt riskabel befattning. Denna åsikt förefaller kommissionen alltför onyanserad. Det synes knappast möjligt att kräva, att varje obestyrt påstående eller löslig misstanke om opålitlighet bör diskvalificera från befattningar som är i någon mån riskabla från säkerhetssynpunkt. Men om den nyssnämnda meningen modereras något blir bedömandet strax vanskligare. För att konkretisera resonemanget och anknyta till Wennerströmärendet kunde — såsom framgår av det inledningsvis i detta kapitel anförda — exempelvis på våren 1962 icke längre sägas vara fråga om blott »en löslig misstanke». Och vad angår UD-uppdragets farlighet från säkerhetssynpunkt fick det onekligen — även om man beaktade blott själva arbetsuppgifterna, sådana de

var på våren 1962 — antagas ge en spion bättre möjligheter än åtskilliga andra befattningar. Så betraktad ter sig frågan om Wennerström bort få behålla UD-uppdraget genast mera tveksam.

Vid bedömandet av denna fråga var ytterligare ett par förut berörda, med uppdraget sammanhängande omständigheter ägnade att inverka. Här åsyftas för det första det i kap. 39, fjärde stycket, omnämnda förhållandet, att UD-uppdraget förlänade sin innehavare en särskild ställning utåt och därigenom kunde befaras underlätta spioneriverksamhet. Och för det andra är att beakta de svårigheter vid bedömandet av Wennerströms intresse för svenska försvarshandlingar, som själva karaktären av UD-uppdraget kan sägas ha medfört och som behandlats i kap. 42. Särskilt den sistnämnda omständigheten förefaller kommissionen vara av betydelse.

Det förhöll sig ju nämligen så, att man vid tiden för Wennerströms placering i UD räknade med att man funnit en tillfredsställande lösning på de svårigheter som misstankarna mot honom inneburit. Hans arbetsuppgifter där ansågs i sig själva tämligen ofarliga från säkerhetssynpunkt och någon anledning för honom att i och för UD-uppdraget intressera sig för hemliga försvarshandlingar utom UD antogs knappast föreligga.

Emellertid visade det sig snart nog, att bedömandet av Wennerström-ärendet alltjämt vållade bekymmer. Redan i september 1961 lånade han handlingar i flygstaben och under det följande halvåret visade han ytterligare några gånger intresse för hemligt material. Efter varje sådant tillfälle övervägdes vad Wennerströms förfarande i verkligheten innebar och varje gång stannade man i ovisshet huruvida hans åtgärder föranleddes av UD-uppdraget.

Denna utveckling av ärendet torde för dem som tog närmare befattning med Wennerströms placering i UD ha inneburit en ovälkommen överraskning. Långt ifrån att kunna avföras visade sig ärendet föranleda bedömanden och åtgärder av besvärligare natur än under FKE-tiden. Iakttagelserna rörande Wennerström var ägnade att skärpa misstankarna mot honom men kunde också ha sin förklaring just i UD-uppdraget.

Det bör i denna situation ha stått klart för dem som följde ärendets utveckling, att placeringen i UD icke var så lämplig som man från början hade räknat med och att någon annan lösning än att ha Wennerström placerad i UD därför måste övervägas.

Av utredningen framgår också, att frågan om Wennerströms skiljande från befattningen i UD vid olika tillfällen diskuterades, exempelvis vid sammankomsterna den 22 mars och den 6 december 1962 (kap. 52 och 59). Som skäl till att en dylik åtgärd icke kom till stånd har framför allt angivits svårigheten att finna en annan, från säkerhetssynpunkt lämpligare befattning åt Wennerström.

Det synes förstaeligt att Wennerström, om han icke längre fick behålla UD-uppdraget, ansågs i första hand böra få någon annan befattning för att

hans rätt icke skulle kränkas för den händelse misstankarna mot honom var obefogade. Han hade ju med erbjudande om UD-uppdraget lockats bort från den tjänst han sökt i flygstaben, och om nu detta uppdrag framtogs honom av försiktighetskäl kunde rättvisan anses kräva, att han kompenseras för att han hade gått miste om flygstabstjänsten.

Vad angår frågan huruvida svårigheterna att åt Wennerström finna någon lämplig befattning verkligen var oöverstigliga är att märka att man icke denna gång, såsom på våren 1961, kunde anses vara nödsakad att locka Wennerström att söka den befattning man utsåg åt honom; den hade blott behövt erbjudas honom samtidigt som han fick besked om att han skulle sluta i UD. Wennerström hade ju nämligen när han erhöll UD-uppdraget icke fått någon utfästelse att behålla detta viss tid. Det var, som försvarsministern uttryckt saken, »ett tillsvidare-uppdrag».

Därest någon annan, godtagbar befattning icke stod till buds i stället för UD-uppdraget, återstod att taga ställning till om Wennerström likväl borde skiljas från detta. Därvid uppkom samma principiella avvägningsfråga som förelåg redan när Wennerström sökte flygstabstjänsten och som berörts i kap. 37, nämligen om situationen, med hänsyn till graden av föreliggande misstankar och farligheten av uppdraget från säkerhetssynpunkt, krävde den försiktighetsåtgärden att Wennerström skildes från uppdraget och detta även om han i verkligheten var oskyldig och hans rätt således kränktes.

Tillfällen saknades knappast att med en naturlig motivering skilja Wennerström från UD-uppdraget. Wennerström hade som sin ursprungliga uppgift i UD att biträda med förberedelserna för den svenska insatsen vid FN:s generalförsamling på senhösten 1961. Sedan dessa slutförts och innan han ännu på allvar fått taga itu med arbetet inför nedrustningskonferensen i Genève, förefaller det icke ha varit onaturligt att betrakta hans uppdrag som avslutat. Även på våren 1962, när en särskild militär expert hade utsetts i den svenska nedrustningsdelegationen i Genève, synes tillfället ha varit lägligt att låta Wennerström lämna UD.

Såsom ett skäl mot att skilja Wennerström från UD-uppdraget har anförts, att han skulle kunna avslöjas i samband med tjänstgöringen där. Detta motiv synes dock ej ha förelegat hos spaningsledningen, vilken nu liksom förut (jfr kap. 36) torde ha föredragit att Wennerström helt avkopplades. Motivet hade ock enligt kommissionens mening föga bärkraft. Utsikterna att få Wennerström avslöjad kunde icke gärna bedömas särskilt optimistiskt. Och även om ansträngningarna därutinnan skulle krönas med framgång — såsom ju till slut skedde — kunde man likväl knappast räkna med att genom uppgifter av Wennerström få omfattningen av hans brottsliga verksamhet klarlagd.

Mångahanda synpunkter kan anläggas på frågan om Wennerströms skiljande från UD-uppdraget. Onekligen talade åtskilligt för att Wennerström

åtminstone från våren 1962 avlägsnades från UD. Det tillkommer emellertid icke kommissionen att taga ställning till denna fråga.

Kommissionen vill till sist understryka, att om det var hänsynen till Wennerströms rätt, d. v. s. den önskan att behandla honom korrekt varåt Thulin flera gånger gav uttryck, som till sist avgjorde att Wennerström, oaktat de skäl som talade däremot, fick kvarstanna i UD ända till avslöjandet, så måste detta ställningstagande — om än numera är klarlagt att sådan hänsyn icke behövde tagas gentemot Wennerström — anses förtjänt av förståelse och respekt.

F. Synpunkter på spaningsverksamheten i Wennerströmärendet under FKE- och UD-tiden

Kommissionen ämnar här något redogöra för de riktlinjer som följts vid spaningsarbetet i Wennerströmärendet och dryfta frågan huruvida spaningen i olika hänseenden kunnat bedrivas mera effektivt sedan ärendet återupptagits i slutet av år 1958.

Vad angår sättet att angripa ett misstänkt spionerifall har från spaningsledningens sida framhållits, att man till en början eftersträvar att skaffa sig en så ingående kännedom som möjligt om den misstänktes miljö och omgivning, levnadsvanor och umgänge.

I Wennerströmärendet vände man sig, för att få kännedom om Wennerströms arbetsförhållanden, först till Vingren som ju tidigare kände till ärendet och senare till försvarsministern och Årmann. Med hjälp av åtkomliga handlingar gjorde man en utredning rörande familjen Wennerströms ekonomi (se kap. 55). När det gällde Wennerströms hemmiljö undersökte man, enligt vad Danielsson uppgivit, på ett tidigt stadium möjligheterna till en direkt övervakning från någon plats i närheten av hans bostad. Det visade sig emellertid att bostadens belägenhet — i ett villasamhälle där man kunde räkna med att grannarna väl kände varandra — gjorde en direkt övervakning praktiskt omöjlig. Man fick också det intrycket att Wennerström var på sin vakt mot övervakningsåtgärder. Man fann sig därför hänvisad till att huvudsakligen anlita den indirekta form av övervakning som telefonavlyssning innebär. Genom denna erhöles rika bidrag till den person- och miljökännedom man eftersträvade.

Man fick klart för sig att Wennerström hade ett omfattande umgänge med utländska militärattachéer, bl. a. ryska, vilka polisen misstänkte vara sysselsatta med illegal underrättelseverksamhet. Detta umgänge fick emellertid en naturlig förklaring genom att det ålåg Wennerström i tjänsten på FKE att hålla sådana kontakter. Att Wennerström fortsatte sitt umgänge med ryssarna även sedan han placerats på UD väckte polisens undran men ansågs kunna förklaras med att den som en gång kommit med på en rysk

inbjudningslista erfarenhetsmässigt fick stå kvar där. En mera oförklarlig kontakt som Wennerström hade var den med Prey. Polisen införskaffade efter hand närmare upplysningar om denne men fick inga säkra hållpunkter för att bedöma vad Wennerströms förbindelser med honom innebar.

När det gällde att övervaka Wennerström för att se vad han hade för sig, främst vid kontakterna med ryska underrättelsemän, fann man det uteslutet att regelbundet låta skugga honom. Blott under perioder då det av särskild anledning ansågs erforderligt att bevaka Wennerströms förehavanden ägde skuggning rum och då med bilar. Härvid underlättades verksamheten av de uppgifter som erhöles genom telefonkontrollen, så att skuggningen kunde ske rationellt och med mindre insatser av personal.

För en närmare övervakning av Wennerström måste polisen anlita personer i hans omgivning. Här mötte emellertid ett ömtåligt problem: det var nödvändigt att informera den man ämnade anlita. Här om har från spaningsledningens sida anförts bl. a. följande: Man vet av erfarenhet, att det finns få människor som är så beskaffade, att de i sitt dagliga umgänge med en person, mot vilken misstankar yppats, kan klara uppgiften att förhålla sig till den misstänkte på ett normalt sätt och icke ändra hela sin attityd mot honom. Därtill kommer kravet på integritet, som gör det till en ytterst allvarlig sak att informera om en obestyrkt misstanke. Om man för att få hjälp med att lösa ett fall sprider misstanken till flera personer, riskerar man således att omintetgöra möjligheterna att avslöja honom eller att med orätt misstänkliggöra en oskyldig. Dessa synpunkter ledde i Wennerström-ärendet till att man var mycket restriktiv när det gällde att inviga ytterligare någon i misstankarna. Varje sådan fråga prövades av spaningsledningen synnerligen ingående, varvid beaktades att vederbörande skulle ha icke blott en sådan befattning att verksam hjälp vid övervakningen kunde påräknas utan även sådana egenskaper att det kunde anses riskfritt att informera.

Efter dylika överväganden tog spaningsledningen efter hand kontakt med en långsamt vidgad krets av militära befattningshavare i syfte att kontrollera Wennerströms förehavanden i arbetet och under det mer eller mindre tjänstebetingade umgänget med utlänningar.

I detta sammanhang må nämnas, att Vingrens efterträdare såsom chef för armésektionen i FKE, Bondeson, först efter ett år underrättades om misstankarna mot Wennerström. Kritik har riktats häremot, särskilt som Bondeson tillika var säkerhetschef i försvarsdepartementet. Kommissionen anser — oavsett om sådana skäl som nyss nämnts föranledde att Bondeson icke underrättades tidigare — föga sannolikt, att Bondeson då skulle ha kunnat lämna några uppgifter som varit ägnade att stärka misstankarna mot Wennerström. Det förhållandet att Bondeson var säkerhetschef kunde knappast tillmätas avgörande betydelse, eftersom de uppgifter som åvilar en sådan hänför sig huvudsakligen till andra områden än spaning och över-

vakning av misstänkta, nämligen kontroll av hemliga handlingars handhavande, av inpassering till militära etablissemang etc.

Det har även kritiserats att någon effektiv övervakning av Wennerström på arbetsplatsen i UD icke anordnades. Thulin och Hasselrot har i denna del uppgivit, att man övervägde att informera flera personer inom UD — närmast då Belfrage och Åström — men avvisade denna tanke av sådana skäl som nyss redovisats. Det ansågs för övrigt orealistiskt att någon av de nämnda befattningshavarna skulle ha möjlighet att personligen övervaka Wennerström; för en någorlunda effektiv övervakning hade erfordrats att ytterligare ett antal personer informerats. Thulin har uttalat den uppfattningen, att den stränga sekretess som iaktogs i själva verket var en av orsakerna till att man lyckades avslöja Wennerström. Som bevis för hur riskabelt det är att alltför många personer är invidga i misstankar av denna art har Thulin framhållit, att Wennerström, enligt vad han efter avslöjandet själv uppgivit, lade märke till vissa förändringar i olika personers uppträdande mot honom men av oförklarlig anledning icke drog den slutsatsen att de misstänkte honom.

Kommissionen har i kap. 67 redovisat sina synpunkter på frågan om information inom UD och därvid anfört skäl för att åtminstone någon person där bort underrättas för att kunna tjänstgöra såsom kontaktman för polisen.

Det har gjorts gällande, att polisens spaningsarbete försvårades av att man på militärt håll icke städse enligt gällande föreskrifter förde anteckningar, av vilka i efterhand kunde utläsas att en handling varit utlånad och vem som lånat den. Oavsett om bestämmelserna hade denna innebörd må framhållas följande. Medan Wennerström tjänstgjorde på FKE var man inom flygledningen inställd på att förse honom med alla informationer som kunde tänkas förbättra hans möjligheter att inför försvarsministern företräda flygvapnets intressen. Wennerström måste på grund därav anses ha varit behörig att taga del av praktiskt taget vilken hemlig flygvapenhandling som helst. Det synes därför ovisst om någon ledtråd i spaningsarbetet kunnat erhållas av anteckningar som visade vad han haft till låns. Under UD-tiden fick polisen även utan sådana anteckningar kännedom om de flesta av de få lån av hemliga försvarshandlingar som Wennerström gjorde anorstädes än på FBF. En annan sak är att utredningsarbetet efter Wennerströms avslöjande skulle ha underlättats därest anteckningar om hans lån funnits.

En fråga som vid flera tillfällen diskuterades inom spaningsledningen var huruvida man skulle kalla Wennerström till förhör. Tanken härpå avvisades dock varje gång, emedan en sådan åtgärd skulle ha inneburit alltför stor risk. Man räknade nämligen med att Wennerström vid ett förhör skulle kunna redovisa tjänsteuppdrag, som täckte alla hans åtgöranden, och i så fall skulle man blott åstadkomma att Wennerström blev underrättad om

misstanken. — Kommissionen finner spaningsledningens inställning under förhandenvarande omständigheter förståelig. I efterhand kan visserligen konstateras, att ett förhör med Wennerström i förening med husrannsakan i hans bostad tidigare än som skedde kunde ha lett till att man påträffat bevismaterial som bundit Wennerström vid brottslig verksamhet. Innan man tog kontakt med fru Rosén (se kap. 65) hade emellertid spaningsledningen knappast tillräcklig anledning räkna med att man i Wennerströms bostad skulle påträffa sådant bevismaterial att ett förhör med honom skulle kunna ge resultat.

Hade då icke denna kontakt bort tagas tidigare än som skedde? Det måste vid besvarandet av denna fråga beaktas, att den åtgärd varom här var fråga mötte starka betänkligheter av såväl principiell som praktisk natur. Om Wennerström var oskyldig var det från rättssäkerhetssynpunkt en synnerligen allvarlig åtgärd att underrätta en hos familjen sedan länge anställd person, som kunde räknas till husfolket, om att man misstänkte hennes arbetsgivare för spioneri och att anlita henne för att i hans eget hem övervaka honom. Det kunde också befaras, att fru Rosén medvetet eller omedvetet skulle för Wennerström avslöja vad hon fått veta. Uppdraget innebar dessutom en allvarlig fara för henne själv. Kommissionen anser naturligt att polisen i det längsta drog sig för en åtgärd som mötte sådana betänkligheter.

Slutligen må nämnas, att spaningsledningen på fråga av kommissionen uttryckligen förklarat, att spaningsarbetet icke vid något tillfälle hindrades eller försvårades till följd av bristande resurser i personellt eller annat hänseende.

Kommissionen — som redan i tidigare kapitel (63 och 67) berört omständigheterna kring Wennerströms lån av publikationer på FBF och icke kan i vidare mån uttala sig därom — vill angående spaningsverksamheten i stort uttala, att denna är värd allt erkännande. Enligt det intryck kommissionen fått har ett fruktbärande samspel ägt rum mellan å ena sidan den med det direkta spaningsarbetet sysselsatta personalen, vilken med hjälp av sin erfarenhet och intuition kunnat fästa uppmärksamheten på olika iakttagelser rörande Wennerström och möjligheterna att tolka dem i en för honom besvärande riktning, samt å andra sidan spaningsledningen, som på ett fördömligt sätt iakttagit rättssamhällets krav på sådan varsamhet i fråga om ingripanden och åtgärder att Wennerström om möjligt icke skadades för den händelse han var oskyldig.

IV. Uppgifter av Wennerström om hans brottsliga verksamhet

Under den nu avslutade förundersökningen beträffande Wennerströms brottsliga verksamhet har denne medgivit, att han vid ett tillfälle år 1946 (se avd. III kap. 11) och därefter från slutet av år 1948 till gripandet bedrivit underrättelseverksamhet för främmande makts räkning, vilken verksamhet varit riktad både mot Sverige och mot andra länder. En sammanfattande redogörelse av vad som framkommit rörande denna Wennerströms verksamhet kommer att lämnas i det nu följande. Redogörelsen är grundad på Wennerströms egna uppgifter. I vad mån dessa är sanna har kommissionen icke kunnat bedöma.

Till belysande av omfattningen och betydelsen av Wennerströms mot Sverige riktade brottsliga verksamhet kommer att i den följande redogörelsen fortlöpande intagas vissa bedömanden som i utlåtanden till åklagarmyndigheten avgivits av ÖB den 28 februari 1964, av kabinetssekreteraren Belfrage den 6 mars 1964 och av chefen för försvarsstaben den 23 mars 1964.

(Ca 12 sidor uteslutna.)

V. Avslutande synpunkter

Wennerström har erkänt, att hans spioneri pågått i närmare 15 år. Kommissionen har enligt sina direktiv haft att utreda orsakerna till att hans brottsliga verksamhet kunnat fortgå så länge.

Något klart och entydigt svar på frågan hur detta kunnat ske kan kommissionen icke lämna. Här skall allenast framföras några synpunkter, vilka kan bidra till frågans besvarande.

Fram till sommaren 1957 utövade Wennerström i huvudsak sin brottsliga verksamhet utomlands, där möjligheter saknades för den svenska polisen att övervaka hans förehavanden.

Sedan Wennerström återkommit till Sverige, placerades han först på FKE och sedan i UD. Kommissionen har förut framlagt synpunkter på dessa placeringar och på möjligheterna att skilja honom från dem (se särskilt avd. III kap. 19, 39 och 67). Här må blott tilläggas, att om Wennerström hade fått sluta i UD exempelvis på våren 1962, så hade visserligen hans brottsliga verksamhet måhända avbrutits; de ojämförligt allvarligaste skadorna hade han dock redan tidigare, framför allt under FKE-tiden, tillfogat landet.

I övrigt har kommissionen i det föregående belyst ärendets handläggning både på den administrativa och på den polisiära sidan. I en del fall har vidtagna åtgärders ändamålsenlighet eller riktighet kunnat ifrågasättas, men de fel som möjligen kan ha begåtts är ej av den beskaffenhet att de utgjort orsaker till att Wennerströms brottsliga verksamhet kunnat fortgå; måhända hade en annan handläggning i vissa fall kunnat begränsa omfattningen av verksamheten.

En väsentlig anledning till att Wennerström undgått upptäckt torde ha varit, att han förfarit med stor skicklighet och förslagenhet. Icke någon gång har han begått något påtagligt misstag som kunnat förråda honom. Personliga egenskaper och ett utpräglat intresse för legal underrättelseverksamhet har gjort honom lämpad även för brottslig sådan verksamhet. Han har fått utbildning i och stor erfarenhet av underrättelseverksamhet i allmänhet och synes ha haft framstående läromästare på verksamhetens brottsliga område. Betydande ekonomiska resurser har ställts till hans förfogande av hans uppdragsgivare.

Ett flertal omständigheter, som sammanhänger med Wennerströms tjänst, har skapat gynnsamma förutsättningar för hans brottsliga verksamhet. Sålunda har han i största utsträckning haft tillgång till önskat underrättelsematerial i eller för sin tjänst. Först under senare tid har han behövt utsätta sig för risker genom att efterfråga sådant material. Hans tjänst har också givit honom anledning till eller täckning för kontakter med hans uppdrags-

givare. Härigenom har han kunnat inhämta uppdrag och överlämna under rättelsematerial utan att anlita de mera riskfyllda vägar som spioner i allmänhet är hänvisade till.

Wennerströms sociala och ekonomiska bakgrund har gjort det svårt att iakttaga sådana eventuella förändringar i hans livsföring som normalt sker vid brottsliga förvärv. Denna bakgrund har också gjort det svårt att finna något troligt motiv för hans brottsliga verksamhet. Han har, såvitt kunnat utrönas, icke varit behäftad med sådan påtaglig svaghet — exempelvis alkoholism eller perversitet — som enligt vad erfarenheten visar ofta utnyttjas vid värvning av spioner och därför skulle ha utgjort särskilt indicium mot honom. Såvitt känt har han icke haft någon medhjälpare i sin brottsliga verksamhet — han synes ha varit »den ensamme vargen» — och detta har uppenbarligen inneburit för honom själv en styrka och för säkerhetstjänsten en svårighet.

Från polishåll har förekommit uttalanden av innebörd att Wennerströms ställning som hög officer försvårat spaningarna. Det har sålunda gjorts gällande, att man i Wennerströms omgivning, främst bland officerare, icke gärna velat tro att Wennerström var spion och därför varit snar att förringa misstankarna mot honom. Det har också antytts, att denna inställning skulle ha medfört obenägenhet att till polisen rapportera iakttagelser av intresse för spaningsarbetet. Även om en sådan inställning till misstankarna mot Wennerström kan ha förelegat — något som väl icke bör i och för sig klandras — har kommissionen icke funnit, att någon sådan inställning medfört obenägenhet på något håll att biträda polisen i dess spanande verksamhet. Tvärtom har för spaningarna mycket värdefulla informationer lämnats av Wennerströms officerskolleger.

Det måste sålunda konstateras, att Wennerströms förslagenhet, personliga förutsättningar i övrigt, tjänsteställning och allmänna bakgrund utgjort sällsynt gynnsamma förutsättningar för hans verksamhet som spion. Det finns i verkligheten knappast skäl att förvåna sig över att Wennerströms spioneriverksamhet kunnat fortgå under en lång följd av år. Snarare är det ägnat att förvåna att Wennerström kunnat avslöjas.

Enligt direktiven har kommissionen i andra hand haft att undersöka, huruvida vad vid utredningen förekommit giver anledning till särskilda åtgärder i syfte att förebygga riskerna för brottslig verksamhet av här avsedd art. Redan av vad som anförts i det närmast föregående torde framgå, att allmänt förebyggande åtgärder enligt kommissionens mening icke skulle ha varit ägnade att i nämnvärd mån hindra Wennerströms brottsliga verksamhet.

Härmed är icke sagt att allt varit väl beställt på säkerhetsområdet. Kommissionen har sålunda icke kunnat undgå att konstatera, att föreskrifterna om handhavande av hemliga handlingar är invecklade och svåra att följa. Ett förhållande som försvårat i allt fall polisutredningen efter Wenner-

ströms avslöjande och möjligen även spaningsarbetet har varit att det — till följd av antingen föreskrifternas innehåll eller deras tillämpning — i allmänhet icke kunnat i efterhand kontrolleras huruvida och till vem en hemlig handling varit utlånad.

Även frågan om formerna för samarbetet mellan den civila och den militära säkerhetstjänsten är, enligt vad kommissionen vid sin utredning funnit, möjligen i behov av förnyat övervägande.

Säkerhetsfrågornas handläggning på regeringsplanet har på grundval av erfarenheter från Wennerströmärendet fått en annan utformning än tidigare.

Kommissionen anser sig icke ha möjlighet att närmare ingå på de nu berörda frågorna.

Vad angår de principiella riktlinjerna för handläggningen av säkerhetsfrågor har Kungl. Maj:t den 13 december 1963 uppdragit övervägandet därav åt den parlamentariska nämnden i Wennerströmaffären. Kommissionen, som förutsätter att dess samlade utredningsmaterial kommer att stå till nämndens förfogande, anser sig icke böra föregripa nämndens överväganden i detta ämne.

BILAGA I

Vissa befattningshavare inom försvarsväsendet under tider som är av intresse för utredningen¹

ÖB		<i>Chef för inrikesavdelningen</i>	
General Jung	1944—51	Major Lindqvist	1942—43
» Swedlund	1951—61	Överstelöjtnant C. Bonde	1943—46
» Rapp	1961—	» Leche	1946—54
		» Vingren	1954—57
		» Grudemark	1957—
Försvarsstaben		<i>Chef för sektion IV</i>	
<i>Chef</i>		Överste von Vegesack	1959—62
Generalmajor Ehrensvärd	1944—47		
» Swedlund	1947—51	Armén	
» Akerman	1951—57	<i>Chef</i>	
» Göransson	1957—61	Generallöjtnant T. Bonde	1957—
» Almgren	1961—	<i>Chef för arméstaben</i>	
<i>Chef för operationsledning I</i>		Generalmajor Mohlin	1961—
Kommendör Lundvall	1961—		
<i>Chef för operationsledning II</i>		Marinen	
Överste Mangård	1961—	<i>Chef</i>	
<i>Chef för operationsledning III</i>		Viceamiral Lindemalm	1961—
Överste Skoglund	1961—	<i>Chef för marinstaben</i>	
<i>Chef för sektion I</i>		Konteramiral Krokstedt	1961—
Överste Löwenhielm	1961—		
<i>Chef för sektion II</i>		Flygvapnet	
Kommendör Landquist	1942—45	<i>Chef</i>	
Överste Juhlin-Dannfelt	1945—47	Generallöjtnant Nordenskiöld	1942—54
Kommendör Tham	1947—49	» Ljungdahl	1954—60
» Östberg	1950—51	» Rapp	1960—61
» af Klint	1951—53	» Thunberg	1961—
» Henning	1953—60		
» Krokstedt	1960—61	<i>Chef för flygstaben</i>	
Överste Westin	1961—	Generalmajor Ljungdahl	1942—47
<i>Chef för utrikesavdelningen</i>		» Westring	1947—57
(fr. 1961 underrättelseavd.)		» Peyron	1957—60
Överste Kempff	1943—46	» Norén	1960—
» Flodström	1946		
Kommendör Tham	1947—50	<i>Inspektör för luftbevakningen</i>	
» Östberg	1950	Överste Wagner	1960—

¹ Angiven grad hänför sig till tiden för innehavet av befattningen.

Försvarets kommandoexpedition

<i>Chef</i>		<i>Chef för marinsektionen</i>	
Generalmajor Armann	1951—60	Kommendörkapten Eklind	1957—60
Konteramiral Henning	1960—	» Larsson	1960—
<i>Chef för armésektionen</i>		<i>Chef för flygsektionen</i>	
Överstelöjtnant Vingren	1957—60	Överstelöjtnant Dahl	1956—57
» Bondeson	1960—63	Överste Wennerström	1957—61
Major Björck	1963—	Major Westerberg	1961—

BILAGA 2

Uppställning utvisande när vissa befattningshavare informerades om misstankarna mot Wennerström

(avser tiden efter det att polisen år 1958 ånyo börjat intressera sig för Wennerström)

Inom försvarsväsendet

Befattningshavare ¹	Befattning vid tillfället	Tidpunkt
Överstelöjtnant Vingren	chef armésektionen FKE	dec 1958 ²
Överstelöjtnant Grudemark	chef inrikesavd.	sommaren 1959 ²
Konteramiral Henning	chef sektion II fst	sommaren 1959 ²
Generallöjtnant Årman	chef FKE	1959
Kapten Rudberg	tjg på utrikesavd.	hösten 1960
Major Selander	chef utrikesavd.	hösten 1960
Generalmajor Norén	chef flygstaben	jan—febr 1961
Major Wenblad	tjg på inrikesavd.	omkr 1/2 1961
Konteramiral Krokstedt	chef sektion II fst	våren 1961
General Rapp	chef flygvapnet	våren 1961
Överste von Vegesack	chef sektion IV fst	sept 1961
Generalmajor Almgren	chef försvarsstaben	omkr 1/10 1961
Överste Westin	chef sektion II fst	omkr 1/10 1961
Överstelöjtnant Bondeson	chef armésektionen FKE	omkr 1/10 1961
Fröken Stenberij	registrator flygstabens plane- ringsavd.	omkr 1/10 1961
Major Wemming	exp-off flygstabens opera- tionsavd.	omkr 16/10 1961
Generaldirektör Fehrm	chef FOA	okt—nov 1961
Generallöjtnant Thunberg	chef flygvapnet	hösten 1961 ev senare
Kommendör Lundvall	chef operationsledning I	omkr 1/1 1962
Överste Mangård	chef operationsledning II	omkr 1/1 1962
Överste Skoglund	chef operationsledning III	omkr 1/1 1962
Överste Löwenhielm	chef sektion I fst	omkr 1/1 1962
Major Westerberg	chef flygsektionen FKE	8/1 1962
Generalmajor Mohlin	chef arméstaben	1 kv 1962
Cheferna för	sektionerna I—III arméstaben	1 kv 1962
Överste Wagner	insp. för luftbev.	13/3 1962
Generallöjtnant Westring	tjg i nedrustningsdelegationen	15/4 1962
Överstelöjtnant Sjöström	tjg på inrikesavd.	omkr 1/7 1962
Överste Löfgren	tjg i nedrustningsdelegationen	febr 1963
Major Schnell	tjg på inrikesavd.	febr 1963
Major Björck	chef armésektionen FKE	mars 1963
Kapten Wahlström	tjg på inrikesavd.	maj 1963
Kapten Anderberg	förrådschef FBF	6/6 1963

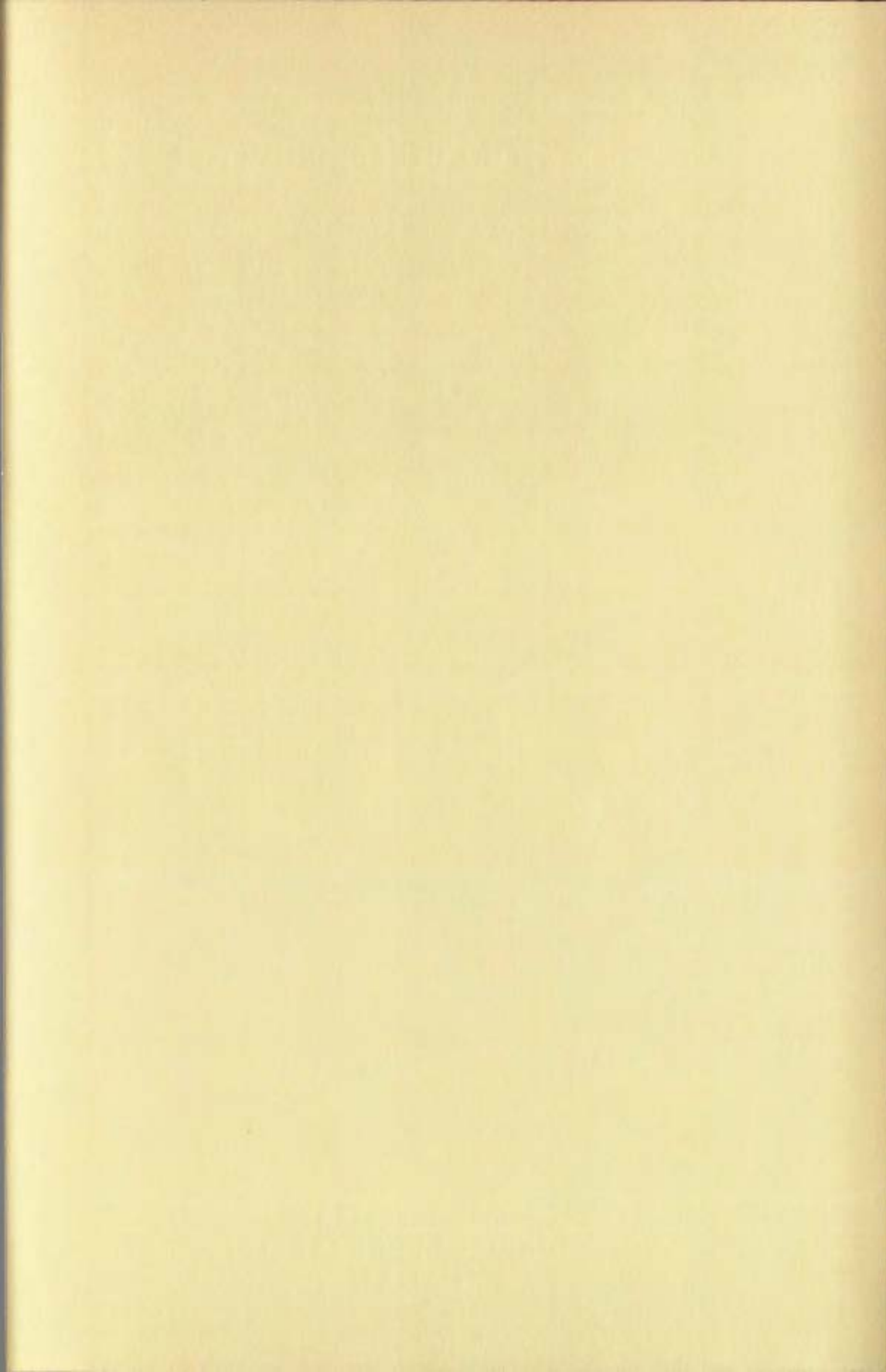
¹ Nuvarande grad anges.

² Tidigare informerad om de äldre misstankarna mot Wennerström.

Inom departementen

Befattningshavare	Befattning vid tillfället	Tidpunkt
Statsrådet Andersson	försvarsminister	1959
Professor Undén	utrikesminister	juni 1961
Statsrådet Johansson	inrikesminister	22/3 1962
Statsrådet Kling	justitieminister	27/3 1962
Excellensen Nilsson	utrikesminister	sept 1962
Kabinettssekreterare Belfrage	kabinettssekreterare	6/12 1962
Ambassadör Åström	chef UD:s pol. avd.	6/12 1962
Ambassadör Lind	stf chef UD:s pol. avd.	omkr 1/6 1963
Byråchef Wachtmeister	chef UD:s pol. avd. III byrå	12/6 1963

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1964

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Företagsinteckning. [10]
Svensk namnbok 1964. [14]
Utlåtande av Juristkommissionen i Wennerström-
affären. [15]

Socialdepartementet

Bättre åldringsvård. [5]
Arbetstidsförkortningens verkningar. [9]

Finansdepartementet

Värdesäkringskommittén 1. Indexlån. Del I. [1]
2. Indexlån. Del II. [2]
Alkoholreklamen. [6]
Statens skogar och skogsindustrier. [7]

Ecklesiastikdepartementet

1958 års utredning kyrka-stat III. Religionsfrihet.
[13]

Jordbruksdepartementet

Kapitalutvecklingen i det svenska lantbruket. [8]
Ålgfrågan. [11]
Veterinärmedicinsk forskning och undervisning.
Del II. [12]

Handelsdepartementet

Effektivare konsumentupplysning. [4]

Inrikesdepartementet

Konsumtionsmönster på bostadsmarknaden. [3]

DISTRIBUERAS AV
NORDISKA BOKHANDELN

Pris kr 3:75